

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

PROSTOR MALOMĚSTA V ČESKÉ LITERATUŘE

The small town in Czech literature

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Autorka DP: Lucie Michalčíková (Starčevská)
Sídliště Míru 493/III
392 01 Soběslav
ČJ - NJ
prezenční studium

Rok dokončení DP: 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Soběslavi

20. 11. 2012

Při ukončení své diplomové práce děkuji především prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za zadání diplomového úkolu a cenné rady, které mi v průběhu celé doby zpracovávání ochotně a obětavě poskytovala, za důkladnou konzultaci celé problematiky a četná upozornění.

Obsah

1. Předmluva	6
2. Prolog	9
3. Aspekty prostoru maloměsta.....	11
3.1. Vymezení prostoru	11
3.2. Prostor jako symbol	11
3.3. Prostor – součást života	12
3.4. Typy prostoru	13
3.5. Hledání prostoru	14
3.6. Časoprostor.....	15
3.7. Postavy	16
3.8. Vypravěč.....	17
4. Historická poznámka na okraj.....	18
4.1. Historický exkurz	18
4.2. Maloměsto: okresní město, městečko a městys.....	21
5. Zobrazení malého českého člověka v domácí literatuře	24
6. Autentičnost doby - Jak to vlastně všechno bylo.....	27
7. Životy spisovatelů – zrcadlení v dílech	41
8. Jádru a tradiční obraz maloměsta.....	51
9. Lidé z maloměsta	64
10. Ztělesnění norem, pravidel a měšťanské etikety.....	66
11. Lidé z jiného světa	87
12. Člověk na okraji společnosti	96
13. Různé tváře maloměsta	102
14. Jazyk – obraz doby.....	103
15. Díla v rukách filmařů	106
16. Závěr.....	109
17. Resumé	111
18. Résumé	112

19. Klíčová slova.....	113
20. Seznam literatury	114

1. Předmluva

Ve své studijní minulosti na pedagogické fakultě jsem se již dříve zabývala prostorem maloměsta. Účastnila jsem se literárního semináře, kde jsme se dotýkali tématu maloměsta v některých dílech našich předních spisovatelů. Nejprve jsem se zamýšlela nad maloměstem v seminární, pak i ročníkové práci. Měla jsem možnost prostor maloměsta uchopit z hlediska tematizace, ale i z pohledu vývoje hlavní postavy, na jejíž růst mělo vliv okolí, názory, jednání maloměstských spoluobyvatel a v neposlední řadě poučení z nasbíraných zkušeností díky střetávání se s těmito lidmi.

Ocitáme se na počátku jednadvacátého století, ve světě chaosu, nepřehledného množství nových podnětů, nedostatku času, anonymity, zároveň ale větší míry zodpovědnosti lidí za své počínání. Nemůžeme si nevšimnout prudkého společenského, technického, kulturního vývoje za poslední dvě století. Právě v tomto období vznikalo na půdě české literatury mnoho děl, které čtenáře vracejí do rodinného zázemí, k životu plnému jistot vyplývajících z každodenního života, k rutině, která přináší uvolnění, uklidňuje. Fenomén maloměsta mě přitahuje a velmi zajímá, proto jsem si vybrala téma své diplomové práce **Prostor maloměsta v české literatuře**.

V úvodní části se budeme zabývat pojmem prostor. Odhalíme jeho významy pomocí některých lingvistických disciplín, filozofie, literární teorie. Protože se historické události, vývoj kultury, umění, rozvrstvení sociálních skupin odrazily ve vývoji obyvatelstva vůbec, prostřednictvím historického exkurzu poukážeme na některé podobnosti či symboly z minulosti, které se přenesly do časů naší práce. Budeme se zabývat maloměstem z hlediska historického vývoje, hlediska sociologického a psychologického. Úvodní vstup zakončíme metodologií - objasněním termínů, které úzce souvisí s pojmy město, maloměsto, městys.

Na vzorku předních českých prozaiků a jejich děl odrážejících prostor maloměsta bych chtěla definovat prostor, přiblížit maloměsto, tamější, na první pohled obyčejný, nudný život neobyčejných lidí. Časoprostor si omezíme a naše zkoumání zahájíme v druhé polovině devatenáctého století, přeneseme se přes první polovinu dvacátého století, bádání pak zakončíme druhou polovinou století dvacátého. Při selekci literatury jsem vybrala tyto autory a reprezentativní díla: Jan Neruda – Povídky malostranské, Karel Poláček – Okresní město, Jan Drda – Městečko na dlani, Bohumil Hrabal – Postřižiny.

Pokusíme se odhalit, proč se autoři, i když generačně vzdálení, uchylují k tématu maloměsta. Jde o autory vzdálené v průběhu jednoho a půl století, o spisovatele v různém věku, v období jiné tvůrčí vyspělosti, zástupce jiných směrů a žánrů. Někteří autoři píšou o prostoru maloměsta, lidech, zdejších poměrech z pohledu dítěte, jiní z pohledu vyzrálého muže, či starce.

V naší diplomové práci ukážeme, v čem se maloměsto a jeho prostor v průběhu času mění, v čem naopak zůstává stejné. Do jaké míry měly na život v maloměstě, ale i autorskou tvorbu vliv historické události, např. technické pokroky, války, převraty.

Zaměříme se také na topografii. Jak vnímali autoři prostor maloměsta, co jim bylo předobrazem, kde čerpali inspiraci. Do jaké míry šlo o autobiografická díla a do jaké míry o fiktivní příběhy, postavy, čas a prostor.

Práce bude rozdělena do kapitol, které sjednotí společná tematika, a dané problematiky se dotkneme vždy postupně v každém díle.

Stěžejní termíny jako maloměsto, maloměšťák, stereotyp, žebrák nebudou synonymně obměňovány, popřípadě jen minimálně, a to z důvodu vyšší zřetelnosti a přehlednosti výkladu.

Při psaní diplomové práce budou citace uvedeny podle tehdejšího pravopisného úzu.

Vzhledem k tomu, že předpokládám čtenářovu obeznámenost, nebudu uvádět obsahy vybraných děl. Přesto místy některé úseky příběhu blíže nastíním z důvodu jasnějšího pochopení analýzy.

2. Prolog

Žiji v malém jihočeském městě, v malebném kraji lesů a rybníků. Prožila jsem zde víceméně celý svůj život. Prostředí, v němž jsem vyrůstala, je za posledních třicet let téměř neměnné. Přesto se na své rodiště dívám zpětně v různých obdobích svého života různýma očima. Coby malá jsem byla vždy ráda, když jsme se z cest s rodiči vrátili domů. Jen co jsem z okna auta zahlédla známou siluetu kostelní věže, cítila jsem vnitřní jistotu a radost. V pozdějším věku jsem asi jako každý jiný školák prozkoumávala okolí svého bydliště. Pak ale nastal čas, kdy mi naše město bylo doslova malé. Snila jsem o době, až konečně opustím „vězení dokonalého domova“ a život na malém městě. A když jsem okusila život ve velkoměstě, jako kdyby se vrátila doba mého dětství, a já se s chutí a s nadšením vracela domů, mezi staré známé, do míst, která jsou stále stejná, do ulic, které mě vždy, když jimi procházím, připomenou naše společně prožité příběhy. Když se vracím domů, vracím se do jistot, které mi přinášejí pohodu a klid.

Proto si kladu otázku: „Co je na maloměstě zvláštní, atraktivní? Čím láká a přitahuje? A čím naopak lidi odrazuje?“ Maloměsto na nás dýchá ospalostí, snad až lhostejností. Atmosféra zde plyne velmi pomalu. Můžeme říct, že má jednu výhodu – málokdo Vás dokáže něčím překvapit. Kromě poklidu a přehlednosti je zde zdravější životní prostředí a sepětí s přírodou. Ovšem je to také místo, kde být „odlišný“ se nesluší. Lidé formovaní stejným prostředím totiž jinakost nepřijímají. Světoběžníci a lidé s větší individualitou mohou vnímat maloměsto jako místo, kde vládne setrvačnost, pohodlnost a nechuť k sebemenším změnám. A pokud přijde z většího města do tohoto prostředí nový člověk, který si myslí, že si může dál žít po svém svobodně, mýlí se. Městečko ho nepřijme, pokud se nepřizpůsobí. Lidé jako já, kteří touží po vzdělání, zkušenostech, kultuře, umění, odchází do velkoměst, aby naplnili své ambice. Malá města, ač se snaží napodobit velkoměstské atributy, nedokáží nahradit možnosti měst velkých. Je ale také pravdou, že díky

informačním technologiím, které se stále zdokonalují, se pomyslné hranice mezi velkými a malými městy stírají.

Vnímám velký rozdíl v mentalitě lidí na malém městě a ve velkoměstě. Lidé na venkově jsou determinováni počtem lidí kolem sebe. Lidé ve velkých městech se střetávají s různými lidmi – lidmi různých národností, kultur, postojů a odlišného vyznání. Je tedy logické, že každý z nich musí být zásadně jiný. V malém městě, obecně vzato, jsou skupiny lidí stejného vyznání, vycházejí z podobných sociálních a etických podmínek, což odráží jejich jednání a stanoviska.

Je zvláštní pozorovat vývoj maloměsta jako takového. Režimy se mění, civilizační vývoj je čím dál více zběsilejší, ale na českém maloměstě zůstávají karty rozdané víceméně stále stejně.

Přijdeme-li do velkého města, nikdo si nás nevšímá, lidé žijí v anonymitě. Oproti tomu na malém městě si lidé vidí doslova „do talíře“. Jak moc je to dobře či špatně? Na venkově jsou si lidé ještě o něco blíže než na maloměstě, a proto vzájemného soužití využívají, jeden druhému pomáhají. V malém městě je situace složitější. Mezi obyvateli panuje drobná rivalita, konkurence, jedni chtějí být lepšími než ti druzí, a proto se často setkáváme s poukazováním, nabubřelými klepy místních dam. A ne každý se smíří s nabouráváním své osobní svobody, výjimečnosti, individuality.

Je na nás, jaký život a v jakém prostředí či prostoru si vybereme. Avšak je zřejmé, že každý chce mít „své místo“ na Zemi. Proto si vytvoří kolem sebe podle svých představ a nároků řadu elementů, které budou pro něj známými, přehlednými. Na takovém místě se pak snad bude cítit dobře a jistě.

3. Aspekty prostoru maloměsta

Hned zpočátku diplomové práce se pokusíme vymezit pojem prostor z hlediska lingvistiky, filozofie a literární teorie. Po celou dobu budeme směřovat k prostoru týkajícího se maloměsta.

3.1. Vymezení prostoru

Na základě kognitivní lingvistické analýzy víme, že pojem prostor je slovo polysémní. Nese čtyři významy, v našem případě jde o prostředí/místo omezené nebo nějak blíže vymezené a o dobu/lhůtu. V současné jazykovědě se setkáváme s pojmem prostor v různých vědních oblastech: v astronomii – vesmírný, kosmický prostor; ve stavitelství a v architektuře – půdní, podzemní, obytné prostory; v oblasti zeměpisné – prostor České republiky, malého města; ve významu doby/lhůty v dějepise – dějinný prostor, nynější prostor.

Podle Stručného etymologického slovníku jazyka českého od J. Holuba a S. Leyera je slovo prostor odvozeno od prosterti, tedy prostřít.

3.2. Prostor jako symbol

Budeme-li hledat konotace pro tento pojem na počátku jednadvacátého století, je třeba si prostor blíže specifikovat. Odlišné asociace si uvědomíme v případě otevřeného prostoru: svoboda, možnost volně dýchat, volnost, otevřenost, horizont, pocit volání dálek, touha. Pro uzavřený prostor se nám asociuje nemožnost úniku, uzavřenost, izolace, útlak, pravidla, rezignace, smrt. Pro životní prostor jsou to především seberealizace, tvůrčí realizace, intimita.

*„Slovo - **pojem prostor** v českém jazykovém obrazu světa vyjadřuje prostředí, prostranství, místo, území, rozměr a čas, možnost či dispozici něčeho/k něčemu, popřípadě omezení něčeho. Užíváme ho v nejrůznějších tematických oblastech. Čeští mluvčí k tomuto slovu – pojmu ve svých*

výpovědích odkazují jako k nádobě (místnosti), objektu, vzácné věci (zboží), živé bytosti, nebezpečí/nepříteli, potravě či vodě, ději, jevu.“¹

3.3. Prostor – součást života

Z hlediska historického vývoje **pojmu prostor** v oblasti filozofické se musíme vrátit do raných počátků. Od filozofických úvah Aristotela oddělila moderní novověká věda subjekt od prostoru a času. Obě veličiny se stávají objektivními a nezávislými na pozorovateli. Pokud se zamyslíme nad otázkou „žitého prostoru“, do centra pozornosti se dostává opět subjekt, tedy „živý člověk“, pro něhož je prostor spojen vždy s určitým smyslem.

Zásadní je také zmínit se o důležitých - nenáhodných pohybech, které se dějí v prostoru – pohyb zabydlování, konstituce domova. Výstižnou charakteristiku domova podal J. Patočka, přední český filozof 20. století. „*Domov je vícevrstevnatá struktura, v níž jsme důvěrně obeznámeni s věcmi a kde zažíváme pocit bezpečí. Domovem není jen náš dům, ale také např. krajina a struktura všech „jistých“ sociálních a kulturních vztahů, v nichž jsme zakotveni.*“²

Z Heideggerových úvah o žitém prostoru vyplývá, že všechna moudra a významy odhalíme při důsledném zkoumání cesty. Tato moudra rozvíjí též myšlenku básníků G. Trakla a F. Hölderlina (Básnický bydlí člověk): „*(...) jestliže v našem každodenním pobývání u věcí ztrácíme svět ze svého zorného úhlu (jsme příliš zaměstnání konkrétními jsoucný), pak skrze naslouchání místu a řeči básníka před námi svět znovu ožívá.*“³ A v tomto myšlení se zvláštním způsobem prolíná místo s literaturou.

¹ Pěkníková, G.: *Pojem prostor a jeho místo v českém jazykovém obrazu světa*. In: *Prostor v jazyce a v literatuře*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 2007. s. 58.

² Tlustý, J.: *Prostor žitý jako metafora smyslu*. In: *Prostor v jazyce a v literatuře*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 2007. s. 247.

³ Tlustý, J.: *Prostor žitý jako metafora smyslu*. In: *Prostor v jazyce a v literatuře*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 2007. s. 248.

3.4. Typy prostoru

Slovník literární teorie definuje prostor jako „*myšlený, fiktivní prostor, který je v literárním díle „zobrazován“, vytvářen jazykově tematickými prvky.*“⁴ Vzhledem k tomu, že se jedná o prostor smyslově názorný, je tedy schematický, zachycuje pouze výběr jevů, jejich vlastností a vztahů. Často se na vztahy prostorové nabalují vztahy neprostorové, hodnotící. Neopomenutelným rysem je rozčlenění prostoru ve dva či více podprostory, tzv. kontinua. Literární postavy mohou, avšak nemusí, být vázány na to či ono kontinuum. Jako příklad uveďme hlavní postavu pana Štědrého z Okresního města Karla Poláčka – jako obchodník je úzce spjat se svojí živností - první kontinuum, další představuje rodina, třetí kontinuum tvoří obchodník Štědrý coby cestovatel s knihou Pět neděl v balóně atd. Hodnotové rozvrstvení v tematice v něm vytváří jistý prostorový model, v němž jsou do různých podprostorů umísťovány postavy podle toho, jakých rolí a pozic jsou nositeli.

Abstraktní prostor tematického rozčlenění nabývá v lidském myšlení nezřídka konkrétní podoby díky úzkému sepětí kategorií prostorových (bližší, vzdálenější, ohraničený, neohraničený) a kategorií hodnotících (dobrý, škodlivý, náš, cizí, organizovaný, chaotický aj.).

Konkrétní prostor tvoří prostředí, které zahrnuje jednak sociální charakteristiku, jednak *couleur locale*, tedy místní kolorit, místní ráz či lokální zbarvení. *Couleur locale* představuje malebný výraz nezaměnitelné krajiny, kulturních zvláštností, svérázných i výjimečných povah, a to u různých národů, regionů nebo dob. Díky místnímu koloritu se rozšířila sféra zobrazené skutečnosti, a to především v době romantismu. Nejvýraznější rozdíl vidíme ve srovnání reálně prokresleného koloritu v romantismu a dřívějšího abstraktního klasicismu.

Literární topika jsou úzce spjata s prostorem, zvláště pak s prostorem maloměsta. V soudobé literární vědě jsou za topika podle německého

⁴ *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel. 1984. s. 295.

literárního historika a romanisty E. R. Curtia označována pevná klišé nebo myšlenková a výrazová schémata, společná celé kulturní oblasti. Jedná se o typické prvky, které neodmyslitelně dotvářejí stereotypní prostor maloměsta.

3.5. Hledání prostoru

Tematiku prostoru maloměsta sledujeme od poloviny 19. století. Prostředí se vlivem nezadržitelného vývoje lidstva a celé společnosti posouvalo dopředu. Měnilo se umění, tedy i literatura, životní styl, filozofické systémy, architektura, byly nově zbudovávány či přestavovány domy, urychlilo se spojení jak v dopravě, tak v komunikaci. Ačkoli jakési zvyklosti z dob c. a k. časů končily, přesto jistou měrou přesahovaly do období první světové války i déle. Války razantně zasáhly do relativně stabilizovaných struktur, lidé byli konfrontováni se zcela odlišnými prostory, s novými druhy zkušeností a prožitků. Nejen že ztráceli své prostory a zažité pojmy jako je domov či vlast, bortily se i mezilidské vztahy. Člověk se začal odcizovat sobě samému. Přesto se lidé přizpůsobovali. Rozvoj se čím dál rychleji ubíral směrem k jednadvacátému století. Posun s sebou přinášel nejen pokrok, ale také chaos, zmatek, ztrátu pevných bodů a jistot.

Jan Dvořák se ve své stati „Hledání a prostor“ zamýšlí nad potřebou hledáním prostoru. Čím dál více se komplikuje obraz světa, technika se odcizuje svým tvůrcům a přerůstá je, vztahy mezi lidmi se stávají nesrozumitelnějšími, možnost přímé komunikace je dynamičtější a prorůstání jednotlivých kultur je intenzivnější. *„Mezi lidmi vidíme lavinu lokálních konfliktů, vznikajících z nejrůznějších pohnutek a inspirovaných pestrou škálou nevyřešených problémů, jejichž nejvlastnější impulzy se však posléze ztrácejí a dominuje chaotická změť zpřetrhaných souvislostí s tragikomickými*

*pokusy vnést do chaosu řád, odvozený z docela jiného způsobu cítění a uvažování.*⁵

3.6. Časoprostor

Časoprostor znamená pro fyziky pojem z teorie relativity sjednocující prostor a čas do jednoho čtyřrozměrného objektu. Někdo by si mohl představit prostor vytvořený v paralelních světech, na příklad cestování časem, pohyb mezi úrovněmi a realitami, orientace v prostoru a čase, projevy času, pohyb v éterickém těle. Když vyslovím pojem časoprostor já, evokují se mi krajina, společenské prostředí, historická událost, situace či postava nějakého životního dění, které se odehrává v určitém čase, ať cyklickém, historickém, konkrétním či symbolickém. Časoprostor někdy charakterizuje větší množství postav, které je zakotvené v daném místě a je odevzdané toku ročních dob, či konfrontované se společenskou skutečností v pohybu a ve zvratech dějin, nebo naopak zaklíněné do nehybnosti, stereotypu, anonymity.

Ztvárnění času a prostoru se v literatuře mísí dohromady a tím se také odlišuje od ostatních druhů umění. Ztvárnění prostoru bývá neoddělitelné od časového průběhu. Úzce tak souvisí s dějem. Umístění prostoru děje souvisí s otázkou estetické motivace. Literární dílo se chce na jedné straně vymykat všednosti, ale uchová si posvátnost, na druhé straně musí být však v tomto světě nějak ukotveno. Prostor literárního díla je současně zde i jinde, tedy v paratopii - v prostoru lidské představivosti. A čím více je paratopie vzdálená, tím více musí obsahovat text presupozic, informací, jež jsou předpokladem ke smysluplnosti věty, a naopak. Jednotlivé prostorové prvky jsou v díle uváděny záměrně, s hlubším významovým důvodem. S tím souvisí

⁵ Sborník příspěvků ze symposia: *O Karlu Poláčkovi a o jiných*. Boskovice: Albert. 1995. ISBN 80-85834-34-0. s. 207.

imaginárnost, která se pojí k místům s kulturní tradicí či je výsledkem kolektivního povědomí.

Problematika času je v literatuře mnohem složitější.

- 1) Čas je hlavní rozměr, v němž dílo nabývá své „tělesnosti“, kde se vyjevuje (potřebujeme určitou dobu na četbu, poslech, přednes).
- 2) Čas je zároveň rozměr zobrazovaného světa. Vztah času vyprávění a času zobrazovaného určuje rytmus vyprávění. Zobrazování času může být chronologické či achronologické se zpětnými pohledy. Pokud se v díle prolíná více časů, nastává vícečasovost. Souvisí to také s úlohou vypravěče a vypravěčské perspektivy (čas objektivní a subjektivní). Umístění v čase je spojené s narativní vzdáleností (příběhy ze současnosti nebývají umísťovány do centra dějin a naopak).
- 3) Čas vnímáme jako kategorii gramatickou. Pomocí morfologických či sémantických vlastností slov se ztvárňuje příběh. Vyjadřují se tedy i časové rozměry příběhu.

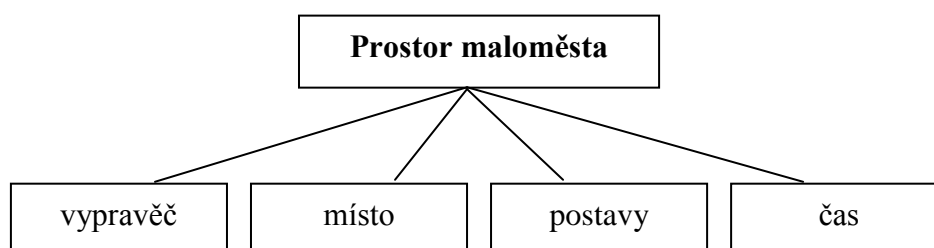
3.7. Postavy

Dalším motivem naší práce je přítomnost určitých postav. Představují typické znaky pro tradiční rámec literárních děl. Postava představuje dynamický komplex motivů, který je uskutečňován souborem textových jednotek. Některé z těchto jednotek se realizují jen jednou (popis těla postavy), jiné se vracejí (jméno postavy), další se obměňují či nahrazují jinými (líčení myšlenek, pocitů, činů). Toto opakování není stejné, realizuje se různými způsoby a naznačuje dynamický charakter postavy. Mezi nejdůležitější prvky patří promluva vypravěče o postavě, tedy přímá charakteristika postavy (povahové vlastnosti, chování, myšlení), popis zevnějšku korespondující s charakterem, profesí, společenským zařazením. Dialogy a výroky jiných osob o této postavě jsou rovněž typickým znakem. Jako další je nutné zmínit vnější či vnitřní monology postavy. Všechny tyto

složky se v díle kombinují. Významným charakterizujícím prvkem bývá řeč postavy. Díky typizaci postavy, jež je variantou charakteru, poznáváme určitou dobu, určitou sociální skupinu, která nese typické vlastnosti jejích představitelů, její osud či příběh je příznačný pro představitele dané skupiny. V období realismu v 19. a 20. století vrcholí tendence právě k co nejkompexnějšímu zobrazení postavy.

3.8. Vypravěč

Důležitou roli sehrává již zmíněný vypravěč, jehož postava může nést různou podobu. Vypravěči s „tělem“ vyprávějí nejčastěji své vlastní příběhy, na které pohlíží očima kronikáře, svědka, přítele. Příběh spoluprožívají, komentují jej, vstupují do něj, navazují dialogy s postavami i se čtenářem. Vypravěči „bez těla“ představují jen moderm vyprávění. Nemají svůj příběh a nemají ani statut postavy.

Prostor maloměsta tedy velmi zjednodušeně řečeno tvoří čtyři základní pilíře: vypravěč/adresát, prostor - místo (město, domov, architektura), postavy - lidé (vyznání, charakteristické vlastnosti, povolání, chod města) a čas.

4. Historická poznámka na okraj

Lidé dříve potřebovali k sobě patřit a zbudovávat společné zázemí především z důvodu přežití. Později převládla potřeba duševní – lidé toužili po pocitu sounáležitosti, integrity, pocitu někam patřit.

Naším místem je malé město. V následujícím bloku pohovoříme o tom, co si máme představit pod pojmem maloměsto, o zrodu města a o jeho historickém vývoji. Nahlédnutí do minulosti bude přínosné proto, abychom si uvědomili souvislosti, jistou podobnost měst z hlediska struktury, uspořádání, sociálního rozvrstvení v průběhu celých staletí a symbolik typických později pro literární ztvárnění maloměsta.

Nejprve podnikneme krátký historický exkurz o vzniku a vývoji měst. V naší práci si dovolím přeskočit nejstarší zmínky o zabydlování obyvatel a přistoupím rovnou k 13. století, kdy začala vznikat první města.

4.1. Historický exkurz

Okolo poloviny 13. století vznikala středověká města s privilegii a řády v důsledku masového přílivu převážně německých osadníků. V průběhu relativně krátké doby se síť městského osídlení ustálila a zůstala zachována bez větších změn do současnosti. Vznikem měst zaznamenala společnost jednu z největších proměn.

Obyvatelstvo měst představovalo zvláštní, vnitřně složitě členěnou součást středověké společnosti. Horní vrstvu, nepočetnou skupinu zámožných měšťanů – patriciů, kteří ovládali obchod a finance, tvořili převážně občané německého původu. Početnější část městského obyvatelstva zaujímali čeští řemeslníci. Za měšťany, tedy plnoprávné občany města, byli považováni vedoucí řemeslníci a obchodní patriciát. Naproti nim stálo mnoho nemajetných a neplnoprávných obyvatel (tovaryši, úředníci, služebnictvo, čeled' atd.) a lidé živořící na okraji společnosti (žebráci, zloději, prostitutky, zdravotně postižení). Z pravomoci městských úřadů byli vyňati Židé. Zvláštní

postavení zaujímal duchovenstvo, jehož počet v tehdejší době rostl a jež se řídilo zvláštním církevním právem.

Vnitřní správa města se štěpila do dvou linií. Rychtář (často lokátor) odpovídal za dodržování pořádku a městských řádů. Úředníci městské samosprávy vybírali daně a zajišťovali stabilitu poměrů ve městě. Z nich byli někteří vybráni a jmenováni na post konšele, a ti pak tvořili městskou radu. Nesli rozhodující podíl na správě města. Rychtář ztrácel postupem času na významu. Vývoj správy města byl završen vznikem radnice, která se stala symbolem města, jeho práv a svobod.

V době gotické s typickou městskou architekturou, dlážděnými ulicemi vznikala hustá síť měst, která se odlišovala svým hospodářským významem a právním postavením. Vedle skutečných měšťanů žily ve velkých městech početné kategorie neplnoprávných obyvatel - městské chudiny (stavební dělníci, studenti aj.). V období husitství zaznamenala města silný úpadek.

V zemích Koruny české bylo okolo tisíce královských a poddanských měst. V Evropě již dominovala skutečná velkoměsta včetně Prahy.

Města se přeměňovala, prvky gotické se prolínaly s renesančními, měnily se fasády a štíty domů, měšťanské domy byly zdobeny freskami, veřejné prostory byly upravovány z důvodu dodržování hygienických pravidel, vznikaly kašny a mnohé další zdobné prvky.

Třicetiletá válka způsobila prohloubení sociálních rozdílů, zvyšování robotních povinností, mnoho měšťanských domů zůstalo pustých.

Druhá polovina 17. století přinesla průnik znalostí o poměrech v jiných státech, šířily se moderní ekonomické teorie (merkantilismus). Doba pobělohorská je charakteristická útlakem a izolovaností. Avšak umělecky a literárně byla velmi bohatá.

18. století přineslo prohloubení krize stavovské společnosti a proměnu jejich mentalit. Vzdělanci věřili v lidský rozum, osvobozený od předsudků, pověr a nevědomostí, především však od tradičních autorit. Věřili ve „světlo

zaplašující tmu“ - v osvícenství, jež vycházelo z Descartesova racionalismu a z Lockeova empirismu. Bezvýhradná důvěra k vědeckému bádání a jeho výsledkům měla přinést nápravu negativních společenských jevů. Nastala doba osvícenského absolutismu, pietistických zásad, mravní odpovědnosti, účinné humanity, josefinismu, jež se blíží pozdější deklaraci lidských práv, zejména však reforem za vlády Marie Terezie a Josefa II. (vydání robotního patentu, zrušení nevolnictví, zavedení povinné školní docházky, toleranční patent).

Země zažívala strukturální změny. Německé etnikum se posílilo ve všech sociálních vrstvách, rozšířil se i německý jazyk, české pozice se úžily. Němci se začali cítit privilegovanými. V důsledku toho ustupoval český jazyk, který byl užíván pouze venkovským obyvatelstvem a nižšími sociálními vrstvami obyvatel měst a městeček. Největšími úskalími byla jazyková a sociální bariéra. Právě tehdy se začal šířit proces, pro který se ustálil název české národní obrození, které stavělo na myšlenkách demokracie, národního sebevědomí a slovanské vzájemnosti. Vzdělanci se snažili překonat všestranné opožďení za německým obyvatelstvem. Do této doby se z hlediska historického nedělaly rozdíly mezi českým a německým obyvatelstvem, ačkoli český národ a německý národ po staletí setrvaly v těsné blízkosti. Až v počátcích doby národního obrození vznikl český a německý nacionalismus a začaly se vztahy mezi oběma komunitami vyhrocovat. Češi začali dávat přednost vědomí sounáležitosti s českým jazykem a projevovali hrdost jak k českému jazyku, kultuře, historii, tak k národu vůbec. Výsledkem bylo konstituování novodobého českého národa.

Po bouřlivém období reforem nastoupila v období habsburské monarchie konzervativní politika, která vedla k omezování svobod a obhajovala privilegia tradičních stavovských obcí. Navzdory konzervatismu zažívala monarchie průmyslovou revoluci spočívající v modernizaci technologií a změny v organizaci a struktuře materiální výroby. V tomto

období nabýval na významu nový filozofický proud – romantismus, jehož charakteristické rysy se odrazily v národní kultuře a životním stylu celého obyvatelstva. Pro společenský vývoj byly významné kořeny společnosti - rodina a národ. Velmi silné byly tendence k vytvoření občanské společnosti. V souvislosti s rozvojem průmyslu vznikaly nové společenské vrstvy, které měly rozhodující vliv na dotváření struktury moderního národa.

Historii od druhé poloviny 19. do 20. století si připomeneme v sedmé kapitole s názvem Autentičnost doby – Jak to vlastně všechno bylo, kde budeme historické události přímo zasazovat do vybraných děl, a poukážeme na jejich prolínání do literatury s maloměstskou tematikou.

4.2. Maloměsto: okresní město, městečko a městys

Vzhledem k tomu, že se v celé práci zabýváme prostorem maloměsta, položme si nyní otázku: „Jak je to vlastně ve skutečnosti s pojmy město, maloměsto, městečko, měšťan či měšťák a s nechvalně proslulým měšťáctvím? Jde o geografická označení, synonymní či dokonce pejorativní výrazy?“

Městečko, od 16. století označováno jako městys, je typ obce, jež velikostně a významově stojí mezi městem a vsí. Šlo o sídla, kterým bylo uděleno právo pořádat týdenní a dobytčí trhy. Městysy plnily úlohu spádového městečka pro okolní vesnice. Od města se odlišovalo rozvinutějším průmyslem a řemesly, malými továrnami do dvaceti zaměstnanců se středoškolským vzděláním a silnějším zastoupením obyvatel v oblasti zemědělství. Sociální a profesní rozvrstvení nebylo tak výrazné. Byli to lidé navzájem si velmi podobní a vzájemně si blízcí. Muži byli ve městečku označováni jako sousedé, ženy jako tetičky.

První městečka začala hojně vznikat ve 14. století na majetcích šlechty a církevních vrchností. Status městečka uděloval panovník, od 16. století získala městečka přízvisko městys, někdy též „městec“. Po roce 1918 titul

udělovala na základě žádosti obce vláda, od roku 2006 předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Po únorovém převratu v roce 1948 přestal být status městyse používán. Po roce 1989 se představitelé obcí, jež v minulosti držely tento titul, snažili o jeho obnovení. Jejich snahy byly rokem 2006 naplněny.

Okresní město představovalo do roku 2002 sídlo územní nebo územně-správní jednotky, v němž zpravidla sídlily správní orgány vykonávající svoji působnost na území okresu. Územní jednotka byla pojmenována podle města, ve kterém měl správní orgán podle zákona sídlo. Počátkem roku 2003 okresy zanikly a Česká republika se územně dělí na obce a kraje.

Měšťan je příslušníkem měšťanstva, tedy buržoazie, sociální vrstvy plnoprávných obyvatel měst. Jak jsme již uvedli dříve v historickém exkurzu, měšťanstvo vzniklo během hospodářského rozmachu a vzestupu měst ve středověku. Mezi ně se zpočátku počítali pouze ti obyvatelé, kteří vlastnili nemovitosti a trvale tam žili. Plného uznání se však měšťané dočkali až po Francouzské revoluci. Již od 15. století byli zastánci vzdělanosti a demokratických proměn ve společnosti. V 19. století se stalo měšťanstvo nejvýznamnější společenskou vrstvou. Museli však čelit požadavkům méně majetných či nemajetných obyvatel měst. Buržoazie se tedy logicky stala synonymem pro vrstvu boháčů a vykořisťovatelů.

Max Weber ještě dělí měšťanstvo do dvou vrstev: „malí“ měšťané (v české zemi baráčníci) a velká buržoazie - vyšší společnost (bankéři, továrníci, velcí obchodníci).

Slovo měšťan znamenalo původně občan. Toto označení se vytvořilo z potřeby během století devatenáctého. Přesto není cítit v českém jazyce úzký vztah mezi měšťanstvím a demokratickým občanstvím, jež z něj vzniklo. Naopak se objevilo pohrdlivé označení měšťák.

Slovník spisovné češtiny uvádí dva základní významy slova maloměšťák: jednak jde o příslušníka drobné buržoazie (doklad z hlediska

historického vývoje buržoazních měst), jednak o hanlivé označení člověka s omezeným rozhledem a zastaralými názory. Slovo maloměsto pak také znamená zpravidla hanlivé označení prostoru města s nevýrazným kulturním a společenským životem.

Život na maloměstě může znamenat jednotvárnost, zamrzlost, stádovitost lidí bez názoru a maloměstský styl je vnímán negativně. Ruský spisovatel a filozof Radomir Konstantinovič naopak vidí v maloměšťákovi člověka, který ochraňuje své město, postoj a styl, protože má mimořádně silný cit pro „kolektivitu“. Je pro něj důležitější se držet ustálených zvyklostí, než být individualitou. Maloměšťácký duch zobrazuje především ducha jednotvárnosti, ducha hotových řešení, vzorců a velmi zřetelně vymezené formy. Tím pádem se stává žití na maloměstě jasné a přehledné. Prosazení sebe sama, vše co je osobní a individuální, porušení jednotvárnosti, znamená vykročení do světa, do světa chaosu, bez řádu a stylu. Maloměšťáckého ducha vnímá Konstantinovič jako ducha nad-já, jako ducha kolektivní vůle, která nás řídí a zároveň chrání před námi samými, před různými výzvami a pokušeními. Infantilismus je korelativní k duchu maloměsta, maloměšťák se ukrývá pod křídly kolektivismu, schovává se do bezpečí toho, co je společné, tedy jisté.

5. Zobrazení malého českého člověka v domácí literatuře

V období druhé poloviny 19. století začínají číst lidé v české zemi knihy doslova masově. Utváří se evropská kultura a vznikají klišé opírající se o národní rysy (ruská duše, anglický odstup, ...). V této době se formuluje snad z nedostatku sebevědomí a kulturní méněcennosti české inteligence obrat *malý český člověk*.

V moderním světě, který je zaměřený z velké části na úspěch, výkon a produkci, si můžeme představit *malého člověka* jako obyčejnou, ničím nezajímavou, nudnou, šedou, bez názoru a vnitřní touhy jít za vysněným cílem českou postavičku, která je kolektivem valena někam dopředu, aniž by vlastně o to stála. Těmito postavičkami je naše literatura skrz na skrz protkána. *Malého člověka* můžeme chápat ze dvou úhlů pohledů.

Slovo *malý* nám může evokovat malost v sociálním kontextu. Může jít o člověka, který pochází z chudých poměrů, avšak život žije s nasazením, rád a naplno. Jeho příběh se utváří sice v bídných poměrech, přesto je ale oduševnělý a vnitřně krásný. V postavě Jaroslava Haška, prostomyslného dobráka či moudrého blázna vojáka Švejka, spatřujeme člověka, který se staví na odpor svou rafinovanou loajalností proti surovosti, násilí a nesmyslnosti války, rozkazům, zákonům a zájmům státu. Prostřednictvím Klapzubovy jedenáctky Eduarda Basse získáváme naději, že se dá svět získat díky důvtipu a poctivosti. Osobitý Jan Drda věří v lepší svět, a tak i jeho rukapánští hrdinové, ač pocházejí z chudého a drsného prostředí, dosahují svých drobných snů poctivou prací, vírou a lidskostí. Pro někoho představuje strýc Pepin v Postřižinách Bohumila Hrabala hlučného, možná trochu bláznivého a svou neodbytností mnohdy protivného ševce. Přesto tato figurka symbolizuje přímočarost, upřímnost, smysl pro humor, lásku a touhu po skutečně prožitém životě.

V opačném významu vnímáme pejorativní zbarvení. *Malý člověk* nám asociuje primitivnost, nemorálnost, maloměšťáctví s vysoce hanlivým

přídechem. Za symbol pravého „čecháčství“ můžeme považovat postavu pana Broučka, kterého blíže poznáváme při jeho výletech, jednou do Měsíce, podruhé do XV. století. Tento komický hrdina předvádí *malost českého člověka* se vším všudy. Je nositelem vlastností, jako jsou zbabělost, národní lhostejnost, bezcharakternost, prospěchářství, falešné vlastenectví v kontrastu s odvahou a odhodláním husitů. Realistický a ostře pravdomluvný Karel Poláček ukazuje prostřednictvím obyvatel svého okresního města mnoho nevábnych vlastností: rovnoměrnou strnulost a uzavřenost všech maloměstských osob, zakrnění a zalknutí hlavních hrdinů, naprostou nehybnost a jednotvárnost jejich životů.

Někteří autoři se svými díly stojí na pomezí a dobré i některé stinné stránky se v příbězích mísí. Jako by chtěli na jednu stranu ukázat idyličnost, krásu jednoduchého, jednotvárného života zdánlivě obyčejných lidí, na straně druhé si nemohou nevšimnout jejich ne vždy žádoucího, reprezentativního chování vůči okolí a společnosti. Jan Neruda zobrazuje ve svých povídkách příslušníky drobné buržoazie, chudinu, lidi stojící na okraji společnosti – žebráky. Zdánlivě na nás dýchá z malostranského prostředí idyla, avšak ve skutečnosti jde o vážné, tragické události, které si nesou někdy vážný, jindy humornější tón.

Ať je to tak, či onak, v obou případech nám autoři odhalují opravdové a skutečné povahy, vlastnosti a životy českých lidí. Obraz *malého člověka* staví čtenáře či diváka do pozice chytřejšího, lepšího.

„Neznáme svět, nerozumíme mu, nevíme, co všechno máme, a nevědění si odmítáme připustit. Ve svém provincialismu závidíme a zároveň se cítíme povznešeně.“

Petr Pithart

Přesto nám literatura během 20. století dokázala, že *malý člověk* může být i velkým přínosem. A nemusíme chodit ani daleko pro názorný příklad. Stačí se podívat na českého Hloupého Honzu, který se bez předešlých zkušeností vydává do světa, kde nakonec dokazuje svou odvahu, chytrost a důvtip.

6. Autentičnost doby - Jak to vlastně všechno bylo...

Ve druhé polovině 19. století nastal po porážce revoluce v roce 1848 neoabsolutismus, tedy Bachův absolutistický režim, který byl spojen se snahou zničit český národní život a poněmčit ho. Toto úsilí bylo provázeno různými policejními opatřeními a perzekucemi. Období přineslo i nový typ ekonomiky (kapitalismus) a struktury společnosti definitivním zrušením poddanství a roboty. Změny vedly ke vzniku občanské společnosti, proměnily se sociální a právní vztahy na venkově. Šedesátá léta znamenala pro českou společnost rozkvět spolkového života, který tak tvořil základ občanské společnosti. Kultura se stala vedle jazyka nejvýznamnějším znakem národa.

Změny proběhly v sociálním rozvrstvení obyvatel, v životním stylu v důsledku rozvoje techniky (doprava, pošta, později telefon), která umožnila těsnější kontakty mezi lidmi, zkracovaly se vzdálenosti, osvětlení prodlužovalo časové možnosti v oblasti vzdělávání a kulturního vyžití. Díky hospodářskému rozvoji se měnil charakter práce, styl bydlení, vzhled měst, vesnic i krajiny. Změny přispěly k migraci obyvatelstva do měst. Stupňovaly se požadavky na vzdělání. Technický a společenský pokrok doprovázel ohromný rozvoj měst. Jako „houby po dešti“ vznikaly účelové stavby, například továrny, nádraží, činžovní domy, dělnické kolonie, a to bez estetických kritérií, avšak architektonicky velmi cenné. Převažoval styl novogotický, od devadesátých let novobarokní s honosnými měšťanskými domy. Souběžně pronikaly prvky secese a kubismu.

Jak vypadala česká společnost v druhé polovině 19. století? Vymezilo se sociální rozvrstvení obyvatel, což ovlivňovalo jejich způsob života. Za měšťana byl považován ten, kdo vlastnil ve městě dům a pozemek. K měšťanské honoraci se brzy připojili úředníci, důstojníci a inteligence – lékaři, advokáti, učitelé. Drobní řemeslníci představovali nižší sociální skupinu.

Měšťanstvo se rychle stávalo početnější a vlivnější než šlechta. Řemeslnické dílničky a krámky se měnily na manufaktury a velkoobchodní

firmy. Nejnižší sociální skupinu městského obyvatelstva představovalo námezní dělnictvo, služebnictvo a žebráci, též tovaryši a nádeníci. Nevlastnili domy ani větší majetek. Obývali byty nejnižší kategorie nebo přespávali na pracovišti (služebné) či na periferiích měst. Pracovali za mzdu, často ale jen za stravu a ubytování. Když jim nedovolovalo zdraví pracovat, nebo pracovat nechtěli, živili se žebrotou.

Z tohoto období vzešel český spisovatel a básník Jan Neruda. Napsal knihu *Povídky malostranské* tvořené souborem třinácti povídek, které spojují autorovy vzpomínky na léta jeho dětství a dospívání, jež prožil na Malé Straně v Praze přibližně v polovině 19. století. Jednotlivé povídky začaly vycházet mladému spisovateli po trojicích v Národních listech. První řádky povídky Pan Ryšánek a pan Schlegl si mohli čtenáři vychutnat 23. března roku 1875. Povídky, jež byly otisknuty v denním tisku, působily na své čtenáře odlišně, než v časopise či knize. „*Obklopena politickým a lokálním zpravodajstvím, brala na sebe mimikry novinové zprávy; budila dojem, že referuje o skutečných lidech, kteří kdysi na Malé Straně žili, či dokonce ještě žijí.*“⁶ Ačkoli Neruda označoval své příběhy malostranských obyvatel jako povídky, tedy jako příběhy smyšlené, mohl by přesto čtenář vnímat autentické zobrazení prostředí a některé autobiografické prvky a považovat fiktivní vyprávění za historicky pravdivé.

Malostranskou tematikou se Neruda zabýval ještě dříve. V roce 1867 vyšla povídka Týden v tichém domě. Spisovatel byl v této době ještě součástí zmiňované pražské čtvrti. Povídku tedy tvořil ještě jako zúčastněný a rozzlobený mladý muž, kterému se mnohá dění směrem k modernizaci života nelíbila. Po smrti své matky se spisovatel odstěhoval na Staré Město. Ztratil tak kontakt s malostranským prostředím, děním a tamějšími lidmi. Pro tvorbu následujících povídek čerpal pak jen ze své minulosti a vzpomínek, které se postupem času stávaly mlhavějšími a krásnějšími.

⁶ Mocná, D.: *Záludný svět povídek malostranských*. Praha: Academia. 2012. s. 30.

Jan Neruda vykreslil ve svých příbězích osobitý život prostých lidí. Detailně zachytil jednotlivé postavy, jejich charaktery a svéráznost. Postihl mezilidské vztahy a rozličné povahové typy na základě jejich jednání a chování. Jako příklad uveďme povídku Přivedla žebráka na mizinu, v níž poznáváme lidskost, srdečnost, upřímnost, poctivost pana Vojtíška na straně jedné, na druhou stranu do kontrastu staví Neruda babu miliónovou, na níž předvádí intrikářství, škodolibost a z nich plynoucí pomstu panu Vojtíškovi za to, že ji coby ženu a život s ní odmítl.

Svým vytříbeným slohem a jazykem barvitě vylíčil jednotlivé detaily. Některé momenty vykreslil až idylicky. Využíval však kontrastu a do opozice k lidem stavěl věci, budovy a události smutné, zapšklé, pochmurné: „*Chci psát událost smutnou, ale hledí mně do ní co veselá iniciálka obličej páně Vojtíškův. (...) Pan Vojtíšek byl žebrák. Čím byl předtím, to nevím. Ale žebrákem musil být dle toho, jak byl po Malé Straně znám, již dlouho, a podle svého zdraví mohl jím být ještě dlouho, vypadal, jako buk.*“⁷ Neruda záměrně neuváděl specifická místní pojmenování. Jeho prvotním zájmem bylo evokovat, nikoli informovat.

Nerudovi šlo o vyobrazení lidských osudů: „*Panu Vojtíškovi vyhrnuly se slzy náhle proudem. – „Vždyť jsem – vždyť jsem -,“ zavzlykal, „já byl po celý život tak poctivý!“ Potácel se přes ulici a sklesl u zdi pod zatačkou k Hradu. Hlavu položil na kolena štkal hlasitě. (...) Víc pan Vojtíšek po Malé Straně nežebрал. (...) „Cože, pan Vojtíšek?“ ptala se mlíkařka a ustála ve vrtění vařečkou. (...) „Ano,“ odpověděl, „našli jsme ho po půlnoci na Oujezdě vedle kanonýrských kasáren. Byl nadobro zmrzlý a dali jsme ho do umrlčí komory ke Karmelitánům. Měl jen rozedraný kabát a kalhoty, ani košile neměl.*“⁸ Realisticky i kriticky zobrazil společenské vrstvy a prostředí sociálních skupin. Vnější dějovost je v souboru próz oslabena. Autor

⁷ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 90.

⁸ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 96 - 97.

se snažil u čtenářů spíše o vyvolání celistvého dojmu z malostranského prostředí než o výčet jednotlivých obrazů, složek a jejich popis.

Převažuje zde popis, charakteristika, úvaha. Neruda těžil ze svých nabytých zkušeností cestovatele žurnalisty. Překonal romantický patetický sloh se složitou syntaktickou stavbou. Autentičnost prostředí umocnil hovorovou řečí typickou pro malostranské obyvatele a dobu: „*Pan Šimr si šnupnul a pravil: „Už jsou voni taky asi hezky starej. Kolikpak mají? “*⁹ Vše v díle směřuje ke stručnosti a úsečnosti.

Soubor povídek vyšel Janu Nerudovi v roce 1877, tedy přesně deset let od zveřejnění první povídky. Tento údaj zdůrazňuji s úmyslem poukázat na krátkou časovou prodlevu od napsání první části až do vydání kompletního díla. Zároveň si všimněme, že autor reaguje bezprostředně jako novinář na život malostranských obyvatel.

Nástup do 20. století se nesl v duchu modernizace, technického pokroku a zkracování. Lidé začínali žít v duchu novodobého stylu. Předobrazem se častěji stávaly obrázky sportovně vypracovaných postav. Lidé k sobě měli blíže díky rozhlasovým vlnám, železniční dopravě, poště, telefonickému spojení.

Demokratická práva a svoboda umožňovaly plnohodnotný rozvoj všech národních kultur, užší vztahy se vytvořily mezi českým a židovsko-německým pražským prostředím. Česká kultura převládla nad německou.

Vznikla celá řada architektonicky cenných budov, objevilo se množství zajímavých výtvarných děl a výtvorů užitého umění (umělecké návrhy státních symbolů - bankovek, poštovních známek), země zaznamenala pokrok v knižní kultuře, rozhlasu.

V městečkách vyrůstaly nádraží, továrny, činžovní domy. Sociálně slabým lidem či rodinám, které se neměly možnost uživit, poskytla města

⁹ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 91.

ubytování v místních chudobincích. Místnost zvanou ratejna a společné sociální zařízení využívalo mnohdy i několik rodin. Z doby první republiky platilo tzv. domovské právo, které obyvatelům města dávalo možnost vždy se vrátit do své domovské obce. Lidé v nouzi tak získali přístřešek nad hlavou a domovský úřad jim jako pomoc vyplácel finanční dávky.

Ve stáří odcházeli lidé na výminek. Již ve svatební smlouvě novomanželů bylo stanoveno, že mají povinnost vůči starším rodinným příslušníkům, vůči výminkářům. Mladí jim poskytli výminek (místnost připojenou ke stavení), stravu, oblečení, otop, pole, které si mohli sami obdělávat. Staří pánové, kteří vlastnili živnost, předali svůj podnik nejstaršímu synovi před odchodem na odpočinek. Pokud se ale potomek vzepřel, mohl ho otec v krajním případě i vydědit. Hrozila mu ztráta majetková i osobní. Nemohl se již vrátit domů. V podobné situaci se ocitl Viktor, nejstarší syn obchodníka Gustava Štědrého, v Poláckově Okresním městě. Pracuje jako montér, a nejde tedy ve šlépějích svého otce. Rodiče jím proto opovrhují: *„Stůl byl malý, a proto Viktorovi, druhému synu, prostřeli u psacího stolu. Neviděli ho ostatně rádi u společné tabule, zvláště když byl přítomen host. Páchl olejem a čmoudem. Jeho způsoby otce rozčilovaly. Měl zhrublé, mozolovité ruce, do nichž se zažral lak a saze; a dva prsty byly znetvořeny úrazem. Otce rozčilovala jeho kulatá hlava, svislý, krátký knír a modrá blůza. Při jídle mlaskal a funěl, jedl hltavě jako člověk, vysílený těžkou prací.“*¹⁰

Sociální rozvrstvení obyvatel zůstávalo stejné.

Karel Poláček navazuje v kontextu s novodobou českou prózou na zakladatele realistické drobnokresby Jana Neruda v Povídkách malostranských. Díla obou spisovatelů se odehrávají ve městech, které představují uzavřený prostor, v němž se obyvatelé velmi dobře vzájemně znají a jehož hranice svým rozhledem nikdy nepřesáhnou.

¹⁰ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 15 - 16.

Karel Poláček napsal a poprvé vydal román *Okresní město* v roce 1936 jednak v denním tisku v Lidových novinách na pokračování, jednak knižně. Autor původně zamýšlel napsat pentalogii ve formě fresky ze života maloměsta. Stihl však napsat jen čtyři volně na sebe navazující díly, které zachycují v historickém kontextu život v malém okresním městě: Okresní město (1936), Hrdinové táhnou do boje (1936), Podzemní město (1937) a Vyprodáno (1939). Z dílu pátého se dochovalo jen několik fragmentů.

V románu Okresní město zachytil spisovatel provinční město v celé jeho šíři a ve všech jeho společenských vrstvách. Poláček se představuje jako zatvrzelý realista s jistou dávkou humoru. Dílo tvoří na základě důkladného pozorování lidí kolem sebe. Poslouchá a vnímá a jejich výroky, promluvy.

Román se stal věrným sociálním a sociologickým obrazem tehdejší společnosti. Na vybraných obyvatelích městečka sledujeme v rámci děje typické maloměstské figurky. S důrazem na psychologii vykresluje Poláček *malého člověka*, ukazuje na jeho *neheroismus*. Některé postavy stojí v popředí díla a setkáváme se s nimi mnohokrát, jiné se dílem jen mihnou. Autor nás nechává proniknout do vnitřního světa, tužeb, přání a vzájemných, jasně vymezených vztahů na dosah si stojících lidí v uzavřeném, ale bezpečném prostoru. Seznamujeme se s městskými rituály, prázdnými stereotypy, které přicházejí pravidelně v souladu s cyklickým časem. „*Přiblížily se velikonoce a holič Sedmidubský povstal z lože. Stával mezi korálkovým závěsem, jenž zastíral vchod do oficíny, mhouřil bolestně oči před dotěrnými paprsky omládlého slunce a divil se, že je dosud živ.*“¹¹

Charaktery postav poznáváme prostřednictvím vypravěče, který je ale nesoudí. Nechává čtenáře, aby si během čtení učinil vlastní názor na základě jejich jednání. Tím, že ale staví figurky do určitých situací, ve kterých se projevují, čtenáře směřuje, aby je hodnotil. Poznáváme i jejich dvojí tvář. Vnímáme uzavřenost jednotlivých domovů a zároveň odhalujeme rodinná

¹¹ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 194.

tajemství, která se ukrývají za dveřmi. „*V tu chvíli služka přibouchla dveře a v příbytku se ozval dusot kvapných kroků. Když se v rodině Štědrých chystalo k výtržnosti, tehdy se zavírala všechna okna i dveře, aby žádný zvuk nepronikl k sousedům. Přesto však žebrák slyšel každé slovo a svým duševním zrakem viděl výjev, který se odehrával za zavřenými dveřmi. Znal rodinné tajnosti bachratých domů.*“¹²

Poláček předložil veřejnosti s velikou péčí a znalostí nejúplnější obraz. V popisných pasážích vystihl životní projevy podivuhodných exemplářů, oživujících okresní města za c. a k. časů Rakouska – Uherska. Autor vidí očima kritika pohnutý a pokřivený svět, přesto si s jistou dávkou melancholie udržuje nadhled. Velmi bystře, s humorem a ironií popisuje, jak se lidé sváří, škorpí, pomlouvají, nenávidí i nadouvají. „*Pan Raboch zahlaholil: „Á, pan student! Co nám poví pan student?“ Jaroslav se potmě zardíval. (...) Pan Raboch pokřikoval: „Vy jste vzdělaný a my jsme nevzdělaní. Kdybych já měl školy, kde jsem mohl dneska být. Ale můj tatík neměl na studium. A tak jsem se musel vypracovat sám. Čím jsem, to děkuji pouze sobě. Od nikoho jsem nic nedostal.*“¹³

Ukazuje celý jejich malicherný život bez smyslu a bez cíle. Individualita lidí jakoby byla ztracena, staly se z nich bezduché součástky svých postů a funkcí svého městečka. Poučná sbírka tohoto výsměchu hodného „živočišstva“ nám nemá sloužit jen jako veselé zrcadlo trudné minulosti, tato veselá „zoologie“ má být pomocníkem pro staré i mladé v boji proti všemu, co v nás a kolem nás ještě zbylo z myšlení a cítění onoho okresního světa.

Děj začíná kolem roku 1910, je situován do období před vypuknutím první světové války a uzavírá se rokem 1914 atentátem na následníka trůnu. Příběh vypráví všeznalý a zasvěcený vypravěč, který se ovšem děje neúčastní.

¹² Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 29.

¹³ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 75.

Posloupnou dějovou linii prokládá autor pohledem do vnitřního světa jednotlivých postav. Poláček užívá v kompozici některé opakující se vyjadřovací postupy, které knihu jakoby rozdělují, zpřehledňují, či přidávají na důrazu určitých jevů a pasáží. Po delším časovém úseku je uvedena kapitola s obecným popisem města či autor nás uvádí do situace a místa. Příkladem může být pravidelné setkávání hlavních představitelů v lékárně. Kapitola 14: *„Byl hluboký večer, okresní město upadlo do dřímoty, jenom v lékárně U milosrdného bratra seděli páni; zahaleni v pláštěnky upíjeli kořalku z nálevek. Poslouchali pensionovaného správce pošty, jenž obracel se ke dveřím a syčel, až se mu umělý chrup viklal. Vykládal o tragédii v Mayerlingu podle jednoho spisu, propašovaného z Německa.“*¹⁴ V knize se úvodní scéna několikrát opakuje s drobnou obměnou, kapitola 26: *„V lékárně U milosrdného bratra seděli u pultu, zahaleni v pláštěnky, a upíjeli likér, který jim naléval veselý, zarudlý lékárník. Klenutou místnost osvětlovala jediná žárovka. Stíny se ploužily po porcelánových baňkách a krám dýchal učenou, latinskou vůní. Muži v pláštěnkách mlčeli a naslouchali jednotvárné písni větru, který lomcoval železným závěsem.“*¹⁵

Jednotvárností a nehybností života a stereotypem se profiluje *malý český člověk*.

Kniha je psána spisovným jazykem, jenž je obohacen promluvami postav - přímými či polopřímými větami. Vyjadřovací prostředky v řeči přímé odpovídají sociálnímu postavení člověka, který větu pronáší.

Okresní město odráží dobu před vypuknutím první světové války a vychází Karlu Poláčkovi přibližně tři roky před vypuknutím války druhé.

Přestože přikračujeme k dalšímu literárnímu skvostu, stále se nacházíme v tvorbě odrážející dvacátá léta 20. století, jež jsou ve znamení

¹⁴ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 56.

¹⁵ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 116.

hospodářského vývoje, kulturního a intelektuálního růstu a zábavy. Pohled a vnímání malého města se u Jana Drdy v posledních mírových týdnech odlišuje od obrazu Karla Poláčka. Dá se říci, že Drda ve svém díle poněkud idealizuje a postihuje zcela jinou náтуру lidí. Ta působí spíše jako vesnická než maloměstská. A proto vnímáme zcela odlišně celé jeho dílo *Městečko na dlani*.

Jan Drda debutoval po několikaleté úspěšné praxi v Lidových novinách jako pětadvacetiletý šťavnatým, jadrným a robustním románem *Městečko na dlani*, jímž si naráz získal čtenáře. Jeho prvotina přinášela víc než jen rozmarné vyprávění o lidech, kteří žili v období posledních mírových týdnů roku 1914 v líbezném venkovském městečku Rukapáni. Stejně jako Poláček i Drda zvolil období příběhu před atentátem na následníka rakousko - uherského trůnu, i když tento čas osobně neprožil.

Autor koncipoval dílo se zjevným cílem: pobavit s jistou dávkou poučení, vzdát hold českému maloměstu a vytvořit dílo, jež by se stalo součástí literární tradice jednoho města. Není bez zajímavosti, že pouhé tři roky před vydáním Drdova románu vyšel v češtině poprvé francouzský román *Clochemerle* G. Chevalliera známý českému čtenáři pod názvem *Zvonokosy*. Ostatně se zmíněným francouzským románem spojuje *Městečko na dlani* nejen stejné téma, ale taktéž podobně humorný styl plný různých jazykových zvláštností a stejná snaha vytvořit zcela zjevně zdání reálnosti daného místa (např. relativně podrobnou mapkou v samotném úvodu knihy).

Městečko na dlani Rukapán je zajímavé svou polohou v krajíně podobné dlani pravé ruky. Leží údajně kdesi uprostřed středočeské krajiny a obývají ho svérázní sedláci, dřevaři, řemeslníci, havíři, vinaři, opilci a bláznové, zkrátka v něm žijí rozliční lidé, ostatně jako v každém městě. Co je však pro něj charakteristické, je bohatá a výrazově plná čeština, fantazie a humor, který Jan Drda vtiskl do celého příběhu: „*Má sličná Rukapáni, líbezná*

městečko, kvočničko, načepýřená nad kuřaty, napůl jsem si tě vysnil, napůl vymyslíl a napůl o tobě slyšel od lidí, kteří v tobě stejně jako já nikdy nebyli.“¹⁶

Ve skutečnosti má však městečko symbolizovat jeho rodnou Příbram. Za hlavní osu příběhu zvolil každodenní strasti a slasti Rukapáňských v průběhu pouhých několika týdnů před vypuknutím první světové války, které jsou nesené čtyřmi hlavními příběhy.

Jan Drda vykresloval prostředí a popisoval některé detaily až s obdivuhodnými postřehy: *„Bouřka přepadla Rukapáň docela znenadání. Děvčata na vinicích ji postřehla teprve v tom okamžiku, když už jim zaduněla nad hlavou, otvírajíc nebeské klády mohutných dešťových stavidel, a než mohla doběhnout z vinic k boudám, prošlehal jim déšť plátěné košilky, blůzky i lehké suknice a voda jim přilepila plátno na řadra a mokřými záhyby látky obepjala nohy, a prudká krápaná deště jim rozházela poskládané praménky vlasů a promočila sukne na bocích. Než vběhly do úkrytu, jediné chmýříčko na celém těle nezůstalo suché.*“¹⁷

Jan Drda ve svém románu otevřeně stranil lidem bođrým, pracovitým, odvážným a čestným před pokrytci, svatoušky, bezpáteřnými ustrašenci a sobci. Městečko na dlani bylo přijato nejen se spontánním čtenářským zájmem, ale i s dojetím. Jeho síla spočívala v životnosti a ve vypravěčské vervě, kterou tu spojuje dvojí proud zážitků. Bohatý prožitek vlastního dětství a zkazkovité vyprávění lidových postav o starých dobách kraje, drsné realistické prvky s bájivostí lidu a básnivostí autora se spojují v jediný kouzelný, lidnatý celek, dějově neobyčejně pestrý, v němž jsou ztělesněny výrazné znaky české krajiny i člověka. A právě takové četby, plné lidové moudrosti, víry v budoucnost a ryzí českosti, bylo na začátku okupace, doby,

¹⁶ Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 7.

¹⁷ Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 195.

kdy byla kniha vydána, třeba. Navíc se Drdovi v tomto románu podařilo to, co není u debutů právě časté – vytvořit si svůj osobitý autorský styl.

Vyznění celého románu je díky jakési smířenosti a vnitřní radosti z prostého života optimistické. Kalí jej až poslední kapitola, kdy poklidný život v městečku násilně přerušuje vyhlášení první světové války, do níž musí ze dne na den odejít všichni mladí chlapci i všichni schopní koně. Proto jsou závěrečné stránky ve znamení loučení, mužské nejistoty a ženského pláče.

Z vyprávění pamětníků víme, že počátek tvorby knihy Jana Drdy spadá již do jeho studijních let v Příbrami. Dílo bylo vydáno rok po vypuknutí druhé světové války, tedy v roce 1940.

Období dvacátých let přibližuje svým pohledem Bohumil Hrabal v *Postřižínách*. Ty vycházejí v roce 1970, tedy zhruba po uplynutí půl století české historie, během něhož došlo k zásadním historickým událostem přinášející změny v životě lidí (rozpad Rakouska - Uherska, první světová válka, vznik Československa, Mnichovská dohoda v roce 1938 a rozpad první republiky, Protektorát Čechy a Morava, druhá světová válka, obnovení Československa, komunistický převrat v roce 1948, Pražské jaro 1968, normalizace).

Postřižiny jsou první, krátkou novelou, vzpomínkovou prózou, z cyklu Městečko u vody. Námětem pro název díla a vlastně i pro konkrétní scénu v příběhu, ve které sehraje hlavní roli Maryška, se stal nejspíše obřadný rituál, při kterém byly vybranému člověku ustříženy vlasy. Možná inspirovala spisovatele doba, ve které se vše krátilo - doba zkracování.

Bohumil Hrabal se vrací do dob svého dětství a mládí, do pivovaru a k legendárnímu strýci Pepinovi, který přijel na čtrnáct dní, ale zdržel se

celoživotně. „- *Na čtrnáct dní?* – *šeptal.* – *Uvidíš, že tady zůstane čtrnáct let, a možná i na doživotí!*“¹⁸

Spisovatel si připomíná sošné postavy svých rodičů, příbuzné, přátele. Inspiruje se tamějším prostředím a lidmi a v toku maloměstských událostí nám přibližuje kouzelné a nenapodobitelné figurky, které zblízka poznal. V díle zrcadlí, jak tenkrát lidé žili a co bylo smyslem jejich životů. „*Na víku krabice sílice svalů bylo napsáno: I vy budete vlastnit tak krásné tělo, mít mohutné svaly a strašlivou sílu! A Francin každé ráno cvičil svaly, které sice měl zrovna tak nádherné jako ten gladiátor na víku těch síliců svalů, avšak Francin viděl sám sebe jako staženého králíčka.*“¹⁹

Ocitáme se ve starodávném Nymburce, polabském městě, v období první republiky. Retrospektivním vyprávěním příběhu jeho vlastní maminky odkrývá spisovatel atmosféru města v době převratných změn, které přinášela dvacátá léta. Maryška dostala novinku proti rýmě od svého Francina - moderní ozónový inhalátor s rozprašovačem. Paní Kráseňská si nechala v Praze uříznout dlouhý nos, ze kterého časem lékaři vymodelovali krásný řecký nosík. Francin pravidelně každé ráno utužoval své tělo. V pivovaru se objevil rozhlas. Prostřednictvím Hrabalových řádek zažíváme dobu, kdy se vše zkracovalo. Zkracoval se čas, vzdálenosti, koňské ohony, dámské sukně, stůl u správce v obývacím pokoji, vlasy paní správcové: „*Bod'o, - povídám. – Copak? Milostpaní? – vstal a polekal se tak, že vzal nůžky a začal jimi štěbetat. – Povídám, Bod'o, chtěla bych ostříhat vlasy.*“²⁰ Městečko zažívalo nápor moderního věku, jako by se loučilo se svým poklidem a s tradičními morálními hodnotami.

V nymburské reminiscenci vylíčil Hrabal půvabné epizody z časů, které už nenávratně odezněly. Připomeňme však, že Bohumil Hrabal tvořil toto dílo právě v době vrcholné normalizace. Z rozhlasových přijímačů,

¹⁸ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 31.

¹⁹ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 27.

²⁰ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 87.

televizorů a novinových stránek se na obyvatele znormalizovaného Československa valily záplavy lží a nepravd. Nemůžeme se tedy ani divit, když lidé viděli a na vlastní kůži zažívali, co všechno se dá pokřivit a pošpinit, že česká kultura spěla k malomyslnosti a beznaději. Právě tehdy dokázal Hrabal přijít s dílem, ve kterém brilantně zachytil právě člověčenství, lidskost, vřelost a jedinečnost starých, už zašlých časů – světa svých rodičů. Naráz tak pronikl do čtenářského povědomí.

Příjemně nás překvapují groteskní situace a zároveň nás mnohdy doslova šokují nápady jednotlivých postav. V životě hrdinů se mísí tragično s komičnem. Nalézáme zde nadsázku často vycházející ze záliby v humorných a neobvyklých situacích a nápadech a snad i vyjádření nekonvenčnosti a bezprostřednosti. „*Pan Myclík nabíjel kroupová jelítka, už vypil druhou odlivku rumu, a zničehonic hrábl do krvavého prejtu a prstem mi udělal na tváři krvavou šmouhu. A začal se tichounce smát, očko se mu zablýsklo jak prsten, hrábla jsem do krvavého kastrolu, a když jsem chtěla máznout řezníka po tváři, uhnul a já jsem padla dlaní na bílou stěnu, avšak než jsem ji umazala, pan Myclík stačil mi udělat druhou čmouhu a přitom špejlovat jelito dál.*“²¹

Vnímáme radosti, které přinášely povahy lidí a tehdejší život, vnímáme ale i odpovědnost s životem spojenou. Hrabal nám dokazuje svoji posedlost žitím, která je tvořena jak krásou a radostí, tak jeho ošklivostí, smutkem, hrubostí. Právě tak můžeme vidět všechny odstíny a zákoutí lidských osudů.

Román *Postřižiny* vyšel poprvé v roce 1976, i když napsán byl o několik let dříve, a je prvním dílem z volně komponovaného triptychu *Městečko u vody*. Druhý povídkový soubor *Krasosmutnění* vyšel v roce 1979, třetí nymburský román *Harlekýnovy milióny* o dva roky později, tedy v roce 1981. Jako jediná z knih, kterou autor napsal, mohla ve své době vyjít a jako jediné tak spatřily *Postřižiny* světlo světa před politickým převratem.

²¹ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 21.

Příběh sestává spíše z epizodních historek, které na sebe volně navazují. Tato bezsýžetovost vede k dějovosti vložených příběhů a epizod. Hlavním principem je zde princip souřadnosti. Všechny složky vyprávění jsou jakoby v jedné rovině. Každé z nich věnuje autor stejnou pozornost a nerozlišuje příběhy významnější a méně významné. Proto se stává, že jsou misy vah v rovnováze při vyprávění příhod strýčka Pepina stejně jako Francinova důležitá obchodní jednání. „*A v zasedací síni skrz zeď bylo slyšet hlas předsedy, pana Gruntoráda: - Pane správče, kdo to tam tak nelidsky řve? – Prosím, můj bratr přijel na návštěvu, - řekl Francin. (...) – Ale kdepak! Mercinu si vzal stréc Vaňura, ten kuchař, jak jezdil balkáncukem, ten bydlel tady v Čechách, někde v Mnichově Hradišti, a že ten balkáncuk projížděl Mnichovým Hradištěm jedno týdně, tak Mercina v půl jedenáctý dopoledne pustila psa, ten šel na nádraží, stréc Vaňura pustil ty kosti a ten pes to vzal dom, ale letos, jak Vaňura pustil ty kosti, tak ten balík porazil přednostu stanice a Vaňura musel platit za znečištění uniformy! – křičel strýc Pepin.*“²²

Důležitou roli sehrávají obrazy, jednotlivé postavy a situace, do kterých se postavy dostávají. Hrabal uplatnil metodu literární koláže, a podal tak souhrnný obraz maloměstského prostředí, které nechal vyplynout ve své pozitivní stránce, jež je plná lidskosti a neobyčejně zajímavých figurek.

²² Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 21.

7. Životy spisovatelů – zrcadlení v dílech

„Spisovatel nemůže nám podat nic jiného než právě sama sebe.“

Jan Neruda

Stal se vůdčí osobností generace májovců. Český básník, autor zpovědní lyriky, prozaik, novinář, vynikající fejetonista, dramatik, literární a divadelní kritik – to vše představuje „malostraňák“ Jan Neruda.

Spisovatel **Jan Neruda** se narodil 9. 7. 1834 v rodině vysloužilého dělostřelce, domovníka, kantýnského a později také trafikanta Antonína Nerudy a jeho ženy Barbory, prosté a pobožné služebné francouzského vědce, v bývalých Újezdských kasárnách v Praze na Malé Straně. Neruda žil zpočátku jen s matkou v domě v Zásmukách. V roce 1938 získal jeho otec povolení k pobytu v Praze. Otevřel si krámk v Ostruhové, nyní v Nerudově, ulici nejprve v domě U Dvou slunců, později v domě U Tří černých orlů.

Neruda zde prožil rané dětství a mládí v chudých poměrech. Odtud se s velkou pravděpodobností bere jeho smysl pro společenskou nerovnost, křivdu a porozumění s osudy lidí, kteří jsou odsunutí společností na okraj. Nasbíral zde informace a podněty, díky nimž postihl sociální, společenskou a lidskou situaci člověka žijícího v padesátých letech 19. století.

Jan Neruda navštěvoval metropolitní školu u Sv. Víta na Hradčanech, o rok později se stal žákem německé hlavní školy na Malé Straně, od roku 1846 studoval na malostranském gymnáziu, odtud přešel na Akademické gymnázium na Starém Městě, kde se seznámil se svými budoucími literárními přáteli. Po maturitě vystřídal několik krátkodobých zaměstnání. Byl učitelem i úředníkem. Neruda velmi vnímavě prožíval nástup Bachova absolutismu v roce 1848, kdy český národ ztratil nárok na volnost a svobodu. Studii na právnické, později filozofické fakultě po otcově smrti zanechal.

Asi od roku 1856 se živil jako novinář v redakci německého liberálního pražského deníku Tagesbote aus Böhmen, spolupracoval s německým Prager Morgenpost, později též se zábavným časopisem Obrazy života. Psal do časopisů Čas, Hlas, který se později sloučil s Národními listy a v nichž mu začaly vycházet povídky z prostředí Malé Strany. Redigoval zábavný časopis Rodinná kronika a anonymně časopis Zlaté dno. Krátkého trvání mělo jeho novinářské působení v Květech a v Lumíru. V novinářském prostředí se pohyboval až do konce svého života. Žurnalistická práce mu umožnila dokonale poznat českou společnost a její charakter.

Nerudovy povídky působí proto jako živý celek, kde soused zná souseda. Vztahy mezi nimi jsou upřímné i důvěrné. Obyvatelé žijí v těsné blízkosti. Někdy takový život přináší klady, někdy záporny. Realistický Neruda vidí Malou Stranu jako uzavřený prostor, kde každý člověk má své zastoupení, každý se svými psychickými a fyzickými vlastnostmi hraje nějakou roli. Nic se neděje bez příčiny a všechno má své souvislosti. Neruda na příbězích malostranských obyvatel ukázal proměňující se každodennost.

Prostředí, které velmi dobře znal ze svého mládí, prokreslil do detailů. Čilý ruch Neruda líčí, jak se mu ve vzpomínkách vybavuje. Životy s hlavními hrdiny prožíváme ve starých pavlačových domech s útulnými prostými byty, přilehlými malými dvorky. Úzké, klikaté uličky se hemží Nerudovými figurkami. Vedle obyčejných, ale důležitých domů a hospůdek se honosně tyčí kostely, kašny, brány, hradby, jimiž nám autor připomíná jejich krásu a důležitost v historii i v současnosti života na Malé Straně. „*Malá Strana – beru domy i lid – má cosi tichého, důstojného, starobního, řekněme i podřímlého do sebe, (...).*“²³

Nerudovy příběhy jsou živé. Spisovatel umocňuje autentičnost neustálými promluvami ke čtenářům. Jako vypravěč často mluví s námi,

²³ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 81.

mluví k nám, ale není konkrétní postavou. Neruda je vypravěčem děje, komentuje ho, nebo ho jen pozoruje. Ve většině povídek je naším průvodcem. Některé by v nás mohly vyvolat dojem, že příběhem hlavní postavy povídky prožívá svůj příběh z doby, kdy ještě žil „malostranský“ život. V povídce U tří lilií vzpomíná na romantické setkání s mladou dívkou: *„Ale vydržel jsem u svého stolu vždy jen na krátký čas. Vždy jsem se zas zdvihnul a přikročil na chvílku k dokořán odevřeným dveřím salónku, abych na tančící se podíval blíž. Vábilo mne tam krásné, as osmnáctileté děvče. Štíhlý vzrůst, plné teplé formy, v týlu přistřížený volný černý vlas, oblý hladký obličej, světlé oko – krásné děvče!“*²⁴

I příběh Svatováclavská mše, který nám Neruda přibližuje vyprávěním malého chlapce, by se mohl zdát autobiografický. *„Seděl jsem dole na schodech vedoucích na kostelní kůr a sotva že jsem dýchal. Přivřenými mřížovými dveřmi viděl jsem dobře po chrámě, vpravo k stříbrnému náhrobku svatojanskému a přespříč chrámu k sakristii na druhé straně. Již bylo dávno po odpoledním požehnání, Svatovítský chrám prázdný. Jen u hrobu svatého Jana klečela ještě zbožná má matka, pohřížena v modlitbě, a od Svatováclavské kaple přicházel starý kostelník, vykonáváje poslední svou obchůzku.“*²⁵ Všimněme si podobnosti ve víře v Boha matky hochy v příběhu a skutečné maminky Jana Nerudy. Byla velmi pobožná a pravidelně docházela do kostela. Dokonce si přála, aby její syn šel na kněze do noviciátu premonstrátského kláštera. Bohužel však nebyl přijat.

Důležitou roli sehrály v jeho životě nenaplněné lásky, zejména s dvěma ženami – Annou Holinovou a Karolínou Světlou. Ačkoli byl Neruda samotář a uzavřený člověk, rád navštěvoval společnost a tanec mu byl vlastní.

Jan Neruda dokonale přiblížil malostranské prostředí. Snad usiloval, aby čtenář poznal Malou Stranu, aby k ní získal alespoň malý, vřelý vztah,

²⁴ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 136.

²⁵ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 138.

který k ní cítil on sám, i když se setkáváme i s lidmi stojícími na okraji společnosti, s lidmi povrchními, zlými a z příběhů mnohdy vnímáme smutek a hořkost. Přesto si nás autor povídek něčím získává.

V postavení kritika vedl spisovatel výsměšnými slovy k zábavné, ale účinné výchově čtenářů. Byla pro něj důležitá nejen společenská, ideová a mravní odpovědnost, ale také úcta k uměleckému dílu. Svě Povídky malostranské autorecenzoval: „*On je s to napsat povídku o zcela obyčejné konduktorce, vyprávět nám na desíti stránkách o nějakém drvoštěpu, sdělit nám životopis neoholeného žebráka. Věc to velmi povážlivá. (...)Umění má nás povznášet, má nám uvádět ideály lidstva. Může nás povznést konduktorka? Je snad žebrák ideálem lidstva?*“²⁶

Po smrti své matky se v roce 1869 odstěhoval z Malé Strany na Staré Město do Vladislavovy ulice, kde žil až do konce života. Na Malou Stranu se už nevracel, nenavštěvoval ani hřbitov matky. Jan Neruda umřel 22. 8. roku 1891.

Karel Poláček, syn maloměstského židovského obchodníka se „*zbožím koloniálním a smíšeným*“, se narodil 22. března 1892 v Rychnově nad Kněžnou a zemřel v Hindenburgu v lednu 1945. Mladý Karel neprospíval valně na gymnáziu rodného města. Odešel proto do Prahy, kde roku 1912 maturoval, začal studovat práva, později se živil jako písař a úředník až do roku 1914, kdy narukoval do války na čtyři roky na haličskou a italskou frontu. Po roce 1918 pracoval Poláček ve Vývozní a dovozní komisi, kterou povídkou Kolotoč znectil tak důkladně, že byl vyhozen. Přispíval pak do satirického Nebojsy a od roku 1923 pracoval jako fejetonista, lokálkař a soudničkář v Lidových novinách. Okupace a následná rasová perzekuce Poláčka přinutily pracovat v Židovské náboženské obci jako knihovník.

²⁶ Buriánek, F.: *Na okraj kritického díla Nerudova*. In: *Z literárněvědných studií*. Praha: Československý spisovatel. 1985. s. 40.

Následoval koncentrační tábor Terezín, kde byl roku 1943 zařazen do transportu do Osvětimi a odtud měl být poslán do plynové komory. Poslední prokázaná svědectví bývalých vězňů však dokládají, že podstoupil ještě cestu do dalšího koncentračního tábora, při které v Hindenburgu zcela vyčerpán umřel. Roku 1995 mu byl in memoriam propůjčen Řád T. G. Masaryka.

Karel Poláček patřil k nejvýznamnějším českým humoristům. Často používal satiru i sarkasmus. Snažil se s humorem zobrazit *malého člověka* v každodenním životě. Byl skvělým, jedinečným pozorovatelem maloměstských vrstev. Poláčkův vztah k nim je kritický, někdy až děsivě jasnozřivý odhalením, co se z tohoto typu lidí, jimž je dopřána neomezená moc, může stát. Jadrným jazykem, přesně odposlouchaným z lidové řeči a přetvářejícím dialogy románů v malá mistrovská díla, popisuje zbabělost, ubohost, nadutost, a především malost objektů svého literárního studia. Podklady k němu mu poskytla i dlouholetá praxe soudního zpravodaje. Spolu s R. Těsnohlídkem a F. Němcem byl Karel Poláček nejúspěšnějším autorem nového novinového žánru – soudničky. (Poláček je tvůrcem i mnoha vtipných novotvarů: „*Ten mně může být ukradenej.*“)

Václav Černý ve svých Pamětech o Karlu Poláčkovi napsal: „*Poláček maloměšťan - venkovan původem, znal svoje maloměsto naprosto dokonale, a znal je dokonce s láskou, tož láskou vzpomínek na blažené dětství. Byl umělecky z gruntu poctivec, Poláček nikdy nic nepředstíral a líčil jen to, co do písmene absolutně ovládal. Mít umělecky na krku české „okresní město“, to je už nějaký handicap, Poláček tu tíhu na sebe kurážně vzal, a to s takovou pravdivostí, že po Okresním městě plných deset let do svého rodiště nesměl.*“²⁷

²⁷ Černý, V.: *Paměti I.* Brno: Atlantis. 1994.

Jan Drda patřil za svého života k nejoblíbenějším společníkům čtenářů a nepřestával jim být ani po smrti. Jeho vypravěčský styl, jadrný lidový jazyk, smysl pro humor a vzácný dar navazovat bezprostřední kontakt s kýmkoli, koho potkal, neodešly s člověkem Janem Drdou. Zůstaly natrvalo i v jeho díle. Svůj charakteristický způsob vypravěčství, kde vedle sebe v obecné mluvě často stojí spisovné a lidové podoby, bohatě uplatnil ve svém románu *Městečko na dlani*.

Jan Drda se narodil v Příbrami 4. dubna roku 1915 a umřel 28. listopadu 1970 v Dobříši. Pocházel z Příbrami, ze své milované Rukapáně „*napůl vysněné a napůl vymyšlené*“. Jedná se o maloměsto. Drda byl totiž spíše člověkem venkovským než městským. Drdův hluboký vztah k domovu je svázán vztahem k lidem nejbližším jeho dětství. Často vzpomínal na otce, „*mladého zbujníka, vyhozeného havíře, nedoučeného kamnáře a příležitostného nádeníka*“, jehož ztratil velmi brzy. Ještě bolestněji však nesl matčin osud, který úplně zpřevracel jeho dětský svět. Drdova matka zemřela při porodu druhého dítěte „*(...) její nešťastná sudba ve mně tkví po celý život jako hřeb. Musím vytáhnout tento hřeb, aby vytryskla ta pravá slova, aby jejich otevřenosti nic netarasilo cestu (...)*“ Jeho otce i matku museli Drdovi nahradit matčini nevlastní rodiče Vlčkovi, ale když Josef Vlček záhy umírá, protlouká se Drda životem sám. Maturuje na příbramském gymnáziu a po studiích na filosofické fakultě se stává novinářem a později spisovatelem. Jakmile vstoupil do světa „*podivuhodných a někdy i tajemných a nepochopitelných proměn, zvrátů, přejinačování, prolínání, rozrůstání i jiných kouzel, na které si člověk nemůže vymyslet pravidlo*“ (tak Drda definuje literaturu), už tento svět neopustil.

Vedle literatury se Drda musel věnovat práci na různých úsecích veřejného života. Ačkoli natrvalo přesídlil do Prahy a na svých četných cestách poznal mnoho míst světa, zůstal svým srdcem a perem věrný místu, odkud rostly kořeny jeho bytosti a tvůrčí osobnosti – svému rodišti. Sám

o sobě napsal: „*Nadarmo žiji ve velkém městě třetí desítku let. Za tu dlouhou dobu nejsem lehčí ani o jedno smítko slámy, které jsem si přinesl v botách.*“²⁸

„*Svět je jeden veliký klenotnický sál.*“

Bohumil Hrabal

Syžetová výstavba díla odpovídá koláži, v níž autor nechává střetávat protiklady života a tím pomáhá odhalovat krásy lidského bytí. Je opojen životem ve všech jeho ohledech. Po celou dobu života si uchovává přesvědčení, že „*život vůbec není slzavý údolí, ale svatební radost.*“²⁹

Bohumil Hrabal se narodil roku 1914 v Brně - Židenicích, ale místem jeho dětství a mládí se stal Nymburk. Do polabského města se přestěhoval s matkou Marií Kyliánovou ve dvacátých letech, když se provdala za Františka Hrabala. Zde byl jeho nevlastní otec Francin správcem pivovaru, posléze ředitelem. Toto místo a život zde pro spisovatele znamená inspiraci v pozdější tvůrčí literární praxi. Nymburk představuje místo a čas, na které s láskou vzpomíná.

Hrabal zde vychodil obecnou školu, po roce studia na gymnáziu v Brně navštěvoval i státní reálku.

Další období jeho života a studií jsou spjata především s hlavním městem s Prahou, kde se usadil. Studoval právnickou fakultu, navštěvoval přednášky z dějin literatury, umění a filozofie. Začíná se pokoušet o literární tvorbu. Zkušenosti sbírá jako cestovatel. Život spisovatele se ubírá směrem, kterému rozhodně neodpovídají jeho přirozeným dispozicím, možnostem a uměleckým předpokladům. Prochází rozličnými zaměstnáními, která mu jsou v pozdějším spisovatelském životě užitečné. Díky jejich netradičnosti pro literáta takového rozměru se stal Hrabal v očích obecnstva výjimečným.

²⁸ Drda, J.: *Němá barikáda*. Praha: Československý spisovatel. 1978. s. 8 – 9.

²⁹ Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Praha 2 : Brána. 1995. s. 294.

Bohumil Hrabal byl: písařem, úředníkem, skladníkem, traťovým dělníkem, asistentem traťmistra, telegrafistou, výpravčím. Na mnoha pracovištích poznal Hrabal postavy, které mu byly předobrazem. Pro příběhy v knihách si vybírá lidi, kteří stojí mimo hlavní proud, nejsou nijak příkladní, jsou ale hluboce lidští. Jejich filosofie je velmi jednoduchá, oni chtějí žít. Jsou posedlí životem, to, co dělají, dělají se zaujetím a jistou dávkou vášně. Jsou to „pábitelé“. Pro příklad připomeňme scénu z Postřižin, kdy strýc Pepin s Maryškou vylezou na pivovarský komín. *„Bylo to překrásné, - řekl s nadšením pan doktor Gruntorád, - ale zasloužila byste pětadvacet... - Na holou, - řekla jsem. – Co jste tam, sakra, dělala? – optal se pan doktor. – Jak jste řekl, bylo to překrásné, a že to bylo překrásné, tak to bylo i nebezpečné, a že to bylo nebezpečné, tak to bylo to pravé, to moje...“*³⁰

Po ukončení vysokoškolských studií dráhu právníka Hrabal odmítá. Pokračuje ve svých pracovních experimentech a je zaměstnán jako kulisák, balič starého papíru či příležitostný statista v libeňském divadle.

Od roku 1963 se stává spisovatelem „z povolání“. Přispívá do nymburských regionálních Občanských listů, do Nymburských listů. Přesahuje i hranice Nymburka a píše do Května, Kulturní tvorby, Hosta do domu, Tváře, Knižní kultury, Literárních novin, Květů, Tvorby a dalších. V polovině šedesátých let se prosadil jako jedna z nejvýraznějších literárních osobností české prózy. Ve své tvorbě se Hrabal k polabskému prostředí téměř nevrací.

V osmdesátých letech lidé zažívali skličující poměry v rovině společenské i literární. Spisovatelé neměli v zemi příhodnou půdu pro svoji literární tvorbu. Témata děl byla omezená. Měla za úkol vychovávat uvědomělé dělníky a družstevníky. Někteří literáti proto odcházeli do emigrace. Mnozí se tak ocitli na okraji oficiální literatury. Jiní zůstávali i

³⁰ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 50.

přes riziko, že jejich knihy budou cenzurou zakázány a dány do stoupy. Autoři, kterým bylo uděleno schválení, mohli publikovat. Doba nebyla lehká.

Ačkoli se řadil Bohumil Hrabal mezi spisovatele, kteří nemohli vydávat své knihy, na tehdejší poměry odpověděl novým tvůrčím vzmachem. Ke zlomu přispělo také úmrtí maminky v sedmdesátých letech - „*a v takových chvílích se zpravidla vše, co je v našem životě spjato s mládím a postavou matky, náhle posouvá do jiného světla, nabývá nenadálých kontur.*“³¹ Hrabal se vrací ve vzpomínkách do polabského Nymburku. A právě tehdy vzniká novelistická próza, jež vychází v mnohém z Hrabalova skutečného života.

V Postřižínách se ocitáme v době první republiky v pivovaře, v místě jeho dětství. Spisovatel nám představuje členy rodiny i strýce Pepina, který jednou přijel za účelem krátké návštěvy a zdržel se na celý život. Tento neúmorný vypravěč a výtržník, který ze sebe doslova chrlí vodopád příběhů, byl první a největší Hrabalovou múzou. Jeho postava se nesmazatelně zapsala do života malého Bohumila. „*Strýc Pepin pracoval v pivovaře už tři týdny; vzali jej bednáři, a od té doby bylo v pivovaře veselo. (...), bednáři drželi dopolední svačinu, strýc Pepin ležel na zádech a na prsou měl prázdný soudek štěněte, bednářští se mohli potřhat smíchy, kuckali drobečky z mazaných chlebů a strýc Pepin zpíval: - Do re mi fa sol la si do!*“³²

Stejně jako strýc Pepin i maminka Maryška byla typickým Hrabalovým „pábitel“em“. Uměla si život vychutnat, stejně jako oblíbený tuplák piva a řízek, třeba k snídani. „*Řekla jsem prasátkům na rozloučenou: - Papapaá, prasátka moje, budou z vás krásné šunky!*“³³ Život, atmosféru, dění spojené s překotnou modernizací poznáváme právě prostřednictvím maminčiny nekonvenčnosti. Proti těmto svérázným figurkám neobvyklých povah staví do kontrastu přízemní, upjaté postavy, například svého nevlastního otce Frantina. Svým pábitelům vnuknul mnohdy šokující nápady a konfrontoval je

³¹ Hrabal, B.: *Městečko, kde se zastavil čas*. Praha: Odeon. 1991. s. 162.

³² Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 60.

³³ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 17.

s „na nohách stojícími“ obyvateli pivovaru. Tak vznikalo mnoho groteskních situací, ve kterých si Hrabal liboval. „*Vy dva huláni, co tady zas vyvádíte? – Hrajeme si na vojnu, - řekla jsem. – Hrajte si, na co chcete, ale potichu, slečna účetní rozlila celou láhev inkoustu! – křičel potichu Francin. – Tak kde si máme hrát? – povídám. – Kde chcete, vylezte si třeba na komín, jen ať vás není slyšet (...).*“³⁴

Vzpomínková próza Postřižiny je součástí rozsáhlejší trilogie Městečko u vody. Ovšem jako jediná mohla ve své době Hrabalovi vyjít.

Bohumil Hrabal představuje osobitého autora nejen v české, ale i ve světové literatuře v druhé polovině 20. století. Během života získal různá ocenění. A z rukou Václava Havla získal medaili „Za zásluhy“.

Spisovatel Bohumil Hrabal umírá v Praze 3. února v roce 1997.

³⁴ Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 44.

8. Jádru a tradiční obraz maloměsta

Historické jádro města zpravidla nalezneme na půdorysu, který je ohraničený obrysem původních středověkých hradeb a opevnění. Zde jsou umístěny obvykle nejvýznamnější a historicky nejhodnotnější starobylé budovy a stavby z různých období, které jsou cenné z hlediska architektonického, uměleckořemeslného, ale i z hlediska důležitosti a významu pro město a jeho obyvatelstvo. Centra měst symbolizují a odrážejí svoji historii, příběhy lidí. Mají duši, kterou místní v toku času vytvářejí a respektují a kterou zároveň my jako cizinci vnímáme a je pro každé město jedinečná. Historické jádro města zrcadlí život obyvatel v dobách dávno minulých a udává směr dobám, které teprve přijdou.

Spolu s hlavními představiteli vybraných děl dostáváme možnost tato starobylá místa znovu objevovat. Navštěvujeme s nimi kostely, radnice, faru, školu, kupecké krámy s drobnými provozovny (pekařství, cukrárnu), hostince. Proplétáme se spleťtými uličkami. Pohybujeme se po náměstí, pozorujeme ruch na nádraží, odhalujeme zákoutí sadů a přilehlého okolí.

„Malá Strana – beru domy i lid – má cosi tichého, důstojného, starobního, řekněme podřímleho do sebe, v to vše byli také vhaleni onino páni, i v tu podřímlost.“³⁵

Prostředí Malé Strany nám odemyká pomyslným klíčem sám vypravěč. Průvodce vnímáme ze dvou úhlů pohledů. Na jedné straně se nám představuje jako pamětník, který navozuje atmosféru důvěrného vztahu k prostředí svou detailní znalostí svérázu místních obyvatel, uliček, budov, hostinců a jiných zákoutí Malé Strany. Na druhé straně reprodukuje konvenční hledisko; ukazuje konzervatismus a předsudky veřejného mínění, za nímž je často nutno hledat obecně lidský smysl události.

³⁵ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 81.

V roli pamětníka a zároveň postavu děje sehrává vypravěč například v povídkách Pan Ryšánek a pan Schlegl, O měkkém srdci paní Rusky, Hastrman, Doktor Kazisvět, Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku.

Takzvaný typ autobiografického vypravěče, kdy pamětnická perspektiva je zaměněna za subjektivní perspektivu osobního prožitku, se objevuje v povídkách Svatováclavská mše, U tří lilií, Figurky. Svatováclavská mše je pojata jako sled znovu vybavených dojmů a pocitů malého chlapce, který prožívá sám noc ve Svatovítském chrámě. V povídce U tří lilií se vypravěč ztotožňuje se samotným autorem. Figurky nám odhalují rub malostranské idyly prostřednictvím necitlivého postoje vypravěče, který přišel z vnějšku a narušoval vztahy a prostředí starousedlíků.

Díky tomu, že Neruda využil ve svých prózách několik typů vypravěčů, podařilo se mu prohlédnout všechna zákoutí Malé Strany z různých úhlů pohledů.

Neruda v povídkách popisuje čtvrť, kde se narodil, vyrůstal a kterou důvěrně znal. Svá vyprávění doplňuje detailními popisy domů, uliček, klade důraz na drobnosti, a vytváří tak velice realistický obraz Malé Strany 19. století.

Nacházíme zde mnoho místopisných údajů. Autor zasazuje každou povídku do konkrétního prostředí a příběhy malostranských lidí jsou s Malou Stranou pevně svázány. S hlavní postavou procházíme konkrétními uličkami, poznáváme interní i externí uspořádání domů, jejich vzhled, často navštěvujeme hostinec, protože se zde odehrávají mnohá zajímavá, ale především důležitá setkání.

Spolu s vypravěčem procházíme Karmelitánskou, Ostruhovou ulicí až do vinárny Čardovy. Zabrousíme na Mariánské hradby se svými známými sady, zastavíme se u Rumpálovic krámu, za zesnulými chodí místní na košířský hřbitov.

S panem Ryšánkem a panem Schleglem se setkáváme v hostinci U Štajniců: „*Přední to tamější restaurace: první dům za mosteckou věží vlevo, roh ulice Mostecké a Lázeňské, velká okna, skleněné velké dvěře. Jediná restaurace, která se směle postavila do nejveřejnější ulice, otvírajíc se k tomu ještě přímo na chodník, (...)*“³⁶ Během vypravování příběhu se dozvídáme, že pravý „Malostraňák“, který je uvyklý skromnosti, tichým a zamlklým uličkám, ke Štajnicům nechodí. Restaurant navštěvuje spíše vyšší honorace (úředníci, důstojníci). Proto pro obyvatele představoval „*malostranský Olymp*“, kde se setkávali „*malostranští bohové*“.

S vypravěčem vstupujeme do hostince vchodem z Mostecké ulice. V přední části místnosti upoutají naši pozornost kulečníky, vpravo tři okna s výhledem do Lázeňské ulice. U každého okna je postaven malý stolek, k němu je přistavena lavička ve tvaru podkovy. U třetího výklenku sedávali vážení občané čtvrti pan Ryšánek a pan Šchlegl s jejich přesnou každodenní pravidelností od šesti do osmi hodin večer a odehrával se mezi nimi zarputilý bezeslovný spor z dávných dob.

S panem Vojtíškem se procházíme po Svatojanském vrchu vzhůru do Ostruhové ulice. Navštívíme s ním kostel sv. Mikuláše, před nímž na jeho schodech žebrá osudová baba milionová. Své kroky pak vede přes Štěpánské náměstí, zastaví se až u sochy sv. Trojice s kašnou, a užívá si jejího pokojného ševelení, které zůstává v toku času příjemně neměnné.

Při putování s vypravěčem po Malé Straně se dostáváme k chrámu sv. Víta, kde každou neděli probíhaly velké duchovní služby. Pohybujeme se po Oujezdě, dozvídáme se o Oujezdské bráně. Poznáváme krupařský krám pana Vorla U Zeleného anděla. Promenádou pod dřevěnými arkádami se dostaneme k hostinci U Tří lilií, která se nachází poblíž Strahovské brány.

³⁶ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 80.

Nejveseleji působí na průvodce Ostruhová ulice, ke které přiléhají střechy dvou sousedských domů – U Dvou slunců a Hlubokého sklepa. „*Podivné to střechy, hravě se dostaneš z jedné na druhou, a jsou samý kout, samý žlab, samé pokračování. Zvláště je různě profilována střecha U dvou slunců, tak zvaná sedlová, se dvojím štítem na ulici a dvojím do dvora. Mezi oběma jejími hřebeny je široký žlab, uprostřed přerванý příční chodbičkou půdní. Nad tou chodbičkou je ovšem také zase stříška, pokrytá jako vše ostatní oblými prejzami tvořící po střeše sto žlábkových pruhů. Z chodbičky jdou dva velké vikýře do onoho středního, širokého žlabu, který běží přes dům jako dobře rozčísnutá cestička přes prostředek hlavy pražského eleganta.*“³⁷ Na základě této ukázky z povídky Večerní šplechty, nabýváme dojmu, že Neruda se stylizuje do vypravěče a předvádí detailní popis momentů, kterých bychom si možná ani nevšimli. Zajímají ho takové prvky, které spíše upoutají a okouzlí malé dítě. Proto v nás může vyprávění vzbudit dojem, že spisovatel nám předkládá popis svým dětským viděním s poznatky zkušeného a zralého muže.

Podrobně popisuje cestu Neruda v povídce Jak to přišlo. S vypravěčem procházíme po Mariánských hradbách okolo cvičících vojenských oddílů, dále pak Chotkovými sady, odkud je možné vidět dolů do Brusky. Vystupujeme k citadelce a přecházíme valy k Bruské bráně. „*Val od citadely k Bruské bráně tvoří dvě vyběhající basióny. Prvních z nich je cele vyvýšena a má nahoře v okruhu svém drobnou planinku; v té byl uprostřed tenkrát malý rybníček se zděnou obrubou, hustým rákosím a křovinami kolem – rejdiště mnohých našich radovánek.(...) Okruh druhé bastióny tvoří údolí hlubší. Dnes v tom zářezu stojí kavárna Panorama, tenkrát bylo místo pokryto hustým křovím. O několik kroků dál je Bruská brána.*“³⁸ Dozvídáme se, že na Malé Straně byly dvě cvičiště – mariánské a belvedérské.

³⁷ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 104.

³⁸ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 157.

Některá místa se v povídkách více prolínají a opakují. Neruda připomíná častěji Mariánské hradby, Oujezd, Ostruhovou ulici. Literární zpodobňování malostranského genia loci ocení spíše znalec Malé Strany. Jako čtenáři nevnímáme příliš barokní architekturu pro tuto čtvrť.

Okresní město v dobách předválečného Rakouska – Uherska si můžeme představit jako rozlehlé místo, s řekou protékající centrem, s mosty, mohutnými starobylými domy, obecnou školou a dominantním a reprezentativním kostelem. Přívlastek „okresní“ přisuzuje městu význam a důležitost a povyšuje ho nad ostatní přilehlá městečka a vesničky.

Vzorem Poláčkova okresního města byl Rychnov nad Kněžnou, kde sám v dětství žil a kam se rád vracel čerpat náměty, témata i připomínat si prostředí samotného městečka s chudobinci, hospůdkou, náměstím i jeho přilehlého okolí. Sice nám autor nevykreslil prostředí tak jako Jan Drda ve své knize, ale pomalu ho poznáváme prostřednictvím postav, které vytvářejí samostatné příběhy vyčleněné v jednotlivých kapitolách.

Uspořádání města si my čtenáři neumíme představit, ale postupně se dozvídáme, že na kraji města stojí starý chudobinec se zahradou, že město má své nádraží, často se ocitáme v lékárně U milosrdného bratra nebo v rodině obchodníka Štědrého či v nevěstinci. S každým místem nás Karel Poláček seznamuje detailním popisem, a to vždy v souvislosti s osobami, které se v těchto prostorách vyskytují.

Zcela pravidelně vkládá Poláček do koncovek jednotlivých kapitol dílčí scény, v nichž žebrák Chleboun, nazývaný také Majorek, vypráví ostatním žebrákům před obecním chudobincem o událostech ve městě. Ovšem popis okresního města začíná právě také zde. *„Na samém okraji města, uprostřed nahnilých chatrčí s rozčepýřenými střechami, stál obecní chudobinec (...). Budova byla vystavěna v sedmdesátých letech minulého století a odpuzovala každého svým odmítavým, sveřepým vzhledem. V přízemí měla veliká okna*

s lomenými oblouky, ale z prvního patra zírala malinká okénka, připomínající střílny. (...) I za prudkého žáru vanulo z budovy hřbitovním chladem a uvnitř ustavičně vládl stín. Vchod se podobal zívajícím ústům a hluboká chodba se zdála býti napěchována zvukem. Nejen uličníci, ale i mnohý dospělý, jemuž byla vzdálena nezbednost, mnohdy se tu zastavil, opatrně se rozhlédl na všechny strany a pak zařval do hlubin chodby „hoho – hó!“ a popuzené stíny odpovídaly mnohohlasou ozvěnou.“³⁹ Díky tomuto motivu hned v úvodu díla odkrýváme tamější maloměstské klima. Jak nám autor popsal, stavba nás svým nevábým a neestetickým vzhledem odrazuje. Chudobinec je zbudován na periferii města hned vedle místního hřbitova. Žili zde lidé sociálně slabí, ale i lidé duševně nízcí. Chudobinec je plný blouznivých chudřasů, kteří se potulují městem bez cíle. Budova se tedy stává pro místní obyvatele „na úrovni“ nežádoucím a opovržlivým místem. Proto je domov chudiny a lidí na okraji společnosti úmyslně odstrčený, aby nebyl v centru pozornosti. K chudobinci je přidružena také zahrada, kde nemají žebráci, co dělat: „Vstup do zahrady byl jim zakázán.“⁴⁰

Často můžeme nahlížet do rozhovorů mezi čtveřici měšťanů. Sousedské kapitoly se odehrávají v lékárně U milosrdného bratra. „*Lékárna U milosrdného bratra má černý, přísný portál, bohatě vyřezávaný v podoby antických bohů. Výkladní skříně jsou prázdné; stojí tam pouze bronzová socha kučeravé ženy v tunice, která drží v ruce kalich. Uvnitř lékárny vládne pološero, v němž se nejasně blyští porcelánové tyglíky s latinskými nápisy. Návštěvník, který vstoupí do lékárny, mimoděk smekne klobouk jako v kapli. Na pultě stojí skleněná baňka s růžovými a bílými cukrátky. V zamklém tichu vznáší se opojná, pronikavá vůně. Vzadu je laboratoř, kde principál čte lékařské škrabanice a podle nich sestavuje léky, které zahánějí neduhy.*“⁴¹

³⁹ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 7.

⁴⁰ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 8.

⁴¹ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 35.

Mužské kvarteto – agent Raboch, poštovní správce Pecián, zámecký kastelán Vepřek, zasilatel Wachtl, se pravidelně scházejí v tomto „svatostánku“ a lékárník, jehož Poláček nepojmenoval, je stavěn do hlavní funkce tohoto tajného spolku. Poláček nám ukazuje dvě tváře města a jeho obyvatel. Ti se scházejí v úctyhodném prostoru avšak za účelem bezduchých klepů v lihovinovém opojení. *„A když se setmělo, tehdy seděli v lékárně U milosrdného bratra muži zahalení v pláštěnky a upijeli rosolku, kterou jim naléval zdvořilý a usměvavý lékárník. Mluvili o událostech v městě, o slavnostech, o poslanci.“*⁴²

Sousedé uzavírají často své schůzky tím, že odcházejí, oblečení v dlouhých pláštěnkách, do místního nevěstince – hostince Na rybárně. *„Na ostrově, který vytvořila líná, lhostejná řeka, stál onen domek (...) Ve dne se stavení tvářilo nevinně jako kávový mlýnek (...) míval žaluzie spuštěny a dřímal v slunečním žáru jako líná kočka. V noci však domek ožil a jeho okna zírala do tmy jako žíhané oči potměšilého kocoura.“*⁴³

V Okresním městě se ještě setkáváme s knihkupectvím, cukrárnou, budovou gymnázia, se zámkem a samozřejmě také s místním hřbitovem. Zámek představoval v blízkosti gymnázia a kaštanové aleje tiché místo, ukryté před zraky maloměstského hemžení. Sem se uchýlovali mladí lidé, aby si mohli prožít pocit odlišnosti, vyhraněnosti vůči kolektivnímu a stereotypnímu proudu, kterým se nechávají unášet obyvatelé městečka.

Na své letní sídlo přijíždí do okresního města za starousedlíky (tentokrát však jako za svými potenciálními voliči) poslanec Alois Fábera, člen národní strany svobodomyslné. Obyvatelé po něm pojmenovávají některé městské části: *stezka dra Aloise Fábery, třída dra Aloise Fábery, zátíší dra Aloise Fábery*. Než jako výraz vděčnosti a srdečnosti odráží toto gesto spíše podlézavost *malých* obyvatel města. Ačkoli poslanec Fábera,

⁴² Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 246.

⁴³ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 59 - 60.

jejich bývalý soused, má v úmyslu díky své návštěvě a „na oko“ činěné pozornosti obyvatelům, také profitovat.

S obyvateli městečka se ocitáme často na náměstí, kde se odehrával čilý každodenní ruch. Zde se potkávali lidé, zdravili se, vyměňovali si názory, hovořili o aktuálním společenském dění a zároveň se navzájem velmi dobře sledovali. Náměstí bylo obeháno obchůdky a živnostmi (obuvník, krejčí, řezník a uzenář, pekař, cukrář aj.), které skýtaly místním vše potřebné.

Náměstí představovalo centrum maloměstských obyvatel, kde se odehrával jejich veřejný společenský život. *„Domy na náměstí byly bachraté jako buchy na pekáče; jejich ctižádost nestrměla do výše a byly spokojeny svou objemností. Jenom budova okresního hejtmanství byla dvoupatrová. Na střeše nesla nápis ze světlých břidlicových tabulek: Vystavěno L. P. 1902. Nad všemi budovami čněla radnice s věží, na níž byl vymalován znak města.“*⁴⁴ Okresní město mělo ale dvě tváře, respektive obyvatelé žili dvojí způsob života – veřejný a soukromý. Věci a záležitosti, které měly zůstat „pod pokličkou“ a neměl se o nich nikdo dozvědět, střežily v sobě domy. A lidé si dávali velmi záležet, aby žádná nepatříčnost ani skulinkou pootevřeného okna či dveří neproklouzla ven. A proto, když se v rodině obchodníka Štědrého schylovalo k hádce, služka již pohotově uzavírala celý dům.

Díky obyvatelům, kteří se honosí typicky maloměstským způsobem života, díky žebrákům a pobudům, jež nejsou právě pýchou a ozdobou okresního města, vnímáme jeho zatuchlost a ospalost. Avšak rituály, místní společností vytvořená pravidla a normy, způsob chování obyvatel na nás působí jistě a neotřesitelně. Stojící vedle sebe i přes drobné škorpení, dobírání se a nesváry, působí místní lidé jako kolektivní dav, jenž má za sebou dlouhou historii. Právě ona je stmeluje a dodává jim sílu. Příběhy jsou

⁴⁴ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 18 - 19.

nedopovězené, a proto obyvatele i jejich městečko čeká nové dění a vývoj, jenž příští dny přinesou.

V Drdově románu *Městečko na dlani* vnímáme obraz maloměsta docela jinak - idyličtěji, lidštěji a s láskou. Román začíná oslovením městečka Rukapáně vševědoucím vypravěčem, jako by šlo o jednu z postav. Právě vypravěčův výlet do historie v první kapitole představuje v rámci románu zcela jistě jeho největší retrospektivu, a to již k zmíněnému Hospodinovi: „Městečko na dlani čili jak dobrotivý Hospodin stvořil obec Rukapán, nejprve obdarovav Trantince, potom vdechnuv život Kořánovi a posléze se rozhořčiv na Zmetka, jenž byl praotcem havířů, a vůbec o tom, jak Rukapán ke chlebu, dříví, vínu a stříbru přišla.“⁴⁵ Neustálé vypravěčovo doplňování či paralelní líčení událostí v rámci jednoho časového úseku tvoří základní narativní strategii celého románu.

V *Městečku na dlani* vtiskl Hospodin ve chvíli odpočinku po značném požití vína pravou dlaň do malebné krajiny rozlehlých knížecích lesů a obtiskl městečko Rukapán, které ještě svlačil dvěma řekami – Vydrůvkou a Vlčavou. A protože mu bylo líto nechat vzniklou krajinu bez užitku, stvořil pro ni hospodáře: deset rodů, které tvoří dodnes základ všeho obyvatelstva. Kraj, který rozdělil do pěti částí podle pěti prstů Hospodina, částečně znal spisovatel Jan Drda ze svého mládí a částečně si ho vysnil.

Palcem naznačil Hospodin směr, kudy poteče řeka Vydrůvka a označil kraj jako Záříčí. Protože zde byla půda velmi úrodná, obydli ji Hospodin houževnatými, ale i paličatými sedláky v čele s Trantincem. Na zdejší půdě „*se rodí chléb i koláč.*“

Na druhé straně řeky Vydrůvky vtiskl hlouběji Hospodin svůj ukazovák a vznikl kraj, kde působí lidé „*malí, svalnatí, rudí, pokroucení, ale houževnatí, stejně jako borové dříví*“, protože prvního chlapíka stvořil

⁴⁵ Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 7.

Hospodin tak, že vdechl „*pitvornému sosnovému dříví*“ život, a tak z kořene stromu vznikl Kořán, který se spřátelil s mnoha dalšími rody. Jedním z nich byl rod Perlovských, který se živí „*dřevěným chlebem*“. Jsou to dřevorubci, kteří splavují dřevo po řece Vydrůvce. Perlov má dostatek dříví pro lidská obydlí, ohniště i pro soudky na vinnou úrodu cabrických vinařů. Perlovští nemusejí jíst, nemusejí spát, jen když mají plné džbánky vína.

Vinařský kraj Cabrik vznikl v místě Hospodinova prostředníku. Na jižních stránkách začal pěstovat víno František Buzek. A je zřejmé, že nejkrásnější děvčata se rodila právě zde. Mezi Perlovskými a Cabrickými docházelo již od nejútlejšího věku k soubojům, klukovským válkám a z generace na generaci se přenášela jejich vzájemná nenávisť.

Podíváme-li se na dlaň do míst mezi prostředníkem a prsteníkem, uvidíme, že zde vzniká čára, která vede dolů na zápěstí. Tato rýha je zrcadlem nejdůležitější Rukapánské ulice – Císařské ulice, a i když už dnes nese jiné jméno, každý ji zná pod tímto názvem. Spisovatel ji popisuje jako „*úzkou, temnou, v níž jsou patrové domy, které do ní nikdy nevpustí provázky slunce*“ a též jako „*nazelenalou užovku*“⁴⁶, na jejímž konci stojí kostel svaté Barbory a dále přechází v císařskou silnici.

Barborka v místě Hospodinova prsteníčku se stává počestnou čtvrtí obchodů a řemesel, kde Rukapánští nakupují, prodávají, ale i směňují dary boží. Každý dům nese jméno svého majitele a název řemesla, které zastává. Protože v tomto kraji platí pravidlo, že prvorozený syn nese jméno, ale i řemeslo svého otce, nápis na domě je po mnohé generace stejný, neměnný. „*Matěj po Matěji přebírá řemeslo, není tedy třeba měnit vývěsní tabuli. Jandíkova firma jest proto nejstarší v celé Rukapáni a pochází věrodatně od pradědka nynějšího mistra. Však je na ní taky psáno:*

Matěj Jandík
kovář a podkovář

⁴⁶ Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 11.

ještě prastarou gotikou. ⁴⁷

Pátou čtvrt' v místě svého malíčku pojmenoval Hospodin Kocandou: „*Kocandička, Kocanda, šak nás Pánbu nezandá.*“ Na Kocandě žijí a pracují havíři, kteří díky malému skrčkovi, který pohněval Hospodina, mohou těžit stříbro. Nejčastějšími místy, která havíři navštěvují, jsou hospoda u Kchóna a kostel Panny Barborky. Velmi je sblížíuje těžká práce v dolech a riziko, že můžou kdykoli při své práci zemřít.

Jan Drda vysílá na scénu z každého prostředí své charakteristické zástupce, kteří ač jsou svým původem velmi různí, mají některé vlastnosti společné, či se spolu přou a hádají nebo naopak milují a touží po sobě, či se jen zvědavě o'ukávají, a spleť jejich zájmů a styků vytváří drobný mumraj, z něhož můžeme chvíli pociťovat miloučkou nicotnost, jindy opravdové lidské teplo. Pro Drdovo dílo je typické, že Hospodin stál nejen u zrodu městečka a jeho lidských zástupců, ale dál je provázel jejich samotnými životy a vstupoval do nich.

Děj v *Postřižínách* Bohumila Hrabala není podstatný. Důležitější jsou obrazy, situace a postavy, díky nimž poznáváme tolik oblíbené prostředí spisovatele a můžeme si ho alespoň rámcově představit. Jak už bylo v předešlé kapitole řečeno, autor vypráví příběh z pohledu Hrabalovy matky, temperamentní a vnitřně krásné ženy. Pivovar i městečko nám odkrývá paní správčová svými vzpomínkami, zážitky z výstupu na komín nebo cestami do města, které podniká pravidelně na svém bicyklu.

Odlišností od ostatních zmiňovaných knih je právě autorův pohled na město. Nevidí architektonicky zajímavé budovy, neprotěžuje některá stavení před jinými. Naopak pro spisovatele jsou důležitější živnosti a firmy, které ve městečku sídlily a byly pro místní obyvatele potřebné. Proto se čtenář

⁴⁷ Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 12.

nedozví, jak budovy za první republiky vypadaly, ale seznámí se spíše s názvy společností a obchodů.

Na pozadí Maryščiných příběhů vnímáme, že se do města dalo dostat jen přes vodu, řeku, která se rozdvojovala před městečkem ve dva potoky, jež se za městem zase spojovaly. Na řece se tyčil bílý kamenný most, na ostatních výpadových cestách z města byly dva mosty a dvě lávky. Nad řekou se honosil chrám Páně sv. Jiljí, který upoutal pozornost zlatým ciferníkem na hodinách. Kolem chrámu se soustředily uličky s domy a staveními. Prvorepublikovou náladu a atmosféru města umocňovaly peřiny, které hospodyňky větraly ven z oken, petunie, karafiáty a červené pelargonie na okenních římsách. „(...), *celé to městečko bylo vroubené kraječkou hradeb a shora vypadalo jako seříznutý chalcedon.*“⁴⁸

Na náměstí se tyčil morový sloup s Panenkou Marií. Dříve se pyšnilo městečko, podle slov paní Krásenské – oživovatelky místní historie, také renesanční kašnou, která byla rozbourána roku 1840. Domy tvořily loubí. To dovedlo hosty až do hostince U Šavrdů.

Ve městečku navštívujeme hotel Na Knížecí a dozvídáme se o panu Knížkovi, který vlastnil místní galanterii. Ve městě působily další podniky: drogerie U Mikolášky, firma Louis Wantoch se speciálním výčepem, Griotte podniky, obchod se střížním a galantérním zbožím - firma Katz. V Boleslavské ulici sídlila firma Runkas, kde si zakoupila paní správčová hustilku na kolo, kterou pak dostala od svého mužíčka výprask za osudný výstup na pivovarský komín.

Z centra města byl vidět béžový měšťanský pivovar společenstva s ručením omezeným, ke kterému přiléhala sladovna a ovocný sad. Kolem dokola byla obehnána zeď a podle ní stály vysoké stromy javorů a jasanů. Z pohledu šedesátimetrového komína se zdál být pivovar spíše jako pevnost

⁴⁸ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 46 - 47.

či klášter. Každá zeď byla opatřena ostnatými dráty a každá zeď i sloup měly zapuštěné střežiny zelených lahví, které se shora blyštěly jako drahé kamínky.

Z náměstí ústila hlavní třída, jež vedla kolem místního hotelu Grand, kde se čepovalo plzeňské pivo. Ačkoli konkuroval pan Bernádek svým sladce hořkým nápojem pivovaru Francina, Maryška nikdy nabídnutým pivem nepohrdla a vždy si ho vychutnala až do dna. Úplně na konci hlavní ulice stálo pekařství pana Svobody.

Navzdory všem historicky významným památkám či důležitým firmám největším klenotem městečka byly vlasy paní správcové.

9. Lidé z maloměsta

„Postava vstupuje do díla svým tělem a tváří, oděvem, se svými zvyky, chováním, charakterem, jménem, se svou minulostí, původem, rodem.“⁴⁹

Na příbězích postav předních českých spisovatelů poznáváme linii příběhů obyčejných lidí v druhé polovině 19. století a ve 20. století. Lidé sehrávají v syžetové osnově díla určité role – obchodníka, úředníka, manželku, společenského vydědence. Díky typu obyčejného člověka se v průběhu 20. století formuje problém „malého člověka“. Pro toto období je také typická každodennost, která se projevuje na různě významných událostech lidí a je pro maloměstského člověka příznačná.

„Lhostejnost k bytí spojená je totiž základním problémem „obyčejného člověka“, který zapomíná na bytí ve svém každodenním existování, spojeném se stereotypním chováním a jednáním. Absence zájmu o bytí zbavuje příběh obyčejného člověka výrazné linie, charakteristické pro příběh cesty obdařené smyslem. Jeho příběhem se stává „příběh“ jeho přežívání, opakovaných úkonů.“⁵⁰

Z příběhů, událostí, reakcí, jednání, postojů i mluvy postav poznáváme jejich sociální zázemí, charakter, povahu a vlastnosti. Prostřednictvím těchto lidí a jejich vzájemných vztahů odhalujeme dobu, náladu a atmosféru maloměstského prostředí.

Spisovatelé chtějí skrze nejstěžejnější, nejtypičtější a nejcharakterističtější postavy přiblížit čtenáři prostory maloměst. Jan Neruda nám ukazuje, jak se malí, obyčejní lidé ve své každodennosti podílejí chováním na vytváření společenského života na Malé Straně. Pustil nás za dveře činžovních domů, kde sdílí prostor rozličné postavičky a jejich

⁴⁹ Hodrová, D. a kol.: *Na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. 2001. s. 560.

⁵⁰ Hodrová, D. a kol.: *Na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. 2001. s. 687.

spolužití není vždy jednoduché. Prožili jsme s Nerudou tajný pobyt v kostele při čekání na svatováclavskou mši i zamilování se. Uvědomili jsme si váženost policejního strážníka v padesátých letech 19. století a pronikli jsme do života malostranských živnostníků, dam i žebráků.

Vzhledem k tomu, že Karel Poláček se snažil ukázat stereotyp, nehybnost a strnulost českého města, použil k výstavbě díla trojí druh opakujících se kapitol. Často jsme se dostávali do rodiny obchodníka Štědrého, do místního chudobince, mohli jsme nahlížet do rozhovorů mezi čtveřicí měšťanů a sousedů, kteří se setkávali v lékárně U milosrdného bratra, a poté jsme vždy s nimi zavítali do místního nevěstince.

O totéž se snažil i Jan Drda, u kterého jsme mohli děj sledovat díky životním příběhům několika Rukapáňských. Drdovi se ale také podařilo ukázat čtenáři tradice, zvyklosti, které jsou v této oblasti zavedené a tamní, především starší lidé je poctivě a věrně dodržují.

Bohumil Hrabal se ve své krátké próze vrací k dobám, kdy vše bylo čisté, jasné a průzračné. Lidé měli k sobě blízko a milovali život. Prostřednictvím ironie a humoru dokonale zachytil detaily charakterů nymburských občanů, vztahů a životní morálky. Okouzлил nás lidovými moudry s poučkami a nekončícím proudem hovoru. I když cítíme v prostředí pivovaru stereotyp, prožíváme rituály v koloběhu času, probouzí v nás jistotu a rozehřívá teplem srdečného a láskyplného domova.

Podíváme-li se na díla s odstupem, je zřejmé, že „postavou“ příběhu se stává celé město. Jeho duše je protkána dalšími, nepatrnějšími nitkami mnoha příběhů. Jednotlivé postavy pozbývají na své individualitě a podléhají maloměstem diktovanému režimu a řádu. Díla nemají jednoho hlavního hrdinu a příběhy s nimi spojené jsou vedle sebe stavěny v souřadné linii. Vesměs všichni obyvatelé se nechávají unášet tokem kolektivního modelu myšlení, nevybočují z řad sousedů a hlavně se nikdy veřejně neprosazují.

10. Ztělesnění norem, pravidel a měšťanské etikety

Již v dobách, kdy se člověk stal členem tlupy, musel začít respektovat její normy. Během času se utvářela ve společnosti pravidla založená na souhrnu jistých zvyků a obyčejů ve společenském styku, vytvořila se etiketa. Dnes můžeme s určitou dávkou jistoty říci, že dobré mravy a slušnost přispívají k pozitivním vztahům mezi lidmi. Sbližují je. Zdvořilý člověk, který je ke svému okolí ohleduplný, se stává ve společnosti oblíbený.

„Zdvořilost dělá s lidmi totéž, co teplo s voskem.“

Arthur Schopenhauer

Jak již bylo napsáno dříve, *Povídky malostranské* jsou souborem třinácti povídek, které se odehrávají na Malé Straně, kde strávil Jan Neruda své dětství a částečně i mládí.

Prostředí povídek je ohraničené pražskou čtvrtí Malé Strany. Lidé se zde všichni dobře znají, mají k sobě blízko, o sobě navzájem vědí téměř všechno. Povídky jsou tvořeny na základě povahových rysů lidí, jejich chování a vzájemných vztahů. Prostředí z Povídek malostranských tedy nese některé typické prvky malého města. Poznáváme zde příkladové maloměšťany, seznamujeme se ale i s podivíny. Dohromady tito lidé tvoří směsici charakterů, která je na první zdání chaotická. Budeme-li se však figurkami zaobírat detailněji, zjistíme, že utváří ucelený obraz s vlastními vnitřními zákonitostmi.

Prózy jsou založené na principu konfliktu vytvořeného titulem v ironizujícím smyslu s reálnou skutečností povídek. Život v domě z povídky Týden v tichém domě není tak tichý, jak bychom z titulu očekávali. Naopak je plný hlučných scén. Dům představuje klasický malostranský činžák, v němž, jak už to bývá zvykem, žijí různě staří lidé, s jiným vzděláním, povahově rozliční. Prostřednictvím okénka během jednoho týdne je poznáváme blíže a

pronikáme do pozadí sousedských vztahů a stáváme se svědky ošemetných situací. Bydlí zde hokynářka Bavorová. Její syn Václav, praktikant, je vyhozen z úřadu, neboť psal posměšné verše na své nadřízené. Paní domácí má známost s důstojníkem Kořínkem, ale její přítelkyně Marie ho odloudí. V domě žije také starý mládenec Loukota, který je zamilován do půvabné slečny Josefinky, ale ta se vdá a Loukota je donucen vzít si dceru paní Lakmusové, slečnu Kláru. V domě také bydlela stará panna Žanyňka, přezdívaná jako „Hundsfrajle“, se svým psem. Jednoho dne však umřela. Navzdory spleťtým vztahům v domě se všichni obyvatelé domu účastnili jejího pohřbu.

V povídce Přivedla žebráka na mizinu cítíme rovněž ironii již v samém názvu. Ten pak zpětně ovlivňuje kontext povídky. Žebračka, řečená baba Milionová, chtěla pro sebe získat žebráka Vojtíška. Když ji ale odmítl, roztrousila o něm po Malé Straně pomluvy. Od té doby se k němu lidé otočili zády. Kvůli nedobrým lidským vlastnostem, kterými jsou závist, pýcha, omezenost, přišel malostranský dobrák o život.

Ironické vyznění titulu povídky O měkkém srdci paní rusky nabývá svého smyslu až k závěru prózy. Paní Ruska byla již delší dobu vdovou, nechyběla na žádném malostranském pohřbu a vždy pomlouvala mrtvého a vyzvedávala jeho špatné vlastnosti, i když jej třeba neznala. Na její postavě můžeme vnímat jednoduchost a omezenost myšlení. Hrdinka nedomyslí důsledky svého počínání. Na své klepy o zemřelých obyvatelích doplatí a obdrží od komisariátu zákaz účastnit se posledního rozloučení. Nakonec si stejně najde k zesnulým cestičku. Přestěhuje se do domu, kolem kterého musí projít každý smuteční průvod, a pak vždy vyjde před dům a srdečně plače.

Povídky jsou tím, čím jsou, právě díky typickým tragikomickým postavičkám. Jejich humornost vyplývá především z izolovanosti od rušného

tempa moderního života, z myšlenkové ustrnulosti i ze samotářství. To je podle Nerudy zdrojem iluzivního nazírání na svět.

V této bizarní originalitě vyznívá půvab naivních zašlých dob. Navíc život na Malé Straně je opředen poetickým kouzlem, které je znásobené citovým zabarvením osobní vzpomínky autora, ovšem s ironickým podtónem.

Na souboru próz si můžeme všimnout, že autor své postavičky modeluje a vytváří na základě přirovnání člověka k věci: Pan Schlegl je přirovnáván k hmoždíři, pan Ryšánek ke kanafasu, hlava pana Vojtíška k pečince polité máslem. Svět lidí a věcí splývá v symbiózu, která má groteskní charakter.

Postavy v cyklu povídek sjednocuje jejich odlišnost a podivínství. V Týdnu v tichém domě poznáváme všední postavy, většinou komického charakteru. V povídkách následujících se setkáváme s představiteli, kteří jsou buď svou povahou, chováním, nebo opakujícími se rituály zvláštní a každá figurka má svůj podivínský rys. Neruda nám předkládá seriál podivných postaviček: pan Vojtíšek má svou žebráckou živnost, pan Schlegl a pan Ryšavý jsou velkými rivaly v lásce, paní Ruska si našla zálibu v pohřebních aktech, doktor Kazisvět vlastní svou plachost, pan Vorel svou dýmku.

V povídkách se objevuje autobiografická postava dětského hrdiny. Ten má své naivní sny a iluze. Stejně tak vypravěč nese stopy z Nerudova života. Všechny postavy autor zasazuje do prostředí ustálených zvyků a iluzí, jakými jsou utvářeny a jakými na straně druhé utvářejí k obrazu svému i okolní život.

Působením prostředí na charakter postav a opačně vznikají zápletky jednotlivých povídek. Postavy jsou uvyklé na svůj způsob života. Když někdo naruší z vnějšku jejich prostor něčím novým, nedopadne dobře. Zbraní malostranských obyvatel vůči cizím vetřelcům je především jejich jazyk. Jednou se jedná o pomluvu, fámou, jindy jde o nedorozumění. Uveďme příklad povídky Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku. Ten si za místo pro své krupařství zvolil čtvrť Malou Stranu, kde ho nikdo neznal, byl vetřelcem

na přísně střeženém území. Kvůli své pěnovce a jeho nepřijetí místních obyvatel mezi sebe sklidil přezdívkou uzžený krupař a již předem byla jeho živnost odsouzena k zániku. „*Zde je dobrák,*“ prál pan Vorel lidumilně, „*přijďte si každou středu.*“ Pan Vojtíšek se usmívavě poděkoval a šel. Pan Vorel ale si zase zamnul ruce a mnil: „*Zdá se mně, když se na někoho tak ostře zadívám, on že sem do krámu musí. Ono to půjde! (...) Do večera si vyprávěli již veškerí sousedé, že v krámě páně Vorlově zapáchá všechno tabákovým čmoudem, mouka že je jakoby pražena, kroupy uzženy. Již neříkali panu Vorlovi jinak než „uzžený krupař“ – osud jeho byl rozhodnut.*“⁵¹

Nerudovy povídky působí na první pohled fragmentárně, neuceleně. Tento vnější chaos má však svůj vnitřní řád. Autor skládá vedle sebe různorodé motivy, jejichž souvislost je schválně popírána a vnější formální vazba se tím uvolňuje. Máme tak dojem, že motivy vytvářejí mozaiku, jejíž střípky jsou spojeny vnitřními skrytými funkcemi. Výsledkem jsou obrazy rozdrobené do menších dějových útvarů, avšak pevně ukotvené v rámci napětí života lidí na Malé Straně.

V Okresním městě nám představuje Karel Poláček modelovou měšťanskou rodinu *obchodníka Gustava Štědrého*, výše postaveného a váženého obyvatele, představitele stereotypu ve vztahu se sousedy, v kontextu se společenským životem, ale i v rodině a zaměstnání. Je nepružný, maloměstský a konzervativní. Jeho hodnoty jsou zaběhnuté a neměnné, názory jsou ustrnulé. Svět vnímá černobíle, bez obtíží a s okamžitou platností určí, co je dobré a co špatné. Svě výhodné postavení si uchraňuje uzavřeností před okolním světem, razantním odmítáním novot a odlišností a důsledným lpění na tom, aby ani člověk vysoce postavený ani chudák nepřekročil hranice své společenské působnosti.

⁵¹ Neruda, J. *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 132.

Kamil, prostřední syn obchodníka, se učí obchodním příručím, přičichl k životu ve velkém městě a ztělesňuje světáka. Nejstarší syn Viktor pracuje v továrně jako montér, a otec jím proto pohrdá. Stydí se za něj, nejraději by ho ve své rodině neviděl. Zato nejmladšího syna Jaroslava, který ještě studuje, rodiče hýčkají a je poznamenán jakousi nejistotou a v dospívání prožívá zmatky.

Při četbě románu se stáváme svědky stále stejných rozmluv všech příslušníků rodiny a také jejich stále stejné představy. Jediné změny, ke kterým v rodinném prostředí dochází, jsou postoje hlavy rodiny ke svým třem synům, jež jsou určovány mírou jejich společenských úspěchů či neúspěchů. Pro názorný příklad uveďme Kamilovu zoufalou výpověď, když otec zjistil, že byl ze studií vyloučen. „- *Nedají mi najíst, - říkal si a tak se litoval, že mu oči zvlhly. Dařilo se mu špatně v tomto domě. První den byla hostina. Druhý den dojídal zbytky bohaté tabule. Otec žertoval, ale matka úkosem po něm pokukovala. Třetí den bylo hovězí s bramborem. Po obědě šel otec spát, ale brzy vstal s pomačkanou a nespokojenou tváří. Ihned uhodil na příručího: Proč jsi přijel? Co tu pohledáváš? Kamil se přiznal, že ho vypověděli z místa a od té chvíle se začaly jeho strasti.*“⁵²

Když byl Viktor povýšen v práci, otec rázem obrátil. Viktor stoupl na ceně otci „v očích“, jejich vztah začal nabírat nových rozměrů. Pro Štědrého se nejstarší syn stal váženějším občanem města, tedy i jeho rodiny, a byl hoden hovorů otce se synem o aktuálních společenských událostech. Viktorovi bylo přiděleno místo u společného stolu, kde mohli při večeři probírat témata odpovídající jejich úrovni a postavení. Přesto nebyl Štědrý zcela spokojen s nejstarším synem. Možná byla příčinou Viktorova povaha. Neřešil totiž společenskou prestiž, zůstával sám sebou, přetvářku nepřijal jako svou vlastnost. „*Obchodník oživil, brada se mu leskla tukem a jevil náklonnost k rozpravě. Zасыpával svého syna dotazy, co soudí o veřejných záležitostech a*

⁵² Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 42.

*chtěl znát jeho stanovisko k politické situaci. Správce elektrárny odpovídal neochotně; cosi hučel a skláněl kulatou, krátce ostráhanou hlavu nad talířem, žvýkal s chutí a pravidelně jako stroj. – A přece je to nevzdělaný člověk, - říkal si stařec nespokojeně, zíraje na Viktorovy zkornatělé dlaně. (...) Nemá vzdělání, nemá způsoby. Proč ho udělali správcem, Bůh sud' (...).*⁵³ Kamil zůstal v roli rodinného „vydědělence“ do doby, než pochopil, že se musí přizpůsobit ustrnulému pohledu na životní styl svého otce.

Avšak na jejich nejmladšího syna Jaroslava nedal nikdy dopustit ani otec, ani matka a tento student byl vždy v oblibě: „- *Tatík se v něm vidí, - hučel zlostně, - každý se s ním kochá, s mazánkem. Jeden má všechno, druhý nemá nic. Ona pro něho schovává nejlepší kousky a mne odbývá čurbesem.... – Jez, jez, Jaroušku, - šeptá otýlá žena, - mnoho soudíš, vyhladověls. Bojím se, abys nezeslábl.*“⁵⁴ Studující Jaroslav prožíval ale také svá trápení. Jednak ho ponižovalo, že s ním matka zachází a mluví jako s malým dítětem. Nikdy se ale nedokázal vzepřít. Jednak prožíval svou asi první lásku ke kastelánově dceři Zdeničce.

Rodinu obchodníka Štědrého zvýrazňuje Poláček jistou rekvizitou – Vernovým románem Pět neděl v baloně. Román koluje mezi jednotlivými příslušníky rodiny, Viktor a Kamil z něho dokonce citují. Vernův román charakterizuje rodinný stereotyp. Je zde ale rozpor. Vernův román míří totiž svým obsahem kamsi do daleka, do světa, za dobrodružstvím, kdežto držitelé této knihy jsou (kromě Kamila, který ovšem také maloměstskému stereotypu podléhá) lidé usedlí, pevně svázaní s místem svého bytí. A vlastně jediné cesty, které Gustav Štědrý ve svém životě podniká, jsou právě ty fiktivní prostřednictvím balonu Julia Verna.

Za povšimnutí také stojí, že matka všech tří synů umřela krátce po porodu nejmladšího Jaroslava a otec se později oženil se současnou ženou. Ta

⁵³ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 174.

⁵⁴ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 84 - 85.

všechny hochy přijala za vlastní, i když ji někdy prováděli zlomyslné kousky. Asi proto, že Jaroslav byl ještě malé dítě, přirostl jí nejvíce k srdci.

Fungování rodiny obchodníka Štědrého odpovídá prototypu předválečné rodiny pod vedením otcovy pevné ruky. Paní Štědrá plní všechna mužova očekávání a přání. Je pečlivá, starostlivá, k nejmladšímu členovi rodiny se chová až přehnaně úzkostlivě. S ohledem na klima doby očekává v rámci rodinného kruhu dodržování nepsaných pravidel: „*Přála si, aby jí Kamil políbil ruku. (- Ne kvůli mně, já to nepotřebuji, ale patří se to. -)*“⁵⁵ Některá chování starších synů vnímá vztahovačně vůči své osobě. Macešská role jí přinesla s tím spojené negativní emoce, které se hromadily během doby, kdy nevlastní syny vychovávala. Jejich klukoviny přijímala, vnitřně se s nimi nedokázala vypořádat a vypěstovala si vůči nim pocity křivdy a nevděčnosti.

V opozici proti usedlému a novátorství nepřijímajícímu obchodníku Štědrému stojí kupec Zoufalý. Ten se díky svým moderním kouskům ve své živnosti těší přibývajícemu zájmu spotřebitelů. Štědrý vnitřně zápasí s ubývajícimi zákazníky a nižší tržbou. Psychickým zoufalstvím nemá daleko od okamžiku, aby začal zboží rozdávat. Mezi oběma obchodníky vznikají všelijaké potyčky: „*Mezi oběma závody se odehrával skrytý, urputný boj. Štědrý nechtěl zavřít dříve než Zoufalý; konkurent byl odhodlán spláceti rovným dílem.*“⁵⁶

Nejen pozorovatelem, ale i škodolibým klevetníkem a rypalem byl ve městě pan Raboch: „*Pan Raboch se dal na obchůzku po městě, nahlížel do osvětlených oken hostinců, aby zjistil, kdo ponocuje, kdo bouří a kdo utrácí*“ (...).⁵⁷

V příběhu se setkáváme s ukázkovým jedincem, zasilatelem Juliem Wachtlem, který se za každou cenu a za každých okolností ubírá s jduocím

⁵⁵ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 15.

⁵⁶ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 19.

⁵⁷ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 20.

proudem, i za cenu popření svého původu (židovství). Poštovní správce na odpočinku pan Pecián tíhne k šarlatánství, okultním vědám a magii. Zajímají ho obory, kterým typický maloměšťák nerozumí a neholduje jim. Člověk, který se zaobírá něčím neznámým, budí u maloměstských lidí respekt, ale i strach. Správce Wagenknecht v průběhu celé knihy neustále někoho hlídá, soudí, peskuje, je hamižný a činí si nárok na věci, které mu nepřísluší (žebrákovo jmění – poklad).

Dvě postavy, které město odmítá a nepřijímá, jsou profesor Pošusta a sládek Vokoun. Sládek se odklání od domovských jistot, které vyměnil za cestování po světě. Profesor je jednak vetřelec (do města se přistěhoval), jednak jeho myšlení, názory a obdiv nových trendů jsou otevřené.

Poslanec Fábera ztvárňuje osobnost, která díky svým schopnostem a díky vytyčenému cíli, za kterým šla, opustila brány města a jeho omezenost. Starousedlíci k němu vzhlížejí, chtějí se blýsknout alespoň v odlesku jeho slávy. Avšak sám poslanec přijíždí do svého bývalého města účelně a chce své návštěvy využít k posílení svého postavení v politice.

Nízkou sociální vrstvu zde sehrává hladká Ančka. Na této ženě, dříve paní Kafuňkové, poznáváme, že maloměstské hodnoty, založené na vlastnictví a příslušnosti k jisté společenské vrstvě, jsou relativní. *„Majetnice...“ opakovala žebračka malomyslně, „byla jsem velká majetnice. Měla jsem kanapé a tento... porculánové hrníčky. Všecko jsem měla. Taky šicí stroj a před dveřma rohožku. Bylo všeho bez počtu, dokávad byl nebožtíček....“⁵⁸*

Díky jednotlivým postavám, jejich charakterům, povahám, vlastnostem, vztahům k ostatním obyvatelům se skládá jako mozaika z kostek obraz typický pro maloměsto.

⁵⁸ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 55.

Jan Drda rozčlenil látku i obyvatele v městečku Rukapán podle vedoucích nití několika významnějších lidských osudů, které se prolínají různě kapitolami bez pevnějšího řádu. Na jejich příbězích, starostech a trápeních, touhách a snech, každodenních i každoročně se opakujících stereotypch poznáváme, jací jsou *rukapánští lidé*. Všechny popisované postavy jsou v podstatě typy šťastných lidí, neboť jde o lidi opravdové, přímé a aktivní ve věcích svých i společenských. Jan Drda zvolil hrdiny jednoduché, které procházejí určitým vývojem. Mění se k lepšímu.

Vžíváme se do doby, prostředí a hodnot tamějších obyvatel. Konfliktem v knize je střet života v míru s válkou.

Spojující linií v Městečku na dlani je příběh lásky selského syna Václava Trantince k hornické dceři Anče Loudově, je statečný život havíře a pytláka Matěje Řezáče, osud laskavého starosty Františka Buzka a smutný život a konec blázna Janka Pudeš.

Nejvíce a nejlépe prokreslil spisovatel postavu svědomitého dobráka starosty Buzka. František Buzek je typickou postavou rukapánského bodrého světa. Autor na ní ukazuje trochu ironického humoru, trošku dojetí.

Ústřední postava románu je osamělý, ale uvědomělý, dobrácký a pro krajinu spravedlivý člověk, který se v první řadě stará pečlivě o blaho obce. *František Buzek* je starosta a mistr bednářský, který vyniká svojí komičností v jednání, rozkazech a vlastní slabostí odolat síle přitažlivosti alkoholických nápojů. Snaží se vést osobní i veřejný život svědomitě. Je to však člověk jako každý jiný, má nejen silné, ale také slabé stránky. V popředí příběhu můžeme pozorovat vnitřní rozpolcenost, kterou prožívá. Sice si uvědomuje (díky andělovi), že mu požívání alkoholu v tak vysoké míře škodí, rozumem je odhodlán čelit své slabosti, přesto ale slabá vůle a chuť mnohdy vítězí. Červené rukapánské víno z vinice na Kopečnej mu zachutnalo natolik, že se mu v jeho časté opilosti zjevuje anděl a Buzek mu vypisuje úřednický úpis, ve kterém se zavazuje, že si denně nedovolí vypít více jak tři skleničky.

Z postoje, který zaujímá vůči svému špatnému já, jsou patrné hodnoty a zjevná spravedlnost soudit všechny „stejným metrem“.

Starosta je správnou hlavou obce, neboť je moudrý, spravedlivý, před nikým se nehrbí, o čemž mimo jiné svědčí jeho hesla: „Jednej správně a neboj se císaře ani krále. Sto volů zpátky nevtáhne, co z huby vyletí.“ Řídí se pravidlem, že starosta nesmí být nafoukaný k chudákovi, ponížený k pánům, nesmí být jako holub na střeše a musí mít rozum pod čepicí.

I v městečku Rukapáň si vidí místní téměř až „do talíře“. Všichni tedy dobře ví, že starosta má zálibu v alkoholu, on si ale dokáže udržet úctu a hlavu vztyčenou. Patří totiž mezi rovné lidi – ti, co řeknou, to platí. A to našinci velmi cení.

František Buzek má plné ruce práce nejen s neustále se hádajícími radními, ale také se svou neřestí. Právě starosta Buzek je onou postavou, kterou vše začíná a končí. Čas příběhu lze v podstatě ohraničit dvěma událostmi: starostovým prvním setkáním s andělem a starostovou smrtí, tedy setkáním posledním. Hned od počátku příběhu, v druhé kapitole s názvem „O vidinách a snech“, si František uvědomuje svůj problém a snaží se obhájit sám před sebou i před Bohem, který vše na Zemi podle rukapáňských řídí: *„Pravicí kroutí knír, plný důstojné šedi, levičkou bubnuje na stolní desku marš, a sám do sebe zahleděn, jako popel sype na vlastní hlavu plno výčitek. – Piješ, Františku. Piješ moc! - - Nu, toť se ví, že piju, - odpoví ruče sám sobě. – Jakpak bych nepil. Jednou jsem starosta. Jednou musím. Patří se to. – Sám před sebou však cítí, kterak je ta omluva slabá. I před ním, před starostou, který je tu přece od toho, aby lidi rovnal a umoudřoval, blázní-li přespříliš. A což teprve před Tím nahoře (...)*“⁵⁹

A přestože v sobě svádí urputný vnitřní boj, ujednanou smlouvu nedodrží a anděl si pro něj skutečně přijde v devatenácté kapitole s názvem „Obraz pana Floriána, před nímž František Buzek dokazuje, že až

⁵⁹ Drda, J. *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 16.

do posledního svého dechu nepořádek v obci trpět nebude, a pro nějž přijde právě o půlnoci v ta osudná místa, kde se mu zjevuje světlý cizinec. Nebýt pak věnické půlhodinky...“ a předznamenává starostův osud, ale také znovu připomíná bodrou a zodpovědnou jeho povahu: *„Před Františkem se dní, jasná záře povstává a vzrůstá, starosta padne na kolena a bije čelem do prachu: - Ne...ne...ne. - Vlídňá ruka mu sáhla na rameno, chvilku ho bez hlesu drží a přelévá do Františkova těla nebeskou sílu odevzdání. A když klečící František zvedne oči, popatří na světlého anděla. Ten, oblit úsměvem, praví: - Půjdem, Františku! Tvůj čas se naplnil.“*⁶⁰ V starostovi se projevuje smysl pro pořádek a spravedlnost i v takto těžké chvíli a prioritně myslí na obec a ještě umluví anděla, aby mu věnoval půl hodiny času pro zařízení některých důležitých záležitostí na radnici. Poté si ho opravdu „Ten nahoře“ povolává k sobě a František Buzek umírá.

V roli velké osobnosti dalšího rozvíjejícího se příběhu se představuje havíř **Matěj Řezáč**. Je to muž, ve kterém vidíme symbol chlapství. Je odvážný, tvrdý, drsný, v zásadních životních chvílích čestný a se srdcem na pravém místě. V celém příběhu pokouší svůj osud, provokuje, a to mu přináší potěšení. Pytláctví bere jako možnost si dokázat svou šikovnost, obratnost a vypočítavost vůči hajnému a v mužnosti opatřit ženě potravu. Na její prosby, ať zanechá loupení v lese, si teprve připouští, že dělá něco chybně. Tehdy si začíná uvědomovat (stejně jako starosta Buzek) špatnost své záliby. Avšak když by měl dostat povolení, už by neměl chuť dál lovit zvěř. Chybělo by mu napětí, adrenalin, úlovek by pro něj ztratil smysl.

Matěj Řezáč pracoval nejprve na rukapáňském perku, poté tři léta u Windischgrätzových dragounů a nyní ve štole na Anně Marii. Sám v sobě cítí, že mu v krvi koluje trochu pryskyřičného prachu, říční vůně a temna knížecích lesů, kterými brouzdával už jako malý chlapec. Mnohokrát už sliboval své ženě Pepině, že s pytláčením skončí, ale slib plnil vždy jen týden,

⁶⁰ Drda, J. *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 243.

ale pak se stejně odebral k lesu, do jeho blízkosti, aby alespoň z dálky ucítil povědomou vůni...sednout si do mechu a ucítit na zádech jeho vlhkost. Bohužel pak uviděl nějakou zvířecí stopu a v ten okamžik už nad ničím jiným nepřemýšlel a otisk v hlíně sledoval. Opět propadl své neřesti. A tak je Matěj neustále v křížku s panem radou Zimmerheirem. Jejich vztah je už tak vyhrocený, že jednou poručí svým hajným, aby Matěje, pokud bude mít flintu, střelili jako škodnou. Když za ním jednou přijde sám pan rada a sjede za ním až na osmnáctý obzor a zlobí se tam na něj, najednou z ničeho nic se rozhostí ticho a jsou oba zavaleni ve štole. A přestože oba muži stojí v běžném životě na rozdílných společenských postech, najednou se ocitají v nebezpečí a na stejné straně lodi. *„Tak dlouho dával Matěj radovi pít rum a tak dlouho jej poléval vodou, tryskající ze skály, až jej přivedl k vědomí a bolestem. – No vidíš, Matěji, teď jsme v tom oba. Tomáš radost, že jsem tu zůstal s tebou, vid', kujóne? – zeptal se pan rada, když se vzpamatoval. – No né, pane párkrát, ráčejí vodpustit, - řekl mu na to Matěj, - havířů je moc, tak se to ani nepozná, dyž nákej přide k zabítí. Ale s pánama se má šetřit, kór dyž sou takový hodný jako voni...“*⁶¹ A tak se nacházejí oba muži v smrtelně nebezpečné situaci, Matěj přemítá o svém životě. Píše Pepině dopis, kde ji seznamuje s dluhem, který ještě má, a žádá ji, aby ho vyrovnala. Vidíme, jak byli tito lidé prostí, ale čestní a mysleli na druhé.

Havíř i pan rada si uvědomují, že je spojuje nejen velký malér, ale i silná pytlácká vášeň, oblíbený les a flinta. Matěji se podaří po strastiplných chvílích odpálit zával a vynést radu, který má zlomenou nohu, starou dušnickou štolou ven. Díky chladné hlavě, šikovnosti a zkušenostem Matěje se nakonec podaří oběma mužům smrti uniknout. A tak, jak už to ve vypjatých životních chvílích bývá, i tito dva drsní a tvrdí muži se sobě navzájem otvírají a sdělují si, co by za normálních okolností zůstalo pod pokličkou: *„– Matěji, no řekni, žes toho srnečka odpráskl? – A Matěj,*

⁶¹ Drda, J. *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 83.

*cítě se pln síly, zvesela odpověděl: - No jéje, rado. No jestli. Akorát do komory. Takovejch eště bude! – Oba se tomu dali do smíchu a pro nic za nic na sebe začali hrozit a Matěj jako malý kluk předváděl radovi, jak míří a stiskne kohoutek, až bude srneček na mušce srdcem.*⁶²

Jan Drda v tomto příběhu staví do kontrastu okamžik, kdy Matěj Řezáč málem přijde o život a v té samé chvíli se mu narodí děcko. Rozmluvy mužů v dole jsou hrubé. „*Pse, pse, ty svině, lumpe... - křičel rada na Matějových zádech, svíjeje se bolestí. (...) – Mlčíš, ty potvoro jedna, - zas na to Matěj. – Ty lumpe pytlácká ... ty...ty... zabiju tě, zabim tě...až zmodráš... - řval zase rada bolestí (...).* – *Ty prase, ty prase pancký... - odpovídal mu Matěj, skřípaje zuby a udýchán pod těžkým břemenem, - kuš, kuš a buď zticha, nebo ti rozetnu lebku.*⁶³ Přitom ale Matěj dělá, co je v jeho silách, aby zachránil perkrátovi život (Při výbuchu kryje radního tělo svým.).

Oproti Poláckově Okresnímu městu v románu Městečko na dlani figurují znatelněji v popředí muži, ženy stojí v pozadí a dotvářejí rodinné prostředí. Ačkoli nemají významné role, jsou pro své muže velkou oporou a jistotou, zajišťují chod domácnosti a péči o děti. O důležitých záležitostech však nerozhodují. Myšlení a rozhodování přísluší mužskému pokolení.

Komickou figurkou rukapáňského panoptika je čepičář Stýblo. Za každou cenu touží po vůdčím postu starosty. Představuje protiklad proti všem vlastnostem, které by podle starosty Buzka i místních, měl představený městečka vlastnit. Často se dostává do křížku s rukapáňskými radními a svou silnou touhou po povýšení se ocitá v situacích, které ho zesměšňují.

Mimo jmenované fundamentální příběhy zmiňuje autor škálu událostí, které plasticky zachycují zvyky, mravy, obyčeje a hodnoty lidí. Jednotlivé příběhy lidí z Městečka na dlani se prolínají a jsou úzce spjaté. V jedné z kapitol se dozvídáme o tom, jak se díky převozu nebožtíka Josefa

⁶² Drda, J. Městečko na dlani. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 89.

⁶³ Drda, J. Městečko na dlani. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 87.

Hošinského poprvé setkávají Václav Trantinec a Ančka Karasová. Další příběh se odvíjí večer na Houžvičce, kde se setkal starý Karas Louda s Cibulkou ze Zatláně a diskutují společně o tom, že jejich mladí by měli patřit k sobě. Dozvídáme se i o mlynářově Alžbětě, která se pustila za bezhlavým milým až do francouzské země. Přečteme si kratičké vyprávění o Vinckovi Řezáčů, bratru Matěje Řezáče, jak chytil vodního hada – úhoře, a protože potkal pana faráře, který na hada dostal ohromnou chuť a pan farář mu vytkl pytláčení, musel mu ho Vincek nechat. Pronikneme do jednoho nedělního dopoledne Rukapáňských, kteří ho stráví v kostele, na radnici i po hospodách a skončí se tak, jak se sluší a patří na tamější poměry – u svátečního oběda faráře Volmana.

Přestože zastávají rukapánští obyvatelé odlišné role v různých sociálních zázemích, mají k sobě přes leckterá úskalí, rozepře a výhrady velice blízko. Pravidelně se střetávají na dvou místech, kde řeší stěžejní záležitosti a nečiní mezi sebou rozdíly majetkové ani duchovní. V kostele před Pánem Bohem jsou si všichni rovni. V hostinci z nich odpadávají snad díky opojením z alkoholu předsudky.

Pomineme-li stěžejní a životně důležité události pro vybrané postavy románu, je život lidí v Městečku na dlani velice poklidný. Probíhá v letech před první světovou válkou a všichni tu přijímají nemoc i smrt jako něco přirozeného, neboť jejich osudy jsou řízeny Pánem Bohem, který to přeci s nimi nemůže myslet zle a vše na Zemi spravedlivě zařídí.

Jan Drda se staví k předválečnému období jako k době největšího sbratření, klidu a míru. Chápe život jako něco konečného, ke kterému patří smrt, jež neznamena konec, ale začátek. Jeho ideový záměr i styl psaní směřuje k harmonii. Řešení sociálních problémů vidí Drda ve vzájemném porozumění mezi lidmi. Román dokáže vtáhnout čtenáře do osudů postav, a tím je nechat zapomenout na reálný život.

V *Postřižinách* Bohumila Hrabala sledujeme nejen dění, prostředí, ale také *postavičky nymburského městečka* očima matky spisovatele. Nejmarkantněji vnímáme postavu maminky, která se navždy stává Maryškou, tatínka, který nese roli Francina, a strýce, jež se nám nesmazatelně vrývá do paměti coby Pepin. Na pozadí každodenního dění poznáváme pana doktora Gruntoráda, který obdivuje paní správcovou a hledí na ni jako na svatý obrázek. Víme, že paní Krásenská je pamětnicí města a prostřednictvím svých vzpomínek připomíná návštěvníkům již jeho zašlé doby. Seznamujeme se s panem Myclíkem - řezníkem, Bód'ou Červinkou - kadeřníkem a dalšími postavami z pivovarského městečka.

V době zkracování se do městečka také dostává rádiový přijímač. Mezi lidmi se objevuje závist a prospěchářství z nového vynálezu. Snad jen nyní vnímáme na postavách pana Knížka a Záliby opravdové a typicky české maloměšťáctví.

Pivovarský *správce Francin* získal svou funkci po právu. Představuje člověka zodpovědného, spolehlivého a pečlivého. Každodenní rituálnost a uhlazenost je mu vlastní. Pravidelně každé ráno cvičí se síličem svalů, snídá bílou kávu s plátkem suchého chleba. Nosí redingot, v pase přiléhavý plášť, k dolnímu okraji se rozšiřující, jeho zadní část má podobné střížení jako frak, s bočními švy, umístěnými pod lopatkami a s obloukovitým tvarováním. Z pláště mu je vidět kravata ve tvaru kapustového listu. Vždy má po ruce své redispero číslo tři. Vyznává řád, pořádek a především za žádných okolností nevybočení ze standardního chování.

Ve svém pivovaru nic nepodcení a jeho správu má plně ve svých rukou a pod kontrolou (na rozdíl od své domácnosti). Správcovství pro něj znamená spíše poslání než zaměstnání, proto s maximálním nasazením zabezpečuje chod pivovaru, zajišťuje dohled nad zaměstnanci, na svém motocyklu značky Orion objíždí hostince v okolí a kontroluje, zda je jejich pivo správně uskladněné a chlazené.

Když zasedá správní rada, je nervózní. Ačkoli své práci rozumí, není si sebou jistý. Snadno ho vykolejí z rovnováhy sebemenší maličkost, natož roztodivné kousky jeho ženušky a strýce Pepina. Stane se pak, že se Francin ocitá v groteskní situaci, což mu přináší velké trápení: „*A tu se otevřely dveře a vběhl Francin v redingotu, kravatu ve tvaru kapustového listu si tiskl do prsou, a když uviděl zakrvavené tváře a ten hrozný smích, sepjal ruce, ale já jsem se neudržela, vzala jsem na tři prsty krvavý prejt a mázla jsem Francinovi do tváře, abych jej proti jeho vůli rozesmála, avšak on se tak polekal, že tak, jak byl, vběhl do zasedací síně, dva členové představenstva se svalili, protože mysleli, že v pivovaře byl spáchán zločin, (...)*“⁶⁴

Za každou cenu se snaží Francin zavděčit se správní radě. Vymýšlí marketingové strategie na zvýšení produkce a odbytu hořkosladkého moku. S velkou péčí připravuje i propagaci, která neodmyslitelně k obchodu patří. Po půl hektolitrů vypité bílé kávy věší na zeď svým redisperem číslo tři napsané a graficky upravené slogany: „- *Vaše podlomené zdravíčko upevní vám naše pivečko. – Kdo nepil, teskný byl, když se napil pivečka, zčervenal jak dívenka. – Zdraví, svěžest, sílu, vše najdete v pivu. – Kdo k nám do hospody chodí, dvakrát se rodí. – Naše dobré pivo, nápoj pro každého.*“⁶⁵ Dobře vykonaná práce mu přináší radost a uspokojení.

Francin hluboce miluje svoji ženu Maryšku. Ona je však příliš temperamentní a živá, provádí Francinovi všelijaké vylomeniny. Francin ztrácí v její přítomnosti pevnou půdu pod nohama. Na veřejnosti s ní raději ani nehovoří. „*(...), Francin klečel a upíral oči pod modrý stín přívěsného vozíku a já jsem viděla, že moje přítomnost jej vyvedla tak z konceptu, že hledá jen proto, aby se vzpamatoval, (...)*“⁶⁶ Svou nejistotu kompenzuje pravidelnými rituály, které ho ukotvují v jejich manželství. Z cest jí vždy vozí dárky. Maryška přistupuje na jeho hru a hledá je: „*Když zaplatil sedlákovi,*

⁶⁴ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 22.

⁶⁵ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 80.

⁶⁶ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 26.

vběhl do kuchyně a tak jako vždycky jsem jej objala, zase jsme si stoupli pod stahovací lampu, (...). (...), Francin zavřel oči a já jsem mu sáhla do náprsní kapsy, ale Francin zavrtěl hlavou, pak jsem mu sáhla do levé kapsy a Francin vrtěl hlavou, (...) a pořád měl blaženě zavřené oči, a já jsem vždycky z nějakého úkrytu jeho šatů vytáhla malinký balíček, (...)“⁶⁷.

Nebyl to však jediný rituál manželského páru. V tom dalším si Francin dokazoval svou mužskou nadřazenost nad živoucí Maryškou, a jako by Maryšce připomínal fakt, že jsou svoji. Její pokora mu dělala dobře: „- *Kdo ti to koupil? – A já jsem mu políbila ruku a řekla: - Ty, Francin. – A on se zeptal: - A kdo je to Francin? – A já jsem řekla: - Můj mužlíček.*“⁶⁸

Poslední výstřelek jeho milované ženy pojal Francin jako okamžik zásadní změny v jeho životě i partnerství: „*(...) a Francin byl krásný, nozdry se mu chvěly zrovna tak, jako když zkrotil splašené koně. – Tak, děvenko, - řekl, - začneme nový život.*“⁶⁹

Celý příběh vypráví **Maryška**. Maryška byla dravá, nepředvídatelná a neposlušná. Její životní elán, oduševnělost, bezprostřednost jsou typickými vlastnostmi Hrabalových postav – pábitelů.

Z rádek příběhu cítíme radost, kterou Maryška prožívá při nejobyčejnějších pracích, těší ji maličkosti, o které bychom sotva pohledem zavadili. Její povahové a charakterové vlastnosti poznáváme na vztazích k jejímu otci, k muži Francinovi, k svéráznému strýci Pepinovi i okolním obyvatelům pivovaru a městečka.

Při horké koupeli se v myšlenkách vrací paní správcová do svého dětství. Odhaluje nám pro ni důležité postavy maminky a tatínka. Od své maminky se Maryška naučila respektu ke svému muži, toleranci, zároveň však i ženské vychytralosti, která je občas ve vztahu třeba. Maryščin tatínek byl rázný a přísný muž. K jeho váženosti přispívá, že Maryška mu

⁶⁷ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 36.

⁶⁸ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 37.

⁶⁹ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 93.

ve vzpomínkách oniká: „(...) a tatínek si mne odvedli na provaze do vlaku, a když jsme přijeli domů, tak tatínek mne vedli jako telátko na provaze, a všem lidem tatínek vykládali, že nejsem slušná holčička a že mne musí vodit na provaze jako zlého psíčka ...“⁷⁰

Již od malinka se Maryšce děly v životě věci, které přiměly lidi v okolí, aby si o ní mysleli, že je neposlušnou holčičkou. Vždy činila vše s čistým úmyslem a vědomím, ale spontánně. Nedomyšlela, co by se mohlo stát, jaké bude mít její jednání důsledky. Tak se snadno stalo, že se ocitla v sudu na voze Pana Brabce a způsobila mu šokem smrt; topila se v městské kašně a lapala andělíčky. Na poslední chvíli ji pan Pokorný zachránil.

Maryška není zlý člověk. Ale lákají ji zakázané věci, chování. A proto když může, pokusí se potají vzít třeba knoflíčky nebo dětské hodinky, které ale zase okamžitě vrací. Přitahuje ji nebezpečí a tajemství.

Paní správcová je kouzelná bytost. V každodenních povinnostech nachází potěšení, pro svého Francina má pochopení, ve svém okolí šíří dobrou náladu a lidem vykouzluje úsměvy na tvářích.

I Maryška udržuje některé rituály. Zabijačka patří k jejím oblíbeným činnostem. S láskou a pokorou připravuje zvíře na smrt. Dokonce svůj portrét přirovnává k prasatům. Oblíbeným řezníkem pro svoji šikovnost se pro ni stal pan Myclík, který o zabijačce říká: „(...), *zabijačka, milostpaní, to je to samý, jako když kněz slouží mši, protože vždycky jde o krev a o maso.*“⁷¹ Řezník s paní správcovou si doslova vaření užívají a Maryška nikdy neodolá pochoutkám, které společně připravují: „(...) *brala jsem do prstů kousek vocintku a kousek líčka, místo chleba jsem přikusovala prasečí ucho, (...).*“⁷²

⁷⁰ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 56.

⁷¹ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 18.

⁷² Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 19.

Ale její mužíček se nikdy nepřidal. Když viděl, jak se jeho žena na veřejnosti chová, vždy se za ni styděl: „(...), *a díval se na mne a styděl se místo mne, a já jsem s chutí jedla a pila pivo přímo z litrové láhve, (...)*“⁷³

Postava Francina nám připomíná Maryščina otce, který nahlížel na svou dcerku jako na neposlušnou. I pivovarský správce si přeje mít ženu slušnou a také pro pivovar reprezentativní. Ale nikomu, kromě Francina, Maryščino chování nevadí, naopak. Každý člověk, který s ní přijde v pivovaru či ve městě do kontaktu, je její roztomilou bezprostředností učarován. Jen Francin se snaží svou ženušku předělat, ale marně. „(...) *Francin s tou „slušnou ženskou“, (...), tak pořád mi tyčil a vytyčoval pojem slušné ženy, kreslil mi vzornou ženskou, kterou jsem nikdy nebyla a ani nemohla být, (...)*“⁷⁴ A je to tak dobře, protože paní správcová by tak ztratila své kouzlo. A i když tropí Maryška svému Francinovi leckdy neplechty, na veřejnosti vystupují často jako pár, kdy on je v dominantnějším postavení a ona tou poslušnou ženou.

Největší radost udělá Maryška muži, když onemocní. Tak se stává bezbrannou a Francin se o ni může starat a hýčkat ji. Má ji v posteli, odkud mu neuteče, je odkázaná na jeho pomoc a musí ho poslouchat. Pak vnímá Francin svou ženu jako slušnou a „(...) *vyrovnal by se ten jeho komplex z mé dravé zdravoti, která milovala náhodu a nepředvídanou událost a podivuhodné setkání (...)*“⁷⁵ A Maryšce se její mužíček líbí naopak nejvíce, když zuří. Jeho oči jsou plné zdravé sršící zlosti. Oba se najednou řídí spontánností. V tyto okamžiky jsou si totiž podobní.

Pokaždé ve stejném duchu se odehrává návštěva paní správcové u kadeřníka Bódi Červinky. Ten jí vždy umývá vlasy s největší péčí a láskou. Vnímá vlasy paní správcové jako zbytek starých zlatých časů. „(...), *jako*

⁷³ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 19.

⁷⁴ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 31.

⁷⁵ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 79.

bych byla součástí katolického rituálu, jako by moje vlasy byly součástí církevních svátků.“⁷⁶

Když vlasy dokonale umyje, vysuší, pročese, podle své nálady jí je sváže barevnou pentličkou. Paní správcovou vyprovází před kadeřnictví a vlasy drží tak dlouho, dokud Maryška nenabere na bicyklu správnou rychlost, aby se jí vlasy nesly vzduchem. A tak jako pokaždé objede paní správcová náměstí dvakrát kolem dokola, aby potěšila oko svými zářícími vlasy ostatní obyvatele městečka. Když ji sousedé spatří, jsou ubezpečeni, že je vše tak, jak má být.

Jedním z kousků, které Maryška vyvede svému starostlivému Francinovi, je, že se vyšplhá se strýcem na komín. Vlastně to je její bezprostřední reakce na Francinova slova. A zase nedomyslí důsledky svého počínání. Neuvědomuje si, že by se jí mohlo cokoli stát, že o ni mají její blízcí strach. Ona si výstup do výšin ohromně užívá: „- *Jak jste řekl, bylo to překrásné, a že to bylo překrásné, tak to bylo i nebezpečné a že to bylo nebezpečné, tak to bylo to pravé, to moje (...).*“⁷⁷

Když do pivovarského městečka dorazí novoty, paní správcová je z prvních, která je důsledně začleňuje do života. Bez rozmýšlení, ale s ohromnou chutí a radostí se vrhá do moderního žití. Francin ji kupuje na jedné ze svých cest rádio, které ji velmi těší a přináší manželům nové zážitky.

Maryška zkracuje psovi ocas, toho pak musí Francin utratit, protože se z bolesti pomátl. Zkracuje si sukni, což nemůže unést její morální Francin. Zkracuje nohy u stolu, tedy vlastně jen jednu. Aby mohl stůl stát a sloužit ke společnému setkávání se u jídel, vypodloží kratší nohu vybranými spisy Václava Beneše Třebízského. Nakonec se nechává na revers ostříhat a učesat podle Josefíny Bakerové. Tentokrát ale neprožívá Maryška jen štěstí a chvíle

⁷⁶ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 25.

⁷⁷ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 50.

naplnění. Její dojmy jsou hluboké. Nejprve zažívá po tíze ohromnou úlevu. O chvíli později o svém činu malinko pochybuje, tak jako člověk pochybuje o věcech nových, které přicházejí, a nevíme, jestli to, co nás čeká, bude dobré. Ale nakonec přiváží „zbytek starého Rakouska“ domů Francinovi na nosiči svého bicyklu. A vydává se vstříc novým časům.

Paní správcová byla milována pro svou hravost, bezprostřednost a radost ze života. Lidé spatřovali v její nezištné kráse a kráse jejích vlasů uplynulé časy, na které tak rádi vzpomínali, ale věděli, že už jsou navždy pryč.

Obyvatele městečka provázela rituálnost, ale i spontánnost. Lidé byli dobří a srdeční. Hrabal nám veselou a láskyplnou atmosféru dvacátých let symbolizuje jejich zdravým plným smíchem: „(...)to byl smích odněkud až od pohanů, kdy lidé věřili na sílu krve a slin, (...).“⁷⁸

⁷⁸ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 21.

11. Lidé z jiného světa

Společnou linii vybraných děl tvoří v naší práci navzájem si podobné postavy - lidé, kteří se nějakým způsobem odlišují od společnosti. Vymykají se svými názory, postoji, chováním, vystupováním, oblékáním. Na první pohled se zdá, že se nehodí do svého okolí. Mají jinou „tvář“. Stojí sami proti celému městu. Nedbají šuškáni, klepů, ba ani pomluv. Představují silné individuality, které jsou lhostejné ke kritice a výčítkám spoluobčanů. Izolují se od stádovitosti, kolektivity. Nepodřídí se. A obyvatelé městečka je odsoudí, budou středem poukazování, úšklebků, ale nepřijmou je mezi sebe.

Povídka *Doktor Kazisvět* vyšla v řadě jako čtvrtá povídka z cyklu malostranských příběhů ve fejetonu Národních listů 18. března roku 1876.

„Vyprávění dostává skrze jméno zcela specifické zvukové zabarvení. S takovým jménem, většinou obvyklým nebo nějak komickým, souvisí nezřídka vějíř nejrůznějších konotací, který se rozevírá i u ostatních pojmenování v textu.“⁷⁹

Doktor Kazisvět byl menší, hubenější postavy. Nenápadný obličej schovával v zimě pod límcem kabátu, v létě, když nosíval lehčí plátěné oblečení, se mu hlava kývala jakoby na slabé stopce. Část tváře mu zakrýval světlehnědý plnovous, což se v té době neslušelo. Jeho obličej zcela dominovaly oči zbarvené do modra, které ovšem často prozrazovaly doktorův ostych. Na ulici bychom ho poznali podle jeho typické chůze. Pohyboval se pomalu a houpavě, „jako když víchř honí list sem a tam.“⁸⁰ Hlavní postavou příběhu je doktor Kazisvět, jehož odlišný způsob života a postoj k okolí se stal středem pozornosti obyvatel na Oujezdě.

Jan Neruda dokáže bezvadně vykreslit vnější charakteristiku doktora Kazisvěta, živě si vybavuje postřehy týkající se jeho osoby malostranských

⁷⁹ Hodrová, D. a kol.: *Na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. 2001. s. 615.

⁸⁰ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 116.

spoluobčanů. Přesto vzpomíná na doktora Kazisvěta mlhavě. Hned v úvodu o něm hovoří jako o člověku „*prazvláštním*“⁸¹. Jen tak mimoděk uvádí jeho vlastní jméno, na křestní si už ani nevzpomíná. Pan Heribert byl vystudovaný lékař. Nikdy ale nikoho neléčil. Ani po smrti svého otce, kdy k němu přicházeli nemocní s prosbami o pomoc, chladně je odmítal. Malostranští ho titulovali jako „*zkaženého studenta*“, posmívali se: „*Ah doktor, ano – ani kočku bych mu nesvěřil!*“⁸² Nikdy s nikým nemluvil, byl lhostejný k ostatním lidem, nikdy se nikoho o nic neprosil. Vymykal se tak společenskému standardu, etiketě. Jeho chování působilo na tehdejší způsoby až nezdvořile a neslušně. Nenaplňoval očekávání spoluobčanů. Lidé k němu nechovali důvěru a on jim nedůvěru, i když nejspíš nevědomě, opětoval.

Z vyprávění svého kamaráda Josífka Neruda věděl, že doktor Heribert bydlel sám, byl velmi šetrný, šetřil na sobě, žil jednoduše, skromně. Neruda ho vnímal z povzdálí svýma dětskýma očima: „*Byl postavy skoro malé – podle nové míry měl jen as tak půl druhého metru – a tu suchou postavičku svou kormidloval ulicí tak, aby byla od ostatních postav vždy aspoň na dva kroky vzdálena.*“⁸³ Malé dítě vnímá svět nezaujatě. Vidí ho nezkreslený, skutečný, takový, jaký opravdu je. I Neruda toleroval a respektoval, coby malý kluk, jistou anonymitu a nezájem doktora Heriberta integrovat se a zapojit se do společenského dění.

Ocitáme se v době, kdy se umělecká společnost snažila působit proti Bachovu absolutismu. Všechno bylo jaksi uhlazené, oblékání a způsob chování nařizovala etiketa. Obyvatelé z Oujezda nepovažovali chování doktora Heriberta za žádoucí. Přesto si ho, když na něj zrovna nepřišla řeč, nevšímali. Na důležitosti nabrala jeho postava až po příhodě, díky níž si vysloužil ohromnou popularitu u malostranských. Zcela mimoděk zachránil život pana rady Schepelera. Malostranští doslova obrátili. Oujezdem a celou

⁸¹ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 115.

⁸² Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 116.

⁸³ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 116.

Malou Stranou najednou letěla smršť lichotivých sousedských postřehů, i když se špetkou nedůvěry na hlavu místního podivína: „*Ten umí víc, než co stojí v latinské kuchyni!*“ „*Jak se člověk na něho podívá, hned to vidí! Už jeho otec byl výborný – výborný lékař! To se dědí.*“ „*Ale že nechce praktikovat? – Ten by si musel stát jako nějaký dvorní rada!*“ „*Má asi peníze, to je to.*“ „*A proč mu říkají doktor Kazisvět?*“ „*Kazisvět? Já to neslyšel.*“ „*Dnes jsem to slyšel stokrát.*“⁸⁴ – Přestože lidé změnili na doktora Heriberta názor a začali ho doslova uctívat, pan Heribert zůstal v izolaci, byl stále stejný a „svůj“. Nenechal se strhnout euforií z úspěchu a pochval. A tak malostranští, jak už to u nich bývalo v té době zvykem, nenechali dění jen tak volně plynout a vymysleli si pro doktora přezdívku doktor Kazisvět. Kdo jméno vymyslel, nevíme ani, zda to bylo proto, že dědicům překazil možnost dědit a předané peníze za léčbu a pohřeb zase museli dotyční vrátit, či proto, že už si dělal zálusk na „vdovu“ Schepelerovou někdo jiný, anebo proto, že s doktorem tato událost nikterak nepohnula a dál zůstával uzavřen ve svém světě. To už se můžeme jen domýšlet. Ale lidem se jednoduše do života pan Heribert nehodil. Byl divný, jiný. Nezapadal do maloměstského života. A naopak byl skvělým tématem k živým rozhovorům mnohých malostranských obyvatel.

Jan Drda se inspiroval odnepaměti známým a stále se objevujícím tématem lásky mladých lidí, jejichž sociální zařazení brání naplnění jejich milostného vztahu.

V Drdově románu můžeme vidět odlišného člověka, který se staví proti společností ukotveným vzorcům, v postavě syna bohatého, mocného a vlivného sedláka v kraji. *Václav Trantinec*, má předurčenou pozici hospodáře, a proto od něj otec očekává, že bude respektovat společenskou

⁸⁴ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 121.

etiketu a najde si ženu na své „úrovni“. Václav však miluje krásnou Ančku, dceru chudého voraře.

Václav se bouří proti společenským konvencím, ve své milé vidí naplnění životní lásky. Ančku pronásleduje, využívá každé možnosti, kdy by se s ní mohl setkat. Na trhu, v centru maloměsta, kde nakupují, klábosí a směňují zboží mnozí lidé a především místní dámy, které si nenechají nic pro sebe, kupuje Ančce z lásky šátek. Tímto gestem staví Ančku do nepříjemné pozice. Městečkem už proudí pohoršující zpráva o lásce pána k prostému děvčeti. Než dojde Václav domů na statek, otec i matka jsou již o tajné lásce zpraveni. Václav se však nenechává odradit. Je odhodlaný čelit následkům, které přinese společensky nevhodný sňatek.

Marně žádá u faráře Volmana ohlášky, ten je odmítá uvést ve svátost manželskou bez svolení a požehnání otce a pantáty. Bohatý sedlák svému synovi takovouto lásku nepřeje a rozchází se s ním ve zlém. Společně si oba zamilovaní, Václav s Annou, vytáhnou na pouti předpověď své budoucnosti, ve které je psáno: *„Pospíchej s veselkou, ať ji křtiny nepředběhnou.“* Předpověď se naplňuje, a tak navzdory předsudkům a přáním jejich rodičů se svatba přeci jen koná. Ohlášky oznámil paradoxně (a opět v Drdově silném kontrastu) v kostele pan farář Volman hned po té, co lidem sdělil, že bude válka. *„- Drazí v Kristu, podle přání pana radního Trantince mám přečíst z tohoto místa novinu, která právě přišla z hejtmanství. (...)MÝM NÁRODŮM. Kámen za kamenem padala slova na hlavu Rukapáňských. (...) Z kostelní klenby padal čas, neprosně se zužovala mezera, která mu ještě zbývá, s každým stébélkem, vypadlým z vlaštovčího hnízda, každým mávnutím muších křídel, se slovem farářovým, s jekotem ženských, se slzičkou tichého pláče, která plyne jak vteřiny, pravidelně a zhusta. (...) - A ještě jedno je třeba oznámit. Pro mimořádnou dobu oznamuji láskám vašim, že Václav Trantinec, svobodný šafář u rolníka Pučálky, a Anna Karasová, svobodná, dřevaře Karasa dcera z Perlova, uzavrou zítra ráno o šesté hodině manželský sňatek*

ve chrámu Páně svaté Barbory. Jednou za třikrát se to láskám vašim pro mimořádnost doby oznamuje.“⁸⁵

Tímto příběhem se uzavírá kniha Jana Drdy. V silném kontrastu vnímáme nový začátek mladých, sobě oddaných milenců a silně emoční zvrat v životech všech lidí – začátek války. Ani náznakem nám Drda nenapovídá, jaký život Václava a Ančku čeká. Avšak oba jsou oddáni Pánu Bohu, který určuje směr jejich životů s určitým cílem a spravedlivě.

Stejně jako v Drdově Městečku na dlani, tak i v Poláčkově Okresním městě nacházíme postavy, v obou případech otce, kteří mají funkci ostentativního nositele a představitele zaběhnutých, neměnných hodnot. U Drdy jím byl sedlák Trantinec, Poláček nám v této roli vykreslil obchodníka Štědrého.

Prostřední syn obchodníka, **Kamil Štědrý**, prezentuje mladého muže, jenž sympatizuje s pokrokem a moderním světem. Po vzoru svého otce se začal učit v Olomouci na obchodního příručího. Přičichl však k životu ve velkém městě. Seznámil se zde s novými lidmi, a tedy i s novým myšlením, zvyklostmi, názory, než jaké byly dříve pevnou součástí jeho života. Daleko od svého domova, atmosféry, drobnohledu otce i sousedů dostal kuráž a jakoby se rozlétl do výšin. Osmělil se překročit hranice konformity a nechal se zlákat závanem nebojácné nálady mladých lidí velkoměsta prahnoucích po pokrokovém myšlení a nových trendech ve společenských kruzích. Při mimořádné návštěvě své rodiny, ve svém rodném městečku, ho považují někteří susedé za světáka. Do rodného města přijíždí v citronově žlutých polobotkách, lesklém cylindru, raglánu, s kotletami, přerostlým nehtem na malíčku. Otec je doslova otřesen zpočátku synovým vzhledem: „*Co to vidím? Kamil nechápal. „Ten nehet, ten nehet!*“

⁸⁵ Drda, J. *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 268 - 269.

*bouřil otec. (...) „Hned ustříhnout! Ale honem!“ soptil otec.*⁸⁶ Druhý šok prožíval obchodník poté, když zjistil, že Kamil byl vyloučen z učení v Olomouci. Mladík se staví svému autoritativnímu otci na odpor, do opozice. Štědrý radikálně zakazuje synovi módní výstřelky. Bystrému oku a ani sluchu žebráka Chlebouna nic neuniklo a trefně hodnotil nastalou situaci: „ – *Naplácali mladému pánovi, - chrochtal s libostí, - spravedlivě ho poučili, šviháka... Chtělo se ti...tento...zpívat?...a to, holenku, není dovoleno...páni to nemají rádi...není do zpívání. S komínem na hlavě chodit, ve fajnovejch šatičkách se kroutit... (...).*⁸⁷

Navzdory Kamilově získané špatné olomoucké zkušenosti mu tato skutečnost snížila jeho potenciál prosadit se v městečku a stoupnout v očích otce přes jeho nevyspělost. A zůstalo jen u vytahování se a žvanilství.

*„Pepin. – Tak konečně uvidím tvého bratra, konečně uslyším svého švagra, švagříčka!“*⁸⁸

Postava strýce **Pepina** vychází z předobrazu skutečného strýce, který se každému vryje do paměti svou svéráznou povahou, životní vitalitou a hlučným projevem. Stejně jako Maryška je tato lidská figurka typickou postavou Bohumila Hrabala a představuje člověka, který prahne po životě, dobrodružství, je spontánní a především je neustále ze všeho dění okolo sebe veselý.

Strýce Jožina poznáváme prostřednictvím jeho vyprávění o sobě a o lidech, které na své životní pouti potkává. Jožin je švec, obuvník. Vlastní pouze uzlík s obuvnickým náradím. Sám se považuje za důležitého a váženého. Svě milé švagrové zdůrazňuje s grácií v hlase: „(...), že *kdo chce být obuvníkem neboli ševcem, tak musí mít výuční list, a takové list je to samý,*

⁸⁶ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 18.

⁸⁷ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 32.

⁸⁸ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 28.

jako když máte maturitu neboli doktorát.“⁸⁹ Pepin mluví nářečím a často bere do úst nevhodná slova, vulgární výrazy i nadávky.

Ačkoli vnímají paní správcovou obyvatelé pivovaru s respektem a úctou a vidí ji jako křehkou bytost se zlatými vlasy, strýc Pepin si nebere servítky, když se jen Maryška přiblíží k obuvnickému náčiní: „*Pozor! – polekal se strýc, - ať mi to těma vašema vlasama neumazete, (...).*“⁹⁰

Jožin si uvědomuje důležitost mezilidských vztahů. Je přímý, vše říká bez obalu, s každým chce mít jasno a chce s ním být zadobře. Tento postoj uplatňuje i ke zvířatům a věcem. Když strýc spravuje v kumbálu své rodině boty, zdá se, že nezápolí s neposlušnými střevíci, ale s něčím obživlým. Láteří, vzteká se a z úst se mu řinou nadávky, které ani mnohdy nikdo nezná. Vezme botu, vyhubuje jí a vzteky ji zahodí do kouta. Chvíli sedí na stoličce a truceje. Pak se ale umoudří, botu bere zpět do ruky, poprosí ji o odpuštění, něžně ji pohladí a pokračuje v její správce.

Strýc si razí životem svoji vlastní cestu. Nehledí napravo ani nalevo a Pepinovy kroky řídí jeho dobré srdce a láska k lidem, zvířatům a k práci. Ze sebeobyčejnějšího vyprávění dokáže Pepin přetvořit příběh k popukání. Šíří kolem sebe radost, někdy ale také pohromy. Lidé ho však neodsoudí, přijímají ho s jeho chybami a neřestmi. A spíše se nechávají strhnout jeho veselostí a dobrosrdečností.

Jen jeho bratr Francin mu nemůže přijít na jméno. Nemá pochopení pro bratrovy hlasité a nedůležité a mnohdy až přihlouplé řeči. Francin se svého bratra v životě stranil. Nyní ho ale přijel Pepin navštívit a pivovarský správce dobře tuší, že pobyt nezkrotného živla nebude jen na pár dní, ale na několik let. „*– A tady, tak co je s tebou? Ty ležíš? Tož sakra, já jsem k vám přijel na návštěvu, nebudu tady dýl než čtrnáct dní, - hovořil strýc a jeho hlas*

⁸⁹ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 34.

⁹⁰ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 29.

duněl a řezal se vzduchem jak prapor, jak vojenský povel, a Francin každým slovem byl elektrizován, vyskakoval a namotával na sebe deku.“⁹¹

Pepin vyvádí Francinovi neúmyslně mnoho kousků. Pepin svým mohutným hlasem kazí bratrovi úřední jednání, důležitá zasedání správní rady pivovaru, společnosti s ručením omezeným. I přes četné výzvy zničeného správce strýček svůj hřmící hlas netlumí a argumentuje slovy: „*To ne já, - breptal strýc Pepin. (...) – Tady někdo, ve mně, - řekl strýc Pepin a štrikoval prstíčky v rozpacích.*“⁹²

Proti nezřízené střele v podobě strýčka Pepina hledá správce pivovaru útěchu a sílu odolávat ve fosforeskujícím sršení jisker z baněk a všelijakých lahviček. Ty mají léčit, uklidňovat nervy, dodávat odvahu a radost ze života: „*– Maryško, teď strýc Pepin může řvát, teď mi mohou dělat protivenství v pivovaře, jak kdo bude chtít, mne může urážet, (...).*“⁹³

Jednou si sedl Francin do ševcovského popu a následně se přilepil k židli. A to jen proto, že Pepin chtěl svému bratrovi udělat radost a spravit mu všechny boty. Sám švec vypravuje, že „*(...) měl bratra nejvíc, co kdy měl rád na světě, nejradši, (...)*“⁹⁴. Ale dobrá vůle se proti Pepinovi obrací a Francin ztrácí nervy a bere, co mu pod ruku přijde a vše, co patří bratrovi, hází do kamen: „*(...), bral kopyta a kelímky a krabičky floků a strýc Pepin, myslela jsem, že by mu tenhle pohled měl srdce trhat, ale Pepin s nadšením podával bratrovi všechno to, co mohlo hořet, (...).*“⁹⁵ Pepin přijímá bratrovo rozhořčení statečně a raději přijde o svůj jediný majetek, jen aby byl se svým bratrem zadobře.

Maryška se dívá na Pepina jako na chytrého muže a snad proto, že spolu podnikají mnohá dobrodružství, vidí v něm svého spojence. Když uříznou špatně nohy u stolu, nehubují si navzájem, nevyčítají si nic, ale o to

⁹¹ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 28.

⁹² Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 35.

⁹³ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 38.

⁹⁴ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 41.

⁹⁵ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 42.

více se k sobě semknou: „*Strýc Pepin štrikoval prstíčky. – Co se dá dělat? Nic se nedá dělat, strýcu Jožine, - poručila jsem, - noste z knihovny ty sebraný spisy Beneše Třebízského, ano?*“⁹⁶

Pepin je sice zcela odlišná postavička. Skvěle ale prostředí pivovaru dotváří. Je pravým opakem svého bratra Francina. Spřízněnou pábitelskou duši nachází ve své švagrové Maryšce.

Ačkoli se navyvádl strýček Josef mnoho skopičin a otci Františku Hrabalovi způsoboval asi lecjaké útrapy, Bohumil Hrabal na něj ve své próze vzpomíná s humorem, rád a především s nepředstíranou láskou.

⁹⁶ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 74.

12. Člověk na okraji společnosti

„Chůze a putování mají v sobě v různém stupni cosi rituálního, skýtají možnost přibližovat se k pochopení smyslu cesty, k bytí, a to navzdory případné kruhovosti cesty, bloudění.“⁹⁷

Koho můžeme zahrnout do okraje společnosti a vůbec, jak je ten okraj široký? Hovoříme o lidech, kteří jsou zcela vyloučení ze společnosti. Do tohoto stavu je mohla přivést chudoba, tedy materiální ztráta v důsledku faktu, že nebyli schopní se o sebe postarat a existenčně se zajistit. Nebo z úplně jiných příčin, například z osobních nebo vztahových podmínek ať už ve vztahu k sobě samému či v rámci rodiny. Tito lidé se svým bytím vymykají společnosti. Pohybují se v kruhu a nenachází cestu ven. A ať už přišli o svůj domov z jakékoli příčiny, jsou na své životní pouti nuceni spoléhat se na ochotu pomoci a soucit spoluobčanů.

Každý člověk na Malé Straně má své uplatnění a místo. Ani pan Vojtíšek není výjimkou. Povoláním se mu stala jeho žebrácká živnost a celá Malá Strana je mu domovem. Jak se přesvědčíme později v naší práci, v době Poláčkově Okresního města měli žebráci úplně odlišné postavení. Představují sociálně slabou vrstvu obyvatel, kteří si nezvládnou udržet společenský statut. Nezačleňují se do společnosti, nejsou v ní ani vítaní. Jsou považováni za lidi stojící na okraji společnosti a na periferii měst se i vlastně pohybují, tam je jejich místo. Pokud se obyvatelé setkají s žebráky, považují je za obtěžující plevel. Lidé je vnímají úplně jinak, než jak vidí malostranští obyvatelé žebráka *pana Vojtíška*.

„Obličej tak zdravě svítiv a do červena lesklý jako nedělní pečínka, politá čerstvým máslem. (...)“⁹⁸ Vousy měl bílé jako mléko, holil se jednou týdně v neděli. Prořídle vlasy měl schované pod čepicí. *„Vůbec se mně pan*

⁹⁷ Hodrová, D. a kol.: *Na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. 2001. s. 686.

⁹⁸ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 90.

Vojtíšek líbil velmi, jeho modré oči zářily tak upřímně, celá jeho tvář byla jakoby kulatým, upřímným okem. ⁹⁹

Přestože byl pan Vojtíšek žebrák, šířil kolem sebe pohodu a klid. Na tváři mu již z dálky zářil úsměv. Dbal o svůj zevnějšek, byl čistotný. K lidem se choval vždy slušně, zdvořile a uctivě. Na první pohled bylo zřejmé, že se ho drží štěstí a uznání. Pan Vojtíšek byl mezi malostranskými obyvateli dobře znám a pro svoji upřímnost a milost se stal velice oblíbeným. Ani on nenechal na Malou Stranu dopustit. Chodil od dveří ke dveřím. Lidé mu rádi dávali, co měli a rádi s ním prohodili pár slov. Dokonce ho znali i strážníci a policista Šimr nabídnutou špetku tabáku od Vojtíška nikdy neodmítl.

Pan Vojtíšek byl oblíbený mezi širokou veřejností. Dařilo se mu více méně dobře. Za celý týden prošel celou Malou Stranou a všude dostal nějakou almužnu. Pan Vojtíšek se neřadil mezi ostatní žebráky. Nikdy nenatahoval ruku a nežebрал. Sousedská pomoc přicházela tak nějak samozřejmě a z úcty ke starému, poctivému člověku. „*Kolikpak mají?*“ „*Inu,*“ *usmíval se pan Vojtíšek,* „*bude tomu už věru osmdesát let, co mne otec pro obveselení mysle na světlo vydal.*“ ¹⁰⁰ Pan Vojtíšek neměl nouzi ani o jídlo, ani o přátelskou společnost. Snad nikdo ho už ani za žebráka nepovažoval. A tak jako lidé a Malá Strana přirostli k srdci Panu Vojtíškovi, tak i postavička pana Vojtíška se vryla do duše Malé Strany.

Avšak jednoho slunného dne se k panu Vojtíškovi připletla jiná žebračka. Mezi „Malostraňáky“ nebyla oblíbená. Byla vlezlá a špinavá. Říkalo se jí baba milionová. Za almužnu tolik děkovala, že její díky šly až do milionů. Snad měla pana Vojtíška upřímně ráda, snad si chtěla přilepšit a chodit s oblíbencem Malé Strany po žebrotě, ale pan Vojtíšek ji bez rozmýšlení razantně odbyl.

⁹⁹ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 90.

¹⁰⁰ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 91.

Zanedlouho se po Malé Straně roznesla pomlouvačná zpráva, že pan Vojtíšek všem dobrým sousedům lhal, že není žebrákem, ale naopak že je bohatým měšťanem, který si na úkor dobré vůle sousedů přivydělával.

Jediná pomluva milionové báby stačila, aby připravila populárního malostranského žebráka o jeho pověst.

Obyvatelé Malé Strany si jako typičtí čeští maloměšťané zprávu neověřili a podlehli síle obvinění. Cítili se ukřivdění, podvedení a dotčení. Jejich pýcha byla uražena nízkým člověkem – žebrákem. Zároveň se lidé nechali unést touhou po senzaci a zprávu vířili do okolí ohromnou rychlostí. Celá Malá Strana se odvracela k panu Vojtíškovi zády. Ten skrz svůj ryzí charakter nemohl uvěřit opovržlivému běsnění starousedlíků. Nebyl schopen oponovat, obhájit se. Přestože byl čestným člověkem, byl dočista zlomen lidskou závistí a mstou.

Jen malý hoch, v našem příběhu vypravěč, s matkou poznali díky své čisté nezištnosti, že pan Vojtíšek nelhal, a jeho upřímným očím jako jediní věřili. Vzhledem k tomu, že nám chtěl Jan Neruda prokreslit, jak to na Malé Straně chodilo v době jeho dětství, můžeme se domnívat, že tím chlapcem byl právě spisovatel osobně.

Pana Vojtíška přivedla lidská ješitnost a zloba do záhuby. Když se lidé dověděli onu smutnou zprávu o Vojtíškově osudu, už neměl nikdo co říct.

„Žebrák Chleboun obcházel domy dobročinnosti. Nesl svou vyzáblost jako pohyblivou reklamu své živnosti. Svůj život měl naběhlý z množství polévek a bílé kávy, jež musel snísti za četnými dveřmi.“¹⁰¹

Zcela pravidelně vkládá Poláček do koncovek jednotlivých kapitol dílčí scény, v nichž **žebrák Chleboun**, nazývaný také Majorek, vypráví ostatním žebrákům před obecním chudobincem o událostech ve městě. Od obyvatel

¹⁰¹ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 86.

okresního města si nevysloužil přezdívku major jako představitel chránícího zákon a pořádek, ale majorek – zdrobnělinu, která má funkci posměchu.

Přestože stojí Majorek na okraji společnosti, v chudobinci si získal vážnost, kterou nabyt díky svým postřehům, zmateně pronášejícím větám, v nichž posluchači hledají hlubší, tajuplný smysl.

Žebráka poznal už z dálky každý: „*Vysoký, s vysedlými lopatkami, bral se svou cestou, tvář obrostlá bílými štětinami, žebráckým plnovousem, který neroste; krhavé oči pohlížely přímo před sebe; nazelenalý knír se pohyboval. (...) Za ním se táhl zatuchlý zápach, který dráždil psy k zběsilosti.*“¹⁰²

Chleboun je výjimečnou postavou. Ztvárňuje hned několik rolí. Nejvíce markantní je jeho role žebráka a boháče v jedné osobě. V žádném případě nesmí o svou dobrou pověst žebráka přijít, musí udržet v přísné tajnosti, že má velké jmění, i za cenu někdy ohromného přemáhání. „*Od nepaměti obchází domy dobročinnosti a natahuje dlaň. Horu troníků vybral. Měďáky proměňuje v stříbrné zlatky; má i přešři bankovek. Pořád přijímá, ale nemůže vydávat, protože žebrákům není dovoleno, aby utráceli. Jmění ukryl na bezpečném místě a ani kouzelné slovo nepřinutí zemi, aby se otevřela a poklad vydala.*“¹⁰³

Plní funkci vypravěčova pomocníka. Prostřednictvím jeho kroužení po městečku získáváme přehled o veškerém zdejším dění. Příjezd Kamila Štědrého, kterého sleduje žebrák cestou k nádraží, komentuje mravokárce s jistou ironií: „*Copak, copak? Má tatínek radost? Užije syna? (...) – Proč přijel? – rozvažuje žebrák, - svatodušní svátky jsou za námi. Není čas na návštěvy. Měl zůstat, kde byl...*“¹⁰⁴

Jak jsme již zmínili dříve, Majorek je vynikající pozorovatel a nic neunikne jeho ostrozraku. Často využívá k domýšlení si všelijakých záležitostí i své vnitřní oko. Ve své roli pozorovatele přirozeně měšťácké dění

¹⁰² Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 10.

¹⁰³ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 87.

¹⁰⁴ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 12.

nenechává bez povšimnutí a hodnotí je. Své názory vede pod přísnými pravidly společenské etikety, a i když jen sám pro sebe si šušká pod vousem, mnohdy a rád umravňuje některé obyvatele městečka. „*Mumlal: - Užívají... hrají v koule... peníze utrácejí, všechno si dovolují...Kdepak, páni, páni, páni... A mladí páni, mladí páni... Někdo je pánem, jiný chudákem... Pořádek nahoře, pořádek dole...*“¹⁰⁵

Postava žebráka patří neodmyslitelně k maloměšťáctví. Prostřednictvím jeho chudoby a nouze si výše postavení obyvatelé městečka mohou dokazovat svou důležitost ve městě, posvěcují si společenský status a prestiž a pochlebují si svou jedinečností. Chudina sloužila vyšší honoraci jako prostředek pohrdání a žertu. „*Měšťanům sloužili žebráci za šašky. Chudoba působila na ně neodolatelně komicky. Není to k smíchu, když někdo zestárl a nenadělal si jmění?*“¹⁰⁶

Maloměšťáci si dobře uvědomují možnost ztráty svých hodnot a společenské prestiže, uzavírají se proto do svých domovů, do své konformity, odmítají vše nové a odlišné. Tím se jim daří nenarušit staticínost jejich pozic.

Drdovy postavy jsou přesvědčeny, že tento svět je nejlepší ze všech možných světů. Objevuje se tu i pár protivů, jako je čepičář Stýblo, ale nemusíme si ho všímat. Stejně jako v Poláčkově Okresním městě a Nerudových Povídkách malostranských se i v Drdově románu objevuje člověk stojící na okraji společnosti.

Dříve poctivý a pracovitý havíř **Janek Pudeš** nebyl žebrák, byl to člověk, kterého do přírody zahrnalo neštěstí a lidská pomlouvačnost a kterého jeho vlastní žena připravila o rozum. „*Janek obchází havíře jako strach. Bez světla, bez hluku, na nohách hadry, plíží se od stěny ke stěně, protahuje se úzkými komíny větrných štol, spouští se rozsochami, odejde až k nárazišti,*

¹⁰⁵ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 24.

¹⁰⁶ Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 87.

a obtížen po kapsách kamením, nahne se nad propast. – Jen kdyby nehrál, - říkají havíři a zapomínají schválně uzlíčky s chlebem, aby se vykoupili. Ti pověřiví říkají: To už není člověk. To je víc zemní duch. Vystoupí ze zavřené skály, vstoupí do stěny, nenajdeš po něm stop.“¹⁰⁷

Blázen Janek Pudeš se jmenoval Jan Mrvík. Přízvisko pochází od posměváčků v souvislosti s Jankovým pokusem zabít nápadníka své ženy: „pudeš do kriminálu“. Ten z nešťastné lásky přišel o rozum a bloumá vesnicí za zvuku své okariny. Tato postava, podstatným způsobem zvýrazněná, představuje velmi zvláštní podobu ne-rozumu v konfrontaci s rozumem městečka Rukapáně, který má podobu tradičních hodnot české vesnice před první světovou válkou. Janek Pudeš si vzal poběhlici, zemřelo jim děcko a nedokázal „chlapsky“ čelit životní zkoušce. *„Rakvičku si Janek donesl do hrobu sám. Mařena ještě ležela. Protože nedosáhl na dno, musil nejdřív sám slézt do hrobní jámy. Truhličku se smutným břemínkem postavil na vyházený jíl. Teprv pak, když už stál na dně, vztáhl k ní ruce a snesl synáčka do rovu. (...) Pak to šlo ráz na ráz.*“¹⁰⁸

„Řečí“ své okariny: *“týtýtý táta, týtýtý tý tá, tátátá tý”* prochází světem a nenachází odpověď. Jednou při svém záchvatu rozhoupá zvony na kostelní věži a při pádu z ní nalézá smrt na městském náměstí.

V prvorepublikových časech, na které vzpomíná Bohumil Hrabal, se lidé, kteří byli nějakým způsobem vyloučeni na společenský okraj, nevyskytují. Určitě takoví lidé ve dvacátých letech 20. století žili. Avšak můžeme si jen domýšlet, že Hrabal své dětské vzpomínky ještě více idealizoval a do svého prostředí postavu žebráka nezasadil.

¹⁰⁷ Drda, J. *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 189.

¹⁰⁸ Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960. s. 186 - 187.

13. Různé tváře maloměsta

Postupně odhalujeme, že maloměsto, domy a jejich obyvatelé mají několik tváří.

Na straně jedné vychází z představy bohatství a vysokého postavení ve městě a na druhé straně ze strachu z chudoby a odsouzení za jakýkoli přečin místních obyvatel.

Obyvatelé se bojí, že budou za své chování odsouzeni. Nasazují tedy pokrytecky na veřejnosti masku a jednají podle předepsaných norem a očekávání místních spoluobčanů. Své nedostatky a neřesti pak skrývají, protože se obávají odhalení. Pak by totiž přišli o svůj statut.

Maloměšťák tedy hájí své postavení uzavřeností vůči světu a odmítáním novot i odlišností. Úzkostlivě lpí, aby nikdo nepřekročil hranice své působnosti a nenarušil tím příznivou statickosti.

V našich příbězích se setkáváme s vlastností, kterou by chtěli mnozí občané oplývat. Je jí právě počestnost. Avšak v podání maloměstských románů vyznívá počestnost jako výraz pokrytectví a stereotypních hodnot. Ta se totiž stává měřítkem veškerého konání obyvatelstva a jeho kvalit. Pravdou ovšem je, že pod nátlakem dosažení mravní spořádanosti ona počestnost se stává spíše vynucenou frází, nebo přizpůsobením se kolektivnímu klamu, než skutečnou, opravdovou lidskou hodnotou.

V prostředí, jakým je maloměsto, musíme počítat s tím, že zde panuje všeobecná a bezvýhradná obeznámenost „každého se vším“. Místní lidé tak získávají vzájemný pocit nadřazenosti a důležitosti. Dostávají se do rolí dozorců, soudců a mravokárců. Dávají tím jasně najevo, že je dobré držet se počestnosti, svých známých a všeobecně uznávaných pravd, nevybočovat z řad a hlavně být průměrem. Pak budou hodni obecného přijetí. Ocenění člověka bývá tedy plně v rukou veřejného mínění.

14. Jazyk – obraz doby

Jazyk se prolíná do všech námi zmiňovaných rovin. Propojuje lidi, místo a čas. Na základě mluvy postav v uvedených dílech, můžeme sledovat historický vývoj prostoru maloměsta z hlediska časového posunu.

Jazyk odráží dobu, ve které se příběh odehrává. Vnímáme germanismy, archaismy, novotvary. Skrz jazyk poznáváme prostředí, ve kterém se lidé pohybují. Jazyk nám přibližuje postavy, jejich společenské i sociální postavení, rozlišujeme hovorovou češtinu, slang, který je příznačný pro určitý okruh lidí. Setkáváme se s nářečími.

Jan Neruda píše své malostranské příběhy srozumitelnými krátkými větami, které doplňuje o přímou řeč. „*Dne 16. února roku tisíc osm set čtyřicet a ještě několik otevřel pan Vorel svůj krupařský krám u Zeleného anděla. – „Du, Poldi, hörst,“ pravila paní setníková v patře nad námi ku své slečně dceři, která šla právě do trhu a byla již venku na chodbě, „krupici kup taky u toho nového, můžem to zkusit.“*¹⁰⁹

Užívá spisovný jazyk. Malostranské prostředí v druhé polovině 19. století přibližuje čtenářům hovorovou češtinou příznačnou pro tuto pražskou čtvrť a období: „šumivka“ – sodovka, „lutrie“ – loterie. V Praze byly běžné i germanismy, proto je autor také vkládá: „hundsfrajle“ – slečinka se psy, „vorzimmer“ – předpokoj. V textu také často narazíme na archaismy: „fiakr“ – nájemný kočár tažený párem koní.

Karel Poláček se nechává unášet delšími popisy, dlouhými větami a souvětími, které jsou rozvité. Jeho jazyková složka je složitější. Prostřednictvím košatějších a obraznějších výrazů se soustřeďuje autor na detaily. Proud řeči je pozvolný.

¹⁰⁹ Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971. s. 129.

Autor často opakovaně popisuje stěžejnější místa nebo postavy, a tak nabýváme dojmu, že text je stereotypní. Navíc prostřednictvím těchto popisů umocňuje Poláček strnulost a nehybnost života v okresním městě.

Jazyk je zde hlavním nositelem komičnosti díla. V něm se odráží zkreslená tvář maloměsta. V dialogích postav vnímáme, že lidé užívají často jazyková klišé a ustálená úsloví. Z nich se pak utváří jejich vlastní charakteristika.

Román *Jana Drdy* je charakteristický jeho vypravěčstvím, které dosáhl zpřeházeným slovosledem, neobvyklými slovy, přechodníky a dlouhými souvětími. Také se zde vyskytují přirovnání, metafory, dynamická slovesa aj. Mluví se jazykem spisovným i s lidovými podobami. Najdeme pásmo vypravěče, které zde převažuje nad pásmem postav či přechodu mezi nimi. Drda si potrpí také na popisných pasážích, které velmi zpomalují děj. Dlouze popisuje, jak Rukapáň vznikala, detailně vystihuje i určité charaktery lidí. Jeho ideový záměr i styl psaní směřuje k harmonii.

Jazykový styl *Bohumila Hrabala* je velice originální stejně jako původní a svérázná, hravá, spontánní aktivita postav předkládané prózy. Jeho styl je plný násobných, často synonymických přívlastků, návratných motivů, nadměrných souřadících spojek a monotónního opakování oblíbených slov či obrátů. Jedním z nejvýraznějších jazykových prostředků slohové výstavby je slovosledné uspořádání věty.

V promluvách postav užívá spisovatel hovorové řeči, která je protkána různými slangovými výrazy a slováckým nářečím strýčka Pepina: „*Nechajó tě všichni pozdravovat, akorát Bóchalena, ta už má po smrti, nějaké tachonýr*

jí dal do polena prach a baba, jak to dala do šporherto, tak to vybuchlo a lísklo to babu po čuni a zatřepala se a bylo po ní. ¹¹⁰

Pro Hrabala typická dlouhá souřadně spojená souvětí často ve slučovacím poměru odpovídají poetice a živočišnosti okamžiku. Přispívají velkou měrou k dotvoření prostoru nymburského pivovaru na konci dvacátých let 20. století.

¹¹⁰ Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986. s. 28.

15. Díla v rukách filmařů

Prostředím maloměsta, tamějším děním, životy obyvatel, jejich starostmi, trápeními, ale i radostmi se stále v chodu času nechávají inspirovat filmoví režiséři. Kromě Okresního města máme možnost zhlédnout Městečko na dlani, Postřižiny a některé Povídky malostranské.

Filmaři nám ve svých zpracováních ukazují překrásné obrazy zašlých časů. Přestože prostředí mnohdy idealizují, daří se jim zachytit pomíjivost, infantilnost, nostalgii nad uplynulou dobou.

Režiséři nám předvádějí historická centra městeček, která odráží život měst v dobách již minulých. Dostáváme se do míst, která jsou pro obyvatele významná a vznikla z přirozené potřeby. Lidé sem rozložili svoje obchůdky, dílny a byla prohloubena společná studna. Atmosféru doby vnímáme prostřednictvím scénérií, postav, kostýmů a rekvizit zašlých časů.

Oproti literární předloze registrujeme sice drobné odchylky, avšak v žádném případě neubírají divákovi možnost věrně si prostředí maloměsta představit. Většina filmových zpracování se opírá o jazyk postav. Není tedy divu, že některé repliky figurky z filmů doslovně citují autorův rukopis.

Povídkami malostranskými se inspiroval v roce 1984 režisér Pavel Háša. Malá Strana, jedno z nejkrásnějších míst staré Prahy, má pro každého tvůrce, ale i pro každého diváka, neopakovatelný půvab. Právě jádro Malé Strany, její kostely, uličky, střechy a domy jsou dějištěm Nerudových povídek, které náleží k našim literárním skvostům. Do prostředí zašlého světa barokní pražské čtvrti patří příběhy lidí a lidiček, kteří tu sídlili. Lidská moudrost i pošetilost, malost i velikost přežívají dodnes stejně jako Malá Strana.

V televizním cyklu Povídky malostranské Jana Nerudy můžeme uvést povídku Hastrman, jehož figurku dokonale představil Josef Kemr; Přivedla žebráka na mizinu, kde hlavní roli pana Vojtíška ztvárnil Ladislav Pešek a jeho tváře byly opravdu „polité čerstvým máslem“. Příběh

o podivínském doktoru Kazisvětovi nám předvádí plejáda předních českých herců s Viktorem Preissem coby doktorem Heribertem.

Z filmového plátna vnímáme blízkost tragiky, ale i komična, cítíme přítomnost úsměvu a cosi nás při té podívané hřeje u srdce.

Černobílé filmové zpracování románové předlohy *Městečka na dlani* zrežiroval roku 1942 Václav Binovec. Film zachycuje tragikomické dění v idylickém městečku Rukapáně a daří se mu odkrýt jak předsudky místních obyvatel, tak jejich solidaritu. Shledáváme zde jeden zásadní rozdíl oproti literárnímu zpracování. Film totiž nekončí vypuknutím první světové války, ale divák má možnost zhlédnout happyend v podobě smíření Václava Trantince s otcem a jmenování Trantince staršího starostou Rukapáně.

Tento film si nese svá poselství. Je nutné si uvědomit dobu, ve které byl natáčen. V roce 1942, tedy v nejtěžším roce Protektorátu, nebylo příliš čeho se chytat. Proto je film v podstatě velmi naivní a jednoduchý, neboť víra v dobro byla asi to jediné, co národu zbylo. A tak se pod nevinným příběhem skrývá síla českého národa. Díky společnému semknutí je možné překonat těžké časy.

Silně zde vyznívá poselství vlastenectví, přátelství a sousedské vzájemnosti, jež pomůže zlomit nástrahy každodenního života, porazit nedobré lidi a prospěcháře a vybudovat krásné a vstřícné prostředí městečka.

Celovečerní film Jiřího Menzela *Postřižiny* oslavil svoji premiéru 1. února roku 1981. Bohumil Hrabal ve svém románu vykreslil svět a postavy, které byly skrze jeho dětské oči idealizované. Stvořil tak literární stylizované postavy svých rodičů, Maryšky (Magdou Vašáryovou) a Francina (Jiřím Schmitzerem), a také svého strýce - velkého pábitele Pepina (Jaromírem Hanzlíkem).

Ve filmu je zřejmá dualita světů a postav obou bratrů. Zatímco Francin je střízlivý, pragmatický, a dá se říci, přízemní a opatrný člověk, ukřižený Pepin je jeho pravý opak. Představuje ztělesnění živelnosti, touhy po dobrodružství a vitální radosti ze života.

Ve filmovém zpracování ve spojitosti s postavou upovídáného Pepina vnímáme jen torza jeho příběhů. Nenalezneme zde typický Hrabalovský literární narační tok. Zidealizovaným obrazem zemitého zdraví a životní síly je stylizovaná maminka Hrabala. Na jedné straně klade režisér důraz na pojídání masa a pití piva, na druhé straně ale vyzdvihuje přirozenou krásu a eleganci. Postava Maryšky na nás působí jako oslava ženství.

Idealizovaný svět rodičů a „zlaté časy“ dětství se pro Hrabala staly centrem příběhu. Jiří Menzel zde využívá postupů amerických němých grotesek. V některých scénách akcentuje zrychlený obraz situační komiku, kterou podtrhuje groteskní hudbu.

Filmový tvůrce zalidňuje svůj film množstvím figurek. Nedá se říci, že by šlo přímo o charaktery postav. Vytvářejí volné filmové pásmo, mozaiku napletenou na volnou příběhovou linii.

Poetiku dvacátých let přibližuje Menzel tím, že vkládá různé metatexty, například dobové reklamní slogany. Idyličnost podtrhuje biedermeierovským viděním světa. Naopak se ztrácí expresivnost a komplikovaná stavba textu.

Postřižiny jsou vynikajícím filmem, plným laskavého humoru i vidění světa, bezpočtu legendárních hlášek, ale především poctou a pomníkem onomu „budoucímu“ spisovateli, kterého Maryška nosí pod srdcem pro svého Francina.

16. Závěr

V úvodu naší práce jsme vymezili prostor z teoretického hlediska a definovali jsme pojmy spojené s maloměstem, představující historicky daný sociologický jev. Podnikli jsme návrat do doby, kdy lidé cítili potřebu vytvářet společenství a být součástí konkrétního celku. Připomněli jsme si „malého českého člověka“ a jeho vnímání i přijímání čtenáři na půdě literatury.

Historie nám ukazuje, že mezi nejvýznamnější činitele, které podněcují lidský vývoj k větším výkonům a k vědeckému a společenskému pokroku, patří války, boje a politické režimy, které různou měrou zasahují do životů lidí. Tyto zásadní události zároveň míří k základním mezilidským vztahům, přátelství, žárlivosti, závisti. Čtenáři se rádi uchylují k představám stabilního a jistého světa, který je limitován ohraničeným prostorem a omezeným časem. Tato čtenářská percepce prostoru maloměsta v historickém vývoji podněcuje autory k tvorbě děl se vzpomínkovou perspektivou, která posiluje autenticitu vyprávěného příběhu. Taková díla splňují čtenářské požadavky a očekávání. Spisovatelé pak uplatňují ve svých knihách vzpomínkovou perspektivu s posílením autenticity vyprávěného příběhu.

Všichni autoři analyzovaných knih tvoří s menším či větším časovým odstupem od doby, kdy se děj odehrává. Vrací se do míst a času svého dětství, k nejosobnějším prožitkům. Shodují se (kromě Poláčka) ve vypravěčově dětském hledisku a mají sklon k deformujícímu vidění skutečného světa.

Na první pohled se tento lidský svět zdá čirý, avšak při detailnějším zkoumání vyplývá na povrch mnoho puklin. Je tvořený spleť rozpolcených vztahů, které generují banální dramata s dalekosáhlými důsledky.

V literárním maloměstě sledujeme příběhy, obrazy nebo jen momentky ze života maloměstských obyvatel. Na území malého prostoru potkáváme podivíny, lidi stojící na okraji společnosti, představitele zastávající tradiční hodnoty. Prostřednictvím roztodivného panoptika lidí se setkáváme

s maloměstskou průměrností, která vyznívá ironicky díky věčným pomluvám, přetvářce, sobectví, pohrdání, jimiž místní žijí.

Maloměsto je tvořeno svými typickými reáliemi, ohnisky dění, v nichž se odehrávají jednotlivé příběhy, svým vlastním jazykem, který přispívá k autentičnosti díla, svými hrdiny, kteří jsou modelováni tak, aby se do konkrétního prostoru hodili. Takovýto uzavřený prostor umožňuje rychlý přenos a šíření informací, zpráv a klepů. V izolovaném světě také odkrýváme pečlivě schovanou dvojí tvář obyvatel a jejich odlišně žijící životy v domovech a ve veřejných prostorech.

Z příběhů se na čtenáře valí každodennost, rituálnost v cyklickém čase, stereotypnost. Lidé ulpívají na starých hodnotách a požadavku neměnnosti. Jakýkoli přesah stereotypního životního koloběhu není pozitivně přijímán.

Ačkoli vnímáme stádovitost, zatuchlost a izolovanost tohoto světa, současně cítíme sounáležitost, jednotu znamenající jistotu a bezpečí. Téma maloměsta je mezi čtenářskou obcí stále živé. Není proto náhodou, že se životem na maloměstě inspirují i mnozí filmoví tvůrci.

Všechny předkládané tituly spojuje nostalgie po dobách již dávno minulých, a proto s příchodem jednadvacátého století, v době chaosu, hledáme řád a jistoty, které mají nadčasovou platnost a stále ji mít budou.

17. Resumé

Tématem naší práce je **Prostor maloměsta v české literatuře**. Za cíl jsme si kladli odhalit, proč se autoři generačně vzdálení a v období jiné tvůrčí vyspělosti uchylují k tématu maloměsta, jak a v čem se prostor maloměsta v běhu času mění, v čem zůstává stejný.

Při tvorbě naší diplomové práce jsme čerpali z odborných jazykových a literárních publikací, slovníků, sborníků a z vybraných děl autorů Jana Nerudy, Karla Poláčka, Jana Drdy a Bohumila Hrabala.

Zjistili jsme, že historické činitele menší či větší měrou ovlivňují jak výběr tématu a způsob samotné tvorby spisovatelů, tak i čtenářskou percepci jejich děl. Ve složitých životních obdobích se vrací spisovatelská i čtenářská obec k jistotám, byť i idealizovaným, které přináší doba dětství. Ta je navíc umocněná časovou prodlevou mezi vlastním prožitkem, který mohl být inspirací k napsání díla, a vlastní tvorbou. Maloměsto vnímáme jako prostor, kde má vše svůj řád, je typické podobnými charaktery postav, ať jde o představitele ztělesňující normy, pravidla a měšťanskou etiketu, figurky stojící na okraji společnosti, či individuality, které se odlišují od izolovaného maloměstského prostředí. Pod skořápkou zdánlivě jasného a průhledného pohledu na chování maloměstských obyvatel objevujeme však i dvojí tvář jejich životů. Atmosféru na maloměstě zasazenou do konkrétního časového údobí přibližuje jazyk, který odráží nejen dobu, ale i prostředí a postavy z něj vyšlé. To dokládají také četná filmová ztvárnění. Předložená díla spojuje nostalgie spisovatelů po nenávratně zašlých dobách.

Tato diplomová práce může být přínosem pro studenty maturující v oboru české literatury nebo pro čtenářské publikum, které nachází zálibení v literatuře s maloměstskou tematikou, odrážející život tamějších lidí.

18. Résumé

Our thesis deals with topic a space of a small town in Czech literature. Why the authors of various generations write about a small town, what is changing in a small / provincial town, what remains the same – these are the basic questions to answer.

When creating our contribution we have used language and literature publications, dictionaries, anthologies and works of selected authors Jan Neruda, Karel Poláček, Jan Drda, Bohumil Hrabal.

We have found that historical factors affect both the choice of subject and method of writing and readers' perception. In difficult periods of life writers and readers return to certainties, even idealized, which childhood time brings. The small town is presented as a space where everything has its own order, there are typical and similar characters (leaders, figurines, individuals). We can discover two faces of a small town society. The atmosphere of a small town in a specific period is made of spoken language, speech and dialogues of characters too. In our work we mentioned films based on stories of our selected authors.

This thesis could be beneficial for students of secondary schools or reading audience that finds pleasure in literature with small / provincial town theme.

19. Klíčová slova

Téma práce:	Prostor maloměsta v české literatuře
Topic:	The small town in Czech literature
Klíčová slova:	Aspekty prostoru literárního maloměsta, životy spisovatelů – zrcadlení v dílech, jádro a tradiční obraz maloměsta
Keywords:	Aspects of literature of a small town, authors' lives and their pictures in literature works, the base and traditional picture of a small / provincial town

20. Seznam literatury

- Bělina, P. a kol.: *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka. 1992.
- Buriánek, F.: *Jana Nerudy Povídky malostranské*. In: *Čítanka české literární kritiky*. Praha: Československý spisovatel. 1974.
- Buriánek, F.: *Na okraj kritického díla Nerudova*. In: *Z literárněvědných studií*. Praha: Československý spisovatel. 1985
- Černý, V.: *Paměti I*. Brno: Atlantis. 1994.
- Černý, V.: *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon. 1940. ISBN 80-207-0411-6.
- Čornej, P., Čornejová, I. a další.: *Dějiny země koruny české I*. Praha: Paseka. 1992.
- Drda, J.: *Městečko na dlani*. Praha: Československý spisovatel. 1960.
- Drda, J.: *Němá barikáda*. Praha: Československý spisovatel. 1985.
- Gilk, E.: *Maloměšťáctví jako pud sebezáchovy*. A2 kulturní čtrnáctideník. Praha 2: A2. 2006. Č. 51. /cit. 12. 9. 2012/. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/51/malomestactvi-jako-pud-sebezachovy>.
- Hodrová, D. a kol.: *Na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. 2001.
- Holub, J., Lyer, S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: SPN. 1978.
- Hrabal, B.: *Městečko, kde se zastavil čas*. Praha: Odeon. 1991.
- Hrabal, B.: *Městečko u vody*. Praha: Československý spisovatel. 1986.
- Hrabal, B.: *Postřižiny*. Praha: Československý spisovatel. 1986.
- Konstantinovič, R.: *Maloměšťáctví je službou stylu*. Literární noviny. Praha 10: Litmedia a.s. 2008. č. 15. /cit. 12. 9. 2012/. Dostupné z: http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5199&rok=2008&cislo=15
- Kovářik, V.: *Literární toulky Moravou*. Praha: Albatros. 1978.
- Kovářik, V.: *Literární toulky po Čechách*. Praha: Albatros. 1984.
- Lehár, J.; Stich, A. a kol.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha 2: NLN. 2004. ISBN 80-7106-308-8.
- *Lexikon české literatury*. Praha: Academia. 2000.
- Mocná, D., Peterka, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka. 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- Mocná, D.: *Záludný svět povídek malostranských*. Praha: Academia. 2012.

- Neruda, J.: *Povídky malostranské*. Praha: Melantrich. 1971.
- Poláček, K.: *Okresní město*. Praha: Československý spisovatel. 1960.
- *Prostor v jazyce a v literatuře*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. 2007.
- Sborník příspěvků ze symposia: *O Karlu Poláčkovi a o jiných*. Boskovice: Albert. 1995. ISBN 80-85834-34-0.
- *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha 2: Brána. 1995.
- *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel. 1984.